

פרטיזנים ולוחמים יהודים מווהלין

לזכרם

היום יום ג' כ' לחודש מרחשוון, ה' תשל"ה, (25/10/1994)

במעמד ראש עיריית גבעתיים מר אפי שטנצלר,
מ"מ וסגן ראש העירייה מר חיים ברזל,
רבני העיר, חברי ההנהלת העירייה,
יו"ר איגוד יוצאי ווהלין בישראל מר ש. זיסקינד,
נציגי הפדרציה של יוצאי ווהלין בארצות הברית,
והתורמים: מר שמואל אבא קלורמן ורעייתו (ארה"ב)
מר ישעיהו זרזקי ורעייתו (ארה"ב)
מר אהרון סוקול (ארה"ב)
מר גרשון פוגין ורעייתו (ישראל)
ובמעמד היוזמים והפעילים במוימוש רעיון ההנצחה,
יוצאי קהילות ווהלין ונציגי הפרטיזנים
והלוחמים נגד הנאצים, ימ"ש.

אנו מניחים כאן אבן פינה לאנדרטה לזכר הפרטיזנים
והלוחמים היהודים יוצאי ווהלין
שנלחמו ונפלו במערכות נגד הצורר הנאצי
ועוזריהם האוקראינים הלאומניים,
או שנפטרו לאחר המלחמה.

תשמש אנדרטה זו גלעד ומצבת זכרון ליעד
לגבורתם של אלה שהרימו את נס המרד, אחוז בנשק,
לחמו וחרפו את נפשם במלחמה הנואשת,
בכדי לשמור על כבודו של העם היהודי שנכרת בשואה.
זכרם לא ימוש מקרבנו לעד!!!

באנו על החתום

אפי שטנצלר חיים ברזל
מר ש. זיסקינד מר שמואל אבא קלורמן
מר ישעיהו זרזקי מר אהרון סוקול
מר גרשון פוגין מר חיים ברזל
מר אפי שטנצלר מר ש. זיסקינד
מר שמואל אבא קלורמן מר אהרון סוקול
מר גרשון פוגין מר חיים ברזל
מר אפי שטנצלר מר ש. זיסקינד
מר שמואל אבא קלורמן מר אהרון סוקול
מר גרשון פוגין מר חיים ברזל

פרטיזנים ולוחמים יהודים

מזהלין

לזכרם

Jewish Partisans and Fighters

of

VOLYN

in their memory

בהוצאת

הוועדה להנצחת פרטיזנים ולוחמים יהודים מוהלין
שנלחמו נגד הנאצים ועוזריהם
במלחמת העולם השנייה

ה'תשנ"ז * 1997

התוכן

עמ' מס'

מפעל ההנצחה

- 7 הקמת האנדרטה לזכר פרטיזנים ולוחמים יהודים מוהלין / הוועדה המארגנת
- 9 אנדרטה לבני ווהלין שנפלו בקרבות נגד הנאצים / זאב רווה (ורבה)
- 10..... הקמת אנדרטה לזכר גיבורינו הפרטיזנים בימי מלחמת העולם ה - II / עזרא ניר
- 12..... תכנון האתר / ארכיטקט מיכאל ארגוב
- 13..... אנדרטה להנצחת לוחמים ופרטיזנים מחבל ווהלין / איילת ביתן שלונסקי
- 14..... תודה והערכה לתורמים / א. ב.

הלחימה הפרטיזנית – סיפורי לוחמים

- 23..... פרטיזנים יהודים בוהלין / שמואל אפרת
- 29..... שלבים באירגון הלוחמה הפרטיזנית / אבא קלורמן
- 33..... לחימה משותפת עם אבא ז"ל / יעקב צביבל
- 39..... קרב פנים אל פנים עם האויב הגרמני / זאב רווה (ורבה)
- 40..... משה גילדנמן .
- 42..... הפרטיזן יוסף גלוז / גד רוזנבלט
- 44..... ביערות ווהלין ופולסיה / לוחם מלובומיל
- 47..... פיצוץ ביער / שמואל אפרת
- 50..... נקם ושילם / בן ציון מליק
- 54..... קאמין קושירסקי / דב עמית
- 59..... הפגישה עם אחותי לאה הפרטיזנית / אריה פינצ'וק
- 62..... שרותי ביחידה למלחמה בטרור / סנדר אפלבוים
- 63..... קורות משפחה לוחמת / א. ביבר
- 63..... דער אומגעקומענער יאנקל לייזערוק און אן איינציקע ביקס
- 66..... פעולות סיור ומודיעין / משה פלטיאלי
- 67..... הצטרפותי לפרטיזנים / אברהם אפלבוים
- 68..... מזכרונותיו של פנחס יצחק אורמלנד
- 71..... מיומנו של הפרטיזן אליעזר סנדיוק ז"ל
- 74..... זכרונות מהבית ומהיער / שמעון אינגברג
- 74..... לזכרו של דב לורבר / זאב רווה (וורבה)
- 75..... הפרטיזן יוסף גורנשטיין / חנה גורנשטיין והבנות
- 77..... אייזיק פירט / ש. א.

עיירות בוהלין

- 81..... קאמין - קושירסקי, 50 שנה להשמדה / אברהם ביבר
- 83..... עיירתי קאמין - קושירסקי / שמואל-אבא קלורמן
- 85..... קורות משפחה - משפ' סוקול / אברהם ביבר
- 86..... קורות קבר אחד / אברהם ביבר
- 90..... דו"ח עד ראייה לאירועים ב-22 באוגוסט 1942 ברוז'ישץ' / ווליניה
- 92..... דברים לזכרו של שמואל - אבא קלורמן
- 95..... פגישתי עם בן דודי הפרטיזן אבא קלורמן ז"ל / מאשה וולפסטאהל

ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם

- 98..... רשימת פרטיזנים ולוחמים שלחמו נגד הנאצים ושנפלו בקרב או שנפטרו

תוכן החלק הלועזי

- Monument to the people of Volyn
who fell in battle against the Nazis / Ze'ev Rave - Verba119
- Stages in the organization of the partisan fighting / Abba Klurman117
- They were many / Nikolai Knoishchuk114
- I Miss / Kayla Masha Kranz111
- My grandfather Samuel Klurman / Michal Ben-Aviv111
- Samuel Aba Klurman / Matan Ben-Aviv110
- History of the Sokol family109
- A Tribute to Aaron and Florence Sokol107

מכאן

ההנצחה

הקמת האנדרטה לזכר פרטיזנים ולוחמים יהודים מווהלין

ציוני דרך

חלפו כבר חמש שנים מאז הגתה קבוצה קטנה של פרטיזנים בישראל, יחד עם חבריהם לנשק מארה"ב, את הרעיון בדבר הקמת אנדרטה להנצחת זכרם של פרטיזנים וחיללים יהודים מווהלין, שנפלו במערכה נגד האויב הנאצי במלחמת העולם השנייה וגם של אלה שנפטרו לאחר המלחמה.

עם הקבוצה היוזמת נמנו החברים - יעקב צביבל (אליושה) וזאב רווה (ורבה) מישראל. ומארה"ב - שמואל אבא קלורמן ז"ל וישעיהו זרצקי יב"א שהבטיחו לתרום (מכספם) ולממן את עיקר ההוצאה הנדרשת למימוש התכנית. ארבעתם היו מראשוני הפרטיזנים שהתארגנו בקיץ 1942 בגדודו של קרוק, החטיבה של "דיאדיא פטייה", לימים האוגדה של הגנרל רובנסקי פיודורוב שפעלה בצפון ווהלין.

היה זה אך טבעי שהתכנית תתבצע בשיתוף פעולה עם איגוד יוצאי ווהלין והנהלת היכל יהדות ווהלין גבעתיים, המהווה אתר מרשים להנצחת יהדות ווהלין שחרבה בשואה. גם עיריית גבעתיים גילתה הבנה רבה לתכנית הזאת והבטיחה לסייע בדבר.

בשלב ראשון הוקמה ועדה לניהול הפרוייקט, שהרכבה היה כדלקמן: אברהם ביבר (מרכז הוועדה ויו"ר ועדת הכספים), יהודה מרין (מזכיר), זאב רווה - ורבה, יעקב צביבל, (אליושה) סנדר אפלבוים, יצחק אבידוב (פאשה), עזרא ניר (נציג הנהלה היכל ווהלין), אדריכל דני שגב (נציג עיריית גבעתיים) ושמואל אפרת.

מבין פעולותיה הראשונות של הוועדה היו:

בחירת דגם לאנדרטה - פרי עבודתה של הפסלת הסביבתית איילת ביתן - שלונסקי ומי שסייע בידה אדריכל מיכאל אלקוב, איתור חלקת קרקע בגן הציבורי שליד היכל ווהלין, שעליה הוקם אתר ההנצחה; התקשרות עם עיריית גבעתיים לשיתוף פעולה; איסוף שמות הנופלים במערכה ושל אלה שנפטרו לאחר המלחמה; יצירת קשר עם הארגונים של יוצאי קהילות ווהלין בארץ, לשם קביעה סופית של רשימת המונצחים וקבלת סיוע כספי. לפני כ-4 שנים הוקמה בשיתוף עם עיריית גבעתיים ועדת היגוי שמתפקידה היה לבצע את הפעולות למימוש הפרוייקט בשטח. בראש הוועדה הועמד מ"מ ראש עיריית גבעתיים מר חיים ברזל וסייעו בידו נציגים בכירים אחרים מעיריית גבעתיים. מן הראוי גם לציין את עצתו הטובה והסיוע שהגיש לנו חבר מועצת העירייה, מר שמואל ריינשטיין. ב-25 לאוקטובר 1994 נערך במעמד ראש עיריית גבעתיים מר אפי שטנצלר, ממלא מקומו מר חיים ברזל, רבני העיר, יו"ר איגוד עולמי של יוצאי ווהלין בישראל עו"ד שלמה זיסקינד, נציגי קהילות ווהלין בארץ, פרטיזנים ולוחמים יוצאי ווהלין וקהל רב, טקס מרשים להנחת אבן הפינה לאנדרטה.

מאז לא פסקו המאמצים להשלים, מוקדם ככל האפשר, את העבודות בשטח. כל המאמצים האלה נשאו לשמחתנו פרי ועתה אנו יכולים לברך על המוגמר ולהודות לכל

אלה שסייעו בכך, לחזק את ידיהם ולאמץ את רוחם ולאחל להם שיראו תמיד ברכה בעמלם. יודגש כי עם פטירתו לפני כשנתיים של שמואל אבא קלורמן ז"ל שהיה מראשי התורמים לאנדרטה וליווה אישית, תוך מעקב צמוד אחר הפרוייקט הזה, כמעט עד היום האחרון לחייו, ממשיכה רעייתו גב' זיסל קלורמן תבל"א בביצוע המשימה ומקדישה לכך ממיטב מרצה, אונה והונה. ועל כך היא בהחלט ראויה למלוא הערכתנו והוקרתנו. באפשרותנו כעת לקיים את הטקס להסרת הלוט מאתר ההנצחה. המוקדש לזכרם של לוחמים יהודים בווהלין, מהם ששמותיהם ידועים לנו ורבים רבים בעילום שם אשר נטלו חלק במערכה הקשה, שהביאה בסופו של דבר לניצחון על הרייך השלישי ותבוסתה של גרמניה הנאצית. לנו אין ספק כי הניצחון במערכה הזאת הוא אשר סלל את הדרך וסימן את ראשיתו של התהליך להגשמתו של החזון הציוני והקמתה של מדינת ישראל בדורנו.

הוועדה המארגנת

אברהם ביבר

שמואל אפרת

יצחק אבידוב

עזרא ניר

יהודה מרין

חיים ברזל

שמואל ריינשטיין

זאב רוה

יעקב צביבל

אנדרטה לבני ווהלין שנפלו בקרבות נגד הנאצים

זאב רווה (ורבה)

בקיץ 1942 התארגנה קבוצת מחתרת יהודית בעיירה מנייביץ, בצפון ווהלין, שמטרתה היתה להשיג נשק ולצאת ליערות על מנת להלחם נגד הגרמנים ועוזריהם האוקראינים. הצלחנו להשיג אקדח אחד. למזלנו צפונית לעיירה היו יערות רבים. בסוף הקיץ יצאנו ליער "קוחוב" יחד עם נוער יהודי מהכפרים שמסביב למנייביץ והתארגנו בו ביחידה פרטיזנית (אטריאד) בשם "קרוק", על שם המפקד שלנו שהיה אוקראיני. במשך הזמן השגנו בקרבות ובדרכים אחרות נשק לכל הלוחמים. באותו זמן יצאה מהעיירה קאמין קושירסק, צפונית-מערבית לעיירה מנייביץ, קבוצת בחורים ובחורות יהודיים מלאי רצון להלחם: שלושת האחים צביבל (שלמה, ישעיהו ויעקב), אבא שמואל קלורמן, ישעיהו זרוצקי, ליובה סגל ועוד. גם הם השיגו נשק והקימו יחידה פרטיזנית יהודית אבל ביערות סמוכים. בסופו של דבר שתי היחידות נפגשו והתמזגו באטריאד "קרוק".

יחידה זו ניהלה קרבות אין סופיים נגד הגרמנים והמשטרה האוקראינית, אולם הייחודיות שלה היתה בייצור עצמי של מוקשים בתנאי היער ופיצוץ עשרות רבות של רכבות בקווים קובל סארני-קייב, קובל - רובנו ובריסק-פינסק-מינסק, אשר הובילו תגבורת של כח אדם וציוד צבאי לחזית המזרחית.

בקרבות הרבים ובמעשי החבלה שבצענו נפלו חברים רבים. הם נקברו ביער שלנו בחלקה מיוחדת. אולם לאחר יציאתנו מהיער, השתלטו עליו "הבנדרובצים" וכל סימן לקברים הללו לא נותר. במשך שנים רבות הציקה לי המחשבה שאנחנו שנשארו בחיים לא הצלחנו להנציח את זכר חברינו הנופלים. בחודש אוקטובר 1991 נפגשתי עם חברי לקרבות, יעקב (אליושה) צביבל (אחד משלושת האחים שהוזכרו לעיל), ששכל את אחיו, ישעיהו, באחת הפעולות. הוא הציע הצעה קונקרטיית, שנקים אנדרטה בארץ לזכר הפרטיזנים שנפלו. הרעיון שבה מיד את לבי, מאחר שקינן בי, כאמור, כבר זמן רב. בדצמבר 1991 בקרו בארץ שני חברים, שלחמו אתנו ושהוזכרו לעיל, אבא קלורמן ז"ל וייבדל לחיים ישעיהו זרוצקי - שניהם תושבי ארה"ב, שהצליחו מאוד בעסקים. שניהם גילו התעניינות רבה בנושא והבטיחו מימון בסכום ניכר. וכך התחיל הרעיון להתממש. את הבטחתם הם קיימו במלואה.

יעקב צביבל ואני פתחנו בסדרת ביקורים בסדנאות של פסלים שונים, כדי למצוא קווים ראשוניים לעיצוב האנדרטה. בהמשך הזמן הצטרפו אלינו חברים נוספים. חשבנו שכדאי להקימה ליד בית ווהלין בגבעתיים, כדי ליצור שלמות צורתית-רעיונית אחת ועל ידי כך לתת משמעות יותר עמוקה להנצחת יהדות ווהלין. חברי הנהלת הבית ובראשם עו"ד שלמה זיסקינד, אישרו את הצעתנו ברצון רב והגישו עזרה ככל שניתן. בהמשך נפגשנו עם חברי עיריית גבעתיים וראש העיר, גם הם קבלו ברצון את הצעתנו ולכל אורך הדרך תמכו ועזרו בהגשמת הרעיון. לאחר שהוצעו מספר תכניות של אנדרטאות ע"י פסלים שונים, התכנסנו לדיון עם פרטיזנים נוספים ואדריכל העיר גבעתיים. מתוך התכניות שהוצגו נבחרה תכניתה של הפסלת איילת שלונסקי - ביתן.

ניתן היה, איפוא, לגשת לביצוע "הפרוייקט". כאן קיבל את ניהול הביצוע חברנו אברהם ביבר (מקאמין קושירסק). לעזרתו באו סנדר אפלבאום (מוולדימירץ), יהודה מרין (ממנייביץ), שמואל אפרת (מרפלובקה) ועזרא ניר (מלודמיר). הפרוייקט אינו גדול יחסית, אולם משתלבים בו מקצועות רבים: בינוי, תאורה, ריצוף, גינון, חריטה אמנותית, מעקב תאום ועוד.

מכאן, שהניהול והביצוע היו מסובכים והקשיים לא מעטים. תרומתו של אברהם ביבר היתה דומיננטית. השקעת עבודתו היתה בלתי מוגבלת. בלעדיו האנדרטה לא היתה קמה. נוסף על כך, סכום הכסף שנתרם לא הספיק. לפיכך פנינו לאדם נוסף, אהרון סוקול (מקאמין קושירסק), איש עסקים בארה"ב, ששני אחיו נפלו במלחמה. גם הוא הוסיף תרומה. למרבה הצער, הוא נפטר באוקטובר 1996.

כמו כן, פנינו לאנשי העיירות של ווהלין המאורגנים בארץ, שתרמו גם הם כספים ככל שיכלו, להנצחת אנשים שנפלו. האנדרטה היא חריגה בצורתה, והיא באה לבטא את גודל הגבורה של בני ווהלין, שלחמו במלחמת העולם השנייה בגדודים פרטיזנים ובצבאות הסובייטים, הפולנים ואחרים ושנפלו בקרבות נגד משמידי העם היהודי. האנדרטה תכלול את שמות הנופלים וע"י כך יונצח זכרם לדורות.

הקמת אנדרטה לזכר גיבורינו הפרטיזנים בימי מלחה"ע ה-II

עזרא ניר

ייתכן שרבים אינם יודעים, שבמהלך הימים הקשים של מלחמת העולם ה-II היווה מחוז ווהלין את אחד האיזורים המרכזיים לפעילותם של לוחמי הפרטיזנים נגד הנאצים ועוזריהם.

כידוע, שוכנת ווהלין בלב ליבו של איזור מיוער בצפיפות, עובדה שסייעה רבות ללוחמי הפרטיזנים והפכה את ווהלין לאיזור בעל יתרונות רבים ללוחמת גרילה. פעילותם של הפרטיזנים במהלך המלחמה לא הצטמצמה רק לפעולות מחתרת כנגד הגרמנים והאוקראינים, אשר חלקם הגדול שיתף פעולה עם הנאצים, אלא כללה גם הצלת משפחות רבות שמצאו מקלט ביערות. פעולות הפרטיזנים היהודים, שפעלו במסגרת חבורות גדולות יותר של לוחמים פולנים ורוסים שנשלחו מברה"מ, לא היתה קלה כלל ועיקר שכן לוחמים אלה נשלחו ע"י מפקדיהם למסוכנות ולנועזות שבפעולות הפרטיזנים. למרות זאת, קיבלו עליהם הלוחמים היהודים את המשימות ללא היסוס או פקפוק וביצעו את משימתם על הצד הטוב ביותר.

בחדש מאי '92 התייצבה משלחת פרטיזנים יהודים יוצאי ווהלין בפני מזכירות איגוד יוצאי ווהלין בהצעה להקים אנדרטה לזכר הלוחמים שלחמו באיזור במהלך מלחמת העולם ה-II. הצעתם זו נתקבלה פה אחד והוחלט על הקמתה של ועדת היגוי שתעסוק בנושא. בוועדה חברים נציגי הפרטיזנים ומטעם מזכירות האיגוד - מר יהודה מרין ואנוכי. לאחר התלבטויות רבות ודיונים אינספור אודות מיקומה המיועד של האנדרטה, גיבשה הוועדה המלצה לפיה תוקם מצבת הזכרון בגבעתיים, בסמוך ל"בית ווהלין" הקיים. המדובר באותו חלק של הגן (הקרוי מאז הירצחו של רה"מ המנוח - "גן רבין") והגובל באופן ישיר עם הבניין עצמו, והועלתה הצעה להסב את שמו ל"רחבת ווהלין". במקביל, נמסר ע"י נציגי הפרטיזנים (שחלקם הגדול שירת בצה"ל בתפקידים בכירים) כי פרטיזנים רבים הנמצאים בחו"ל, רואים בהקמת האנדרטה פעילות בעלת חשיבות היסטורית ורגשית גדולה וכי הם עומדים לתרום למימוש ההצעה.

ההצעה שנתקבלה, הוצגה בפני עיריית גבעתיים ואושרה באהדה תוך גילוי התעניינות ורצון לסייע, הן מצד ראש העיר הקודם והן מצד ראש העיר הנוכחי, מר אפי שטנצלר. לאחר אישור ההצעה המשיכה הוועדה בעבודתה, כאשר את נטל החשיבה והטיפול היומיומי בנושא לקח על עצמו פרטיזן לשעבר, מר אברהם ביבר, בעזרתה הנמרצת והנחושה של גב' זיסל קלורמן, אלמנתו של שמואל אבא קלורמן ז"ל, פרטיזן אמיץ בעצמו ומראשי היזמים והתורמים להקמת האנדרטה.

לעניות דעתי, אין מקום הראוי יותר להקמת האנדרטה מאשר סמוך ל"בית ווהלין". בבית זה, המנוהל במשותף ע"י איגוד יוצאי ווהלין, מרכז "יד ושם" ועיריית גבעתיים, מתקיימות פעילויות חינוך בתחום השואה והגבורה, בקרב בני נוער וחיילי צה"ל. מלבד הפעולות השוטפות שמתנהלות במקום ע"י "יד ושם", מתקיימים בבית ימי עיון לאלפים רבים של חיילים וצוערי בית הספר לקצינים, בהם הם שומעים על יהדות ווהלין ולוחמי הפרטיזנים. כיום, יש לנו הזכות להנציח את שמותיהם של כ-1,000 לוחמים פרטיזנים חיילי צבאות הברית וחיילי הצבא האדום שנפלו בקרב או שנפטרו לאחר המלחמה. אנדרטה זו תנציח גם את שמם של אותם מאות פרטיזנים שלקחו חלק במלחמה זו, ושמן לא נודע עד עצם היום הזה.

תאריך גילוי האנדרטה נקבע לשבועות הקרובים ובטקס החגיגי ישתתפו חברי כנסת, רבנים, אישי ציבור וקהל רחב של יוצאי ווהלין וצאצאיהם. רוצה אני להודות בשם מזכירות איגוד יוצאי ווהלין לוועדה המארגנת, לגב' זיסל קלורמן ולעיריית גבעתיים, שללא פעילותם ועזרתם לא היינו מגיעים להקמתו של גלעד חשוב זה.

תכנון האתר

ארכיטקט מיכאל אלקוב

לפני ארבע שנים, הגישה הפסלת הסביבתית איילת ביתן שלונסקי הצעה לתחרות להקמת אנדרטה לפרטיזנים מחבל ווהלין שכללה שני קירות - אחד ארוך ואחד גבוה - ורחבה צמודה להיכל יהדות ווהלין.

הצעתה זכתה בתחרות ואילת בקשה ממני להשתתף אתה בתכנון האתר. אחת הבעיות שעמדה בפנינו היתה איך ליצור אתר שיהיה מונומנטלי מצד אחד - מקום בו קבוצות של תלמידים ילמדו על מורשת גבורתם של הפרטיזנים, ומצד שני מופנם ושקט: מקום בו ניתן להתבודד ולהתייחד עם זכרם של כל אלה שלחמו נגד הנאצים. מלאכת התכנון כללה קביעת המידות המדוייקות של הקירות ושל פלטות השיש שתצפנה אותם, מיקומם ביחס לרחוב ולגן הציבורי הקיים, לגיבון החדש, לבנין, ולאדם שיסתובב או ישב ברחבה, מידת הסגירה של הרחבה ביחס למדרכה ומיקום וגודל הכניסות אליה.

תחילה יועד הקיר הארוך להנצחת שמות הלוחמים, אך תוך כדי תכנון האתר התקבלה החלטה לכתוב על הקיר את שיר הפרטיזנים המקורי ביידיש, בעברית (בתרגומו של המשורר אברהם שלונסקי) ובאנגלית, כיאה לאתר הנצחה למעטים שנלחמו נגד רבים שהשורה התחתונה של שירם היא "אנחנו פהו"

העמדת הקירות לפני החורשה הקיימת בין הבנין לגן הציבורי, משטחי הדשא החדשים, הקירות הנמוכים שנהפכים לספסל מסביב לרחבה, סוגי השיש לקירות: ה"רוסו אליקנטה" עם הורידים הלבנים שבצורניותם וצירופיהם מהווים את סיפור הרקע לשיר הפרטיזנים בקיר הארוך, ושיש ה"קרמה" דמוי אותה אבן של הליטוגרפיה המקורית של דמות הפרטיזן מאת הצייר אלכסנדר בוגן, מוגדלת פי שמונה בקיר הגבוה. המרחק בין הקירות והחפיפה ביניהם, אלה הם חלק ממרכיבי האתר שהצירוף ביניהם עבר גילגולים שונים עד שהושלמה בניית הקירות וציפויים והעברת דמות הפרטיזן לקיר הגבוה.

הרישום שמופיע בספר "המרד" בהוצאת יד ושם, 1976, נעשה על ידי בוגן בסתיו של 43 כשחזר ממשימה של העברת הנוער הוילנאי ליער והועתק לאבן של ליטוגרפיה אחרי המלחמה, הגדלתו והעברתו לקיר הגבוה שביצירתה הפיסולית של איילת ביתן שלונסקי היוותה אתגר אומנותי בפני עצמו.

להצלחת המבצע תרמה העובדה שלא אלכסנדר בוגן היה עוד תדפיס מקורי של הליטוגרפיה שיכולנו לצלם ולהגדיל באיכות הרבה יותר טובה מזו של הרפרודוקציה של אותה ליטוגרפיה שהופיעה בספר "המרד".

הדבר נעשה באמצעות טכניקה מיוחדת שלא כאן המקום לפרטה, בביצוע נתן ליפשיץ מחברת גרף - X ירושלים. והרי לך המחשת הפתגם הסיני העתיק:

"תמונה אחת שווה אלף מילים"

בסה"כ היה פה סיפור של הרבה מחשבה, שיתוף פעולה, סבלנות, וחיפוש של הפתרונות המתאימים ביותר לאתר שינציח את זכרם של הפרטיזנים והלוחמים מווהלין וגם סיפור

של כחה של האומנות בכלל ושל השילוב בין ציור, פיסול וארכיטקטורה. לפעמים שואלים בעולמנו ה"מעשי" כל כך, "למה לנו אמנות?", "למי נחוצה היסטוריה?" "מי צריך עוד את שיר הפרטיזנים?"

דומני שמי שיכנס בוקר אחד לאתר שיצרנו ליד היכל יהדות ווהלין בגבעתיים, יקרא בעיון את שיר הפרטיזנים, יטייל קצת לאורך הקיר. יתבונן בצבעוניותו ובמשחק בין הורידים הלבנים שבשיש, יקשיב לרישורש הרוח בעצי החורשה שמאחורי הקיר וגם לשם יגש אם ירצה, יעבור במעבר הצר בין 2 הקירות יצא שוב לרחבה ויביט כלפי מעלה לאותו רישום שרשם בוגן בסתיו של 43 ביער, אחרי שהצליח להעביר לשם את הנוער הוילנאי ב-5 קבוצות, יקבל בלבו תשובה מרגשת אחת לכל השאלות הנ"ל.

אנדרטה להנצחת לוחמים ופרטיזנים מחבל ווהלין

איילת ביתן שלונסקי / פסלת ומעצבת

לפני כארבע שנים, נתבקשתי להגיש הצעה לתחרות לאנדרטה ללוחמים פרטיזנים מחבל ווהלין בצמוד להיכל ווהלין בגבעתיים. האתגר היה גדול מכמה סיבות:

- א. האנדרטה אמורה להיות צמודה לבניין בעל נוכחות חזקה מאוד.
- ב. מיקום האנדרטה הוא בלב מרכז מסחרי, מקום פעיל ותוסס.
- ג. הנצחה מבחינתי היא בעצם הנצחה של רוחו הלוחמת של האדם, רוח ההישרדות של הפרטיזן הלוחם במלחמה אכזרית, לא הוגנת ובלתי אנושית.

בצורת החשיבה וההבנה שלי כאדם וכפסלת סביבתית, אני מאמינה שכל דבר שנעשה, קשור ומתייחס ברמות שונות לדברים שקיימים סביבו.

לאחר לימוד הנושא ובדיקת השטח, ניגשתי לתחרות, עם קונספציה רעיונית וצורנית ברורה. לשמחתי, התקבלה זו ע"י הוועדה להנצחת פרטיזנים וע"י אדריכל העיר גבעתיים, וזכתה ברב קולות להכרה שזהו אכן הפרוייקט הנכון והטוב ביותר מבחינת ייצוג הנושא והשתלבותו בסביבה הנתונה. האנדרטה הינה רחבה פיסולית כוללת, המורכבת ממספר אלמנטים דו-מימדיים ותלת מימדיים. שני קירות ורחבה המקיימים קשר צורני מנוגד ומשלים עם הנוף הטבעי והאורבני המקומי ודו-שיח בולט עם היכל ווהלין.

הקונספציה הרעיונית של האנדרטה מדגישה את החיים.

האנדרטה בצורתה הפורצת לשמים, בצבעה העז וברישום דמות הפרטיזן הלוחם - יצירתו של א. בוגן שבחרתי לשלב בהגדלת ענק, מצביעה ומדגישה את העובדה שכל אחד מהלוחמים והפרטיזנים - נשים, ילדים וגברים, לבד ובקבוצות - כל אחד נדרש להפעיל דמיון רב ואומץ על מנת לשרוד ואפילו להעז ולפעול.

הדוח-שיח הצורני הקיים בין האנדרטה לבין ההיכל, מצביע על הקשר התכני ביניהם. בניגוד להיכל הסגור הכבד והמאסיבי, המזמין את הצופה לחוית היכרות עם תחושת מחנק ומוות, מזמינה האנדרטה בצורתה הפתוחה והדינמית את הצופה, לחווית היכרות עם רוח חיים וגאווה.

שני האתרים - האנדרטה וההיכל, מבוססים על משחקי צורות טרפזיים. הצבעוניות בין שני האתרים מנוגדת ומשלימה זו את זו. הדגשת החיים והאנרגיה באה לידי ביטוי בכל בחירת החמרים ובנגישות של הצופה אל האנדרטה.

השיש המצפה את קירות האנדרטה, נבחר בקפידה רבה בזכות צבעו ואופיו. הצבע האדום העז, שלתוכו פורצים מעין עורקים לבנים בכיוונים שונים, מחזק את התחושה של דופק פועם, עורקי דם, עורקי החיים.

שלוש הכניסות לאנדרטה משייכות אותה גם לבניין וגם למהלך החיים וזרימת התנועה מחוצה לו. זאת, כאשר גם ניתנת האפשרות לשבת על הספסלים ולהתייחד בשקט, עם הפנים לכיוון קירות האנדרטה והגב המבודד מהכביש הסואן.

הגיגון, גם הוא שייך לחיים - מרבדי דשא הקושרים את האנדרטה לסביבה הקיימת, כהמשך טבעי וללא הפרדה וקיבוע של המוות אותם מרבדי דשא שניתן לפגוש במקומות ציבוריים, פארקים וגינות בהם מטיילים אנשים.

התאורה גם היא כוונה להאיר וליצור רחבה פיסולית המייחדת את קירות האנדרטה ואת הדקלים שלתוכם היא משולבת, באותה עוצמה וחשיבות.

לסיכום, נוצרה סביבה חדשה וייחודית, שאני תקווה שתשמש מקור גאווה לאנשיה ולדורות הבאים. שכן **פסל קשור לסביבתו ועבר-הווה ועתיד - אינם ברי ניתוק.**

תודה והערכה לתורמים

א. ב.

היום, במלאת 52 שנים לגמר מלחמת העולם השנייה וכניעתה של גרמניה הנאצית שהשמדה כ-6 מליון יהודים באירופה (שליש מהעם היהודי בעולם), ובמלאת 55 שנים להשמדתו של הישוב היהודי הפורה בוהלין שבאוקראינה, אנו מתכנסים כאן לגילוי הלוט מעל האנדרטה לזכר פרטיזנים ולוחמים נגד הנאצים-יהודי ווהלין.

רעיון הקמת האנדרטה לזכר הנופלים, הועלה על ידי החברים הפרטיזנים אליושה צביבל וזאב רווה ונתמך על ידי הפרטיזנים, שמואל - אבא קלורמן ז"ל וישעיהו

זרועי ז"ל שהבטיחו תמיכתם הכספית לביצוע. ארבעתם פרטיזנים לשעבר במח"קרוק". הם אף גייסו תורם נוסף בארה"ב - אהרון סוקול ז"ל ש-2 מאחיו נפלו בפרטיזנים ובצבא האדום.

יצוין, כי כל שלשת התורמים הראשיים מארה"ב, הם יוצאי קאמין קושירסקי, עיירה בוהלין, שמנתה כ-2500 יהודים, שוכנת כ-50 ק"מ צפונה מהעיר קובל. למרבה הצער, הם הלכו לעולמם ולא זכו לחזות בגילוי האנדרטה.

אני מוצא לנכון לתאר בקצרה את קורות חייהם של התורמים האלה, אשר נולדו, גדלו ולמדו באותה עיירה קאמין קושירסקי. הצלחתם הכלכלית בארה"ב לא השכיחה מלבם את עברם - עברנו והם נרתמו למטרה נעלה וקדושה זו.

הריני רואה חובה לעצמי לציין בזה את תרומתה הרבה של גב' זיסל קלורמן, שלאחר פטירתו של בעלה שמואל-אבא ז"ל, נרתמה לנושא בכל כחה ומרצה, המשיכה לגייס תרומות ולדחוף להשלמת הפרוייקט הזה. בלי פעילותה, ספק רב אם היינו עומדים כאן היום במעמד רב-הוד זה.

תודה גם למשפחת גרשון פוגץ' מכפר סבא, שהיה מן הראשונים בארץ שנענו לקריאה ותרם ביד נדיבה.

כמו כן נתונה התודה לכל אותם ארגוני קהילות ווהלין, שלא חסכו מאמץ, הן בריכוז שמות הנופלים והן בגיוס תרומות מחברים.

תהא, איפוא, אנדרטה זו גלעד נצחי לדורותנו הבאים ולעולם כולו, על סיפורי המרד של יהודים בגטאות ועל סיפורי הפרטיזנים ביערות שלחמו בנאצים ובמשתפי הפעולה המקומיים.

משפחת קלורמן

שמואל-אבא קלורמן ז"ל ותבל"א רעייתו זיסל

"אבא" (כפי שקראנו לו בבית), הבן הבכור למשפחת מנוחה ודוד קלורמן ז"ל. אח ל-5 ילדים נוספים. כולם ברחו מהגטו. ההורים ו-3 ילדים וכן דודה וילד נרצחו לאחר מכן ע"י האיכר שהתחייב להסתירם תמורת הרכוש הרב שהפקידו בידיו. הנרצחים נקברו על אם הדרך שליד קאמין קושירסקי. לאחר מאמצים רבים, עלה בידי אבא ז"ל לאתר את קברם ולהעלות את עצמותיהם לקבר ישראל ב-1991.

אבא, בוגר ביה"ס העברי "התחייה" שבעיירה ואח"כ תלמיד בגמנסיה העברית שבקובל, הפסיק את לימודיו ונכנס לעבוד בעסקי אביו. היה פעיל בתנועת בית"ר שבעיירה ואף השתייך לאצ"ל.

אבא היה מראשוני היוזמים והמארגנים של המחתרת בגטו. ברשותו היה אקדח (יקר המציאות!) וביחד עם האחים צביבל היו בין הראשונים שיצאו מן הגטו ליערות לחפש קשר עם הפרטיזנים. ביער הצטרפו ליחידת הפרטיזנים "קרזק" והשתתפו בהרבה פעולות קרביות, בהן גילה אבא גבורה ואומץ לב.

לאחר השחרור (1944) נרתם לפעולת "הבריחה" ונשלח לצ'רנוביץ לארגן שם את הפעילות. שם הכיר נערה צעירה, פעילה אף היא במחתרת ושמה זיסל לבית ליקבורניק, אותה נשא לאשה וביחד המשיכו בפעולות האצ"ל ברומניה ובאירופה. ב-1946 השתתף אבא בפיצוץ השגרירות הבריטית ברומא והפך ל"מבוקש" ע"י הבריטים.

המשפחה עם ילדתם שנולדה באיטליה נסעו לארה"ב ולאחר תקופה קשה, כלכלית וחברתית, יצא אבא לדרך עצמאית והחל לעשות חיל בעסקיו. המשפחה התרחבה ונולדו עוד שלוש בנות ואח"כ נכדים ונינים.

אבא "שהיה במערב ולבו במזרח" שמר על קשר הדוק עם הארץ, עם חבריו ותמך ביד נדיבה בגופים שפנו לעזרתו. כאשר הובא בפניו רעיון ההנצחה, נרתם לנושא והבטיח את הסכום הראשון להתחלת העבודה. הוא גם גייס את התורמים הנוספים. אבא היה הקטר שמשך אחריו את הרכבת ולא נתן לעצור בדרך.

בכל ביקור שלו בארץ (וזאת לעתים קרובות) דחק והאיץ בנו לסיים את המלאכה כאילו הרגיש שימיו קצרים.

בי"א בשבט תשנ"ה, חדל לבו לפעום והובא לקבורה בחלקת האצ"ל שבקרית

שאל סמוך לקבר משפחתו שעצמותיהם הועברו מאוקראינה. כשותפה פעילה בחייו נטלה, רעייתו זיסל, לאחר מותו, את "הפיקוד" בידה והמשיכה לקדם ולדרבן את הקמת האנדרטה כשהיא מתגברת על הרבה מכשולים בדרך. הודות לעז רוחה, חכמתה הרבה, תבונתה ועצותיה הנבונות הצלחנו להגיע לסיום המפעל.

האנדרטה עומדת על תילה, במקום מרכזי ע"י היכל יהדות ווהלין שבגבעתיים והיא תשמש סמל ומזכרת במדינת ישראל ובעולם כולו, על הלחימה נגד הנאצים של יהודים למאות ולא לפים בגטאות ובצבאות הברית. יהי זכרו ברוך!

משפחת סוקול ז"ל

אהרון ופרדל סוקול ז"ל

משפחת סוקול מנתה חמש נפשות. ההורים גרשון ונחמה ושלושה בנים-שלמה (1920), חיים-לייב (1924) ובן הזקונים אהרון (1923) שקראנו לו בבית ארצ'יק.

היתה זו המשפחה היחידה שהצליחה לצאת מהגטו - ביום חיסולו - בשלמותה והגיעו כולם ליערות באזור נעוויר-וועטלע. האח שלמה הצטרף לפרטיזנים ונפל בפעולה ב-1944. האח השני חיים - לייב גויס ב - 1944 לצבא האדום ונפל בקרב לשחרור ורשה.

ההורים ובנם היחיד אהרון היגרו ב-1948 לארה"ב. אהרון המשיך ללמוד ולאחר מכן נכנס לעסקים בהם הצליח ביותר. אהרון נשא לאשה את פרצל לבית צינוביץ שהגיעה עם אמה לאה ב-1948 לארה"ב, כניצולת שואה. אף הם מכפר. שליד קאמין קושירסקי. האב משה צינוביץ גוייס בשנת 1944 לצבא האדום ונפל ב-1945 בקרב בחזית הבלטית. משפחת סוקול הקימו משפחה (בנות ונכדים) והיו פעילים להקמת מצבות לזכר הקדושים בעיירה קאמין-קושירסקי. פעמיים בקרתי עמם בגיא ההריגה. מש' סוקול הצטרפה לתורמים להקמת האנדרטה להנצחת הפרטיזנים והלוחמים יהודי ווהלין ששלשה שמות מהמונצחים הם בני משפחתם. למרבה הצער נפטרו שניהם, ולא יזכו לראות בהתגשמות חלומם זה.

יהא זכרם ברוך!

(עוד על המשפחה בכתבה שבחוברת)

משפחת זרוצקי

ישעיהו זרוצקי ז"ל

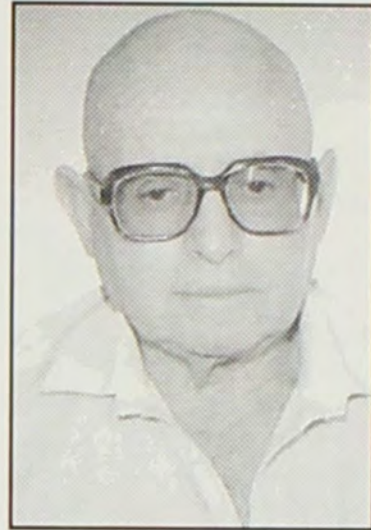
ישעיהו, או כפי שקראנו לו "שייקע" נולד בכפר ליד קאמין-קושירסקי ב-1923, להוריו יוסף-אבא ובתיה ממעלניצע. הם היו שלשה ילדים בבית: שייקע הבכור, האחות שפרינצע (1926) והאחות פעסיה (1936). נתייתמו מאביהם ועול הפרנסה הוטל על אמו. שייקע למד ב"התחייה" שבקאמין והמשיך בגמנסיה שבקובל, כל המשפחה הועברה לגטו שבקאמין, שם נרצחו עם רוב היהודים באקציה הראשונה ב-כ"ז מנחם-אב תש"ב, 10.8.1942 שייקע לא הגיע באותו יום לגטו וכך ניצל. עם חיסול סופי של הגטו בכ"ב מר-חשון תש"ג 2.11.42 הצליח לצאת מהעיר והגיע עם קבוצת צעירים מקאמין לאזור יערות קוחוט, שם נתקבלו ע"י קבוצת צביבל-קלורמן והצטרפו ליחידת "קרוק". שייקע היה לוחם אמיץ והשתתף

בהרבה פעולות קרביות ובמיוחד היה חלקו רב בכל הקשור לנקמה במשתפי פעולה ורוצחים מקומיים. עם השחרור ב-1944 היה פעיל ב"בריתה" והעביר קבוצות יהודים ממזרח אירופה למערב.

ב-1948 הגיע לארה"ב, שם נשא לאשה את רוז'קה לבית פלומנבוש, ניצולת שואה אף היא. במשך השנים הצליח בעסקיו והיה לאיש אמיד. היה מראשוני התורמים להקמת היכל יהדות ווהלין ושמר על קשר רצוף עם חבריו הפרטיזנים. כשהועלה הרעיון של הקמת האנדרטה, נענה ברצון לתרום את חלקו לפרוייקט חשוב זה, כשרעייתו רוז'קה היא שותפה מלאה לעשייה הקשורה עם הפרוייקט. שייקע הקים משפחה בארה"ב, להם אנו מאחלים בריאות והרבה שנים של עבודה פוריה למען החברה.

עם סגירת החוברת, הגיעתנו הידיעה המעציבה על פטירתו הפתאומית של ישעיהו. תנחומינו לרעייתו רוז'קה ולמשפחה. מי יתן ולא תדעו דאבה עוד. שמו של ישעיהו נתווסף עתה לרשימת המונצחים כזכרון לפעליו בתקופת השואה. יהא זכרו ברוך!

משפחת פוגץ'

גרשון ויהודית פוגץ'

גרשון, יליד 1922, בוגר הגמנסיה העברית בקובל, פעל במחתרת עם כיבוש אוקראינה המערבית ע"י הסובייטים בשנת 1939, הוא העביר (יחד עם משלחת אצ"ל מן הארץ) עולים דרך הגבול הרומני. הקבוצה שבה פעל גרשון נתפסה ע"י משמר הגבול הסובייטי. בפעולה זו הוא נפצע, למזלו הוא הספיק להשליך את האקדח שהיה ברשותו קודם שנתפס. הוא נאסר והוגלה למחנות עבודה באזור ארכנגילסק שבצפון רוסיה. גרשון הצליח לצאת יחד עם צבא אנדרס מברית המועצות והגיע ארצה כבר בשלהי 1941. בארץ הצטרף לשורות לח"י והתנדב לצבא הבריטי. לאחר רצח הלורד מוין נאסר וגורש מן הצבא. לאחר מכן נעצר ע"י משטרת המנדט ושולח לאריתריאה ולקניה, משם עשה שני נסיונות בריחה. בהפוגה השניה במלחמת השחרור הוחזר יחד עם כל גולי קניה לארץ ישראל. התגייס לצה"ל ולחם בחזית הדרום. בקרבות של עוג'ה אל חפיר הוא נפצע ושחרר מן הצבא. גרשון פוגץ' עוסק כיום כקבלן בנין וחי בכפר סבא יחד עם אשתו יהודית. יהודית, אחות במקצועה, שימשה לאחר מלחמת השחרור כסגנית של האחות הראשית בהנהלת משרד הבריאות והיתה אחראית להקמת מרפאות ובתי חולים לעולים. בתקופה מאוחרת יותר שימשה כאחות ראשית בבית היולדות בכפר סבא עד למועד פרישתה לגימלאות. לזוג שני בנים ובת.

EXPERIMENTAL

Figure 1 shows the relationship between X and Y. The curve starts at the origin and increases with a decreasing slope. Figure 2 shows the relationship between X and Y. The curve starts at a positive value on the y-axis and increases with a decreasing slope.

The experimental results are shown in Figures 1 and 2. The curves in both figures show a characteristic square root relationship between the variables X and Y. In Figure 1, the curve starts at the origin (0,0) and increases as X increases. In Figure 2, the curve starts at a positive value on the y-axis and increases as X increases. The slopes of the curves decrease as X increases, which is consistent with the mathematical form of a square root function.

האחיימה הכרטי'זנית

- סיפורי לוחמים

פרטיזנים יהודים בוהלין

שמואל אפרת

(הסקירה נערכה בעיקרה על יסוד מאמריו של חוקר השואה ד"ר שמואל ספקטור)

א. ההתנגדות היהודית ונפתוליה

שואת יהודי ווהלין (מחוזות רובנה ולוצק), התרחשה בקיץ ובסתיו 1942 והיא הקיפה, יחד עם היהודים שנרצחו בתחילת הפלישה של הצבא הגרמני בקיץ 1941, כ- 250,000 נפש. כך בא הקץ על יותר ממאה קהילות בערים ובעיירות וישובים יהודים קטנים בכפרים רבים, שהתקיימו בחבל ארץ זה מאות שנים. ראשיתה של ההתנגדות היהודית למעשי הזוועה של הקלגסים הנאצים, במרידות שפרצו במספר גטאות בזמן חיסולם, שלרוב אורגנו ואולתרו תוך זמן קצר. בעת ובעונה אחת היתה גם התארגנות של קבוצות קטנות ליציאה ליערות כדי להילחם שם. הידועה מבין המרידות היתה בעיירה טוצ'ין שבקרבת העיר רובנה. היהודים הציתו בתיהם ותקפו את המרצחים הגרמנים ועוזריהם מן המשטרה האוקראינית בכל הבא לידם, כדי לאפשר, תחת מסך העשן אנדרלמוסיה שנשתררה במקום, הימלטות המונית אל היערות שבסביבה. מרד פרץ גם בגטו קרמניץ, כאשר צעירים יהודים שהיו מצויידים בנשק, שמצאו במחסן של המחתרת הפולנית, ניהלו קרב עם תוקפיהם, תוך כדי שריפת בתי הגטו. ידוע גם על מרד במחנה העבודה בלוצק, שם התארגנו כ-500 אנשים מתושבי המחנה לקרב קשה עם מעט הנשק שהיה בידיהם, נגד הגרמנים וכמעט כולם נפלו בקרב זה. תופעות ספונטניות של מעשי מרי ונקם ע"י בודדים היו גם בגטאות אחרים.

כאמור, היו גם התארגנויות של קבוצות יהודים, חמושים בחלקם, שהחליטו לצאת ליערות. החלטתם היתה נחושה לעמוד על נפשם ולא להתמסר בידי האויב. ההערכה היא שהיו ברחבי ווהלין בין 35 ל-40 קבוצות כאלה, שמספר חבריהן נע בין עשרה לכמה עשרות בכל קבוצה. הנשק שעמד לרשותם היה דל מבחינת טיבו וכמותו - לרוב אקדח אחד או שניים, רובים אחדים קצוצי קנה ומספר קטן של רימוני יד. הנשק הושג בתנאי הגטו תוך סיכון רב ושולם תמורתו בכסף, בזהב ובחפצי ערך, ללא כל אפשרות בדיקתו ואימון בו. ניתן לחלק את פעילותן של קבוצות הלוחמים היהודים ביערות לשני שלבים:

שלב ראשון, שלעיתים נמשך מספר חודשים, הוקדש לגיוס נשק נוסף והשלמתו. בתוך כך בצעו הלוחמים היהודים, שראו את עצמם כפרטיזנים לכל דבר, מעשי נקם נגד רוצחי יהודים ושוודי רכושם שגרו בכפרים. מדובר בשוטרים אוקראינים משתפי פעולה אחרים מבין האוכלוסיה המקומית, שסייעו לאויב הגרמני בהשמדת היהודים. מן הראוי לציין, כי מעמדו של הפרטיזן היהודי בראשית דרכו ביער היה קשה מאוד.

ידוע, כי מצד מרבית האוכלוסיה האוקראינית שררה איבה כלפי היהודים ככלל ובפרט לגבי נושאי הנשק שביניהם. העובדה שהפרטיזנים היהודים נאלצו "לגייס" אספקת מזון וצרכי מחיה אחרים בתוך הכפרים לא רק לעצמם אלא גם לניצולי הגטו שנתלוו אליהם, מהם נשים, זקנים וילדים, עוד הגבירה עוינותה של האוכלוסיה המקומית כלפיהם.

הפעולות שהפרטיזנים היהודים בצעו בשלב זה, היו בעיקר בתחום ההישרדות, מתוך תקווה שהמצב בחזית ישתנה אולי לטובה וגם מתוך רצון עז להתגונן עם נשק ביד, אם יותקפו ע"י הגרמנים והשוטרים שערכו מצוד ביערות. בכל מקרה, כך סברו, יהיה על המרצחים לשלם מחיר כבד עבור דם יהודי שנשפך.

יש לזכור, כי באותה תקופה שהגרמנים החלו במבצע שיטתי של חיסול הגטאות בוהלין, התנועה הפרטיזנית הסובייטית בחבל ארץ זה, היתה עדיין בראשית דרכה. היה שם גדוד צנחנים בפיקודו של מדבדייב, שהוצנח בעורפו של האוייב והקים את בסיסו ביערות צומאן ליד רובנה, וכן מספר זעיר של קבוצות פרטיזנים שפעלו על בסיס אידיאולוגי. לעומת זאת, היו ביערות קבוצות לא מעטות של "פרטיזנים" פורקי-עול ומשמעת, שעסקו והתנפלו על יהודים בודדים המסתתרים ביערות ובסביבתם. הם גם פגעו בפרטיזנים יהודים ולא אחת הם פרקו מהם את נשקם והפקירום. לעיתים, אף נפלו פרטיזנים יהודים קרבן למרצחים שמתוך קבוצות אלה ואף מידי מפקדיהן שפעלו בעצמם כראשי כנופיות. ניסיונותיהם של הקבוצות היהודיות הלוחמות להתקשר עם תנועת הפרטיזנים הסובייטית עלו בתוהו בשלב זה. על כן, הן נאלצו להישען רק על עצמן. הצטרפותן של חלק מהן אל עסקנים מקומיים של השלטון הסובייטי בעבר, שנותרו בתנאי מחתרת בשטחים הכבושים, היתה בהתחלה די בעייתית. המדובר בפולני יוזף סובייסיאק (המכונה "מקס") והאוקראיני מיקולא קונישצ'וק (המכונה "קרוק") ובנוסף האוקראיני מקסים מיסורה-שלושתם הסכימו לשתף פעולה עם הקבוצות היהודיות ואף בראשן. אף על פי כן גם אצלם לא חסרו גילויים של אנטישמיות. הדבר יחד ביחסם כלפי המחנות המשפחתיים, שהתלוו לקבוצות האלה והיוו חלק בלתי נפרד מהן.

מה שמאפיין את השלב השני לפעילותן של קבוצות הלוחמים היהודים ביערות לין, הרי זוהי הצטרפותן ליחידות פרטיזניות סובייטיות שהיו מאורגנות עפ"י נוהל צבאי מקובל, תחילה כקבוצות יהודיות נפרדות ובמשך הזמן ע"י שילובן המוחלט בהן. התנאי לכך היה שהפרטיזן היהודי יוכיח, כי יש בידו נשק וכי הוא מוכן לכל שליחות, הכרוכה בסיכון והקרבה עצמית במאבק נגד האוייב הנאצי. מבחינת עיתויו חל השלב הזה בשלהי 1942 ובתחילת 1943. בתקופה זו החלה התנועה הפרטיזנית הסובייטית להתבסס בעיקר בצפון ווהלין, שם היו יערות עבותים ותנאים טופוגרפיים נוחים לפעילות בקנה-מידה נרחב. באותו זמן חל גם שינוי לטובה בחזית. הצבא הגרמני החל לספוג מהלומות ולסגת מן הקווים שבהם החזיק זמן רב, ובמיוחד לאחר המפלה שנחל בקרב על סטלינגרד. לצפון ווהלין הגיעו אותה עת איחודים גדולים של פרטיזנים מצפון רוסיה ומרכזה שמנו אלפי אנשים. הם היו מצויידים בנשק רב (לעיתים גם בתותחים) ומפקדיהם היו בעלי ניסיון עשיר במלחמתם בעורף האוייב. הראשון שהתחיל במיזוג הקבוצות המקומיות הקטנות לחטיבה היה הקולונל אנטון ברנסקי, המכונה "דיאדיא פייטיה". החטיבה הוקמה באמצע דצמבר 1942. הצטרפו אליה שש יחידות פרטיזניות ("אוטריאדים" - ברוסית) ובתוכן היחידות של מיסורה, מקס וקרוק, שבהן היו גרעינים גדולים וחזקים של פרטיזנים יהודים. היחידות האלה רובן הועברו באביב 1943 לשתי האוגדות הרובנאיות של הגנרל בגמה ושל הגנרל פיודורוב, המכונה "הרובנאי". לזה האחרון היתה שייכת גם יחידתו של קונצ'ה

שגם בה פעלה קבוצה יהודית קטנה ולצידה מחנה אזרחי. לאחר חיסול גטו קוריץ הגיעה לגדוד של מדבדיב, שפעל כידוע ביערות צומאן, יחידתו של מפקד הפרטיזנים היהודי משה גילדנמן, המכונה "דיאדיא מישה", אך נדחתה. בסופו של דבר היא נקלטה יחד עם קבוצות אחרות באוגדה של הגנרל סבורוב שהגיע לאזור ווהלין בסוף ינואר 1943. הקבוצות היהודיות מזופיובקה וקולקי נצטרפו לאוגדתו של הגנרל קובפאק, ממפקדי הפרטיזנים המהוללים ביותר בברית המועצות, שנעה דרך ווהלין במסעה אל הרי הקרפטים. היחידה בראשותו של מקסים מיסיורה, שהיתה מורכבת מקבוצות יהודים מסרניק, דומברוביץ וולדימירץ ופעלה בצפון-מזרח ווהלין, צורפה כגדוד לחטיבתו של ברינסקי. ליד הגדוד הזה היה מחנה אזרחי יהודי. קבוצות יהודים מלישניביקה, מאנייביץ, פבורסק וקאמין קושירסק, שפעלו בהנהגתו של מיקולה קונישצ'וק, (הלה שינה את שמו לאיבן קרוק), הצטרפה אף היא, כאמור, לחטיבת ברינסקי. ליד חטיבה זו התקיימו מחנות אזרחיים רבים ובהם מאות יהודים. באזור הצפון-מערבי החלה פעולתה של התנועה הפרטיזנית הסובייטית באמצע שנת 1943. היא התבססה על האוגדה הווהלינית של הגנרל אלכסיי פיודורוב, המכונה "פיודורוב צ'רניגובסקי". לאוגדה זו הצטרפו קבוצות יהודים מהכפר דאטין, משצק, ליובומיל ורטנה, וכן יחידים מגטאות אחרים.

בקובל פעלו כמה קבוצות שחבריהן הצליחו לגנוב נשק ממחסני השלל הרוסי ולהבריח אותו ליערות. הגירסה המקובלת היא, שהם נתקלו ביחידתו הסובייטית של המפקד נאסייקין שהיה אנטישמי מובהק. כאשר הגיעו אליו אנשי הקבוצה הראשונה הם פורקו מנשקם ונרצחו. קשה במיוחד היה מצב הקבוצות היהודיות במרכז ובדרומה של ווהלין. האזור היה נתון לשליטתם של לאומנים אוקראינים.

קבוצת אוליקה שמנתה 33 איש נפלה טרף למצוד שערכו הגרמנים. הקבוצה התארגנה מחדש ובתחילת 1943 פעלו אנשיה יחד עם יחידה מאוגדת קובפאק נגד ה"אופאי" (U.P.A. צבא המורדים האוקראיני). בתקופה שלאחר מכן הם זינבו יחד לוחמים יהודים מגטו טוצ'ין אחר חיילים גרמנים בודדים שנסוגו מן החזית. בהערך של יחידות פרטיזניות סובייטיות, הקבוצות היהודיות שפעלו בדרום ווהלין סבלו בדרך-כלל אבידות קשות. כך קרה עם הקבוצות ממיזוך', דובנה, רדזילוב, רובנה וגטו לודמיר שרוב חבריהן הוכחדו. עם התרחבותה של התנועה הפרטיזנית הסובייטית בוהלין הצטרפו אליה גם לוחמים יהודים בודדים וכן צעירים יהודים לא חמושים ששרדו ביערות ובמקומות מסתור אחרים. אלה גמרו אומר להשתתף באורח פעיל במאבק המזוין נגד האויב הנאצי שהשמיד את העם היהודי ובכלל זה את בני משפחותיהם.

ב. הלחימה הפרטיזנית

מתפקידיה של הלחימה הפרטיזנית באזור ווהלין היה לחבל בדרכי התחבורה של האויב כדי למנוע מעבר גייסות עם ציוד מלחמתי ואספקה לחזית "הדרום" הגרמנית, לחמה באוקראינה הסובייטית; לפגוע בחילות המצב שאוישו ע"י הגרמנים וכוחות-העזר בעיירות הנפה ובמרכזים אחרים, ע"מ לבסס את שלטונם בשטחים הכבושים; לפגוע בתחנות המשטרה המקומית כדי לסכל אפשרות חדירתה אל תוך האזורים שהיו בשליטת הפרטיזנים; להציב מארבים לכוחות גרמנים קטנים שבודדו מן החזית או שנעו ממקום

למקום. מגמת הפעולות האלה היתה מצד אחד, לסייע לצבא הלוחם בחזית למגר את כוחות האויב ולגרום לנסיגתם מן השטחים שכבשו. ומצד שני, לקים את שליטתם של הפרטיזנים באזורים שבהם היו ממוקמים הבסיסים שלהם (כולל שדה-תעופה) ולמנוע את כיתורם.

בתחילת שנת 1943 גדלו השטחים המוחזקים ע"י הפרטיזנים בוהלין ובעיקר בחלק הצפוני שלו. "אזורי הפרטיזנים" היו אזורים נרחבים שטוהרו מן הנאצים ושבהם חלק גדול מן האוכלוסיה שיתף פעולה עם הפרטיזנים. מאזורים אלה נשלחו שלוחות לחימה הרחק מעבר ליערות וביצות טובעניות, ע"מ לפגוע ברכבות, במסילות ברזל, מפעלי אספקה ואובייקטים צבאיים חיוניים אחרים של הגרמנים.

אופי הפעילות הפרטיזנית התבטא בהפעלת קבוצות לחימה קטנות, סיורים תכופים, איסוף מידע מודיעיני וכן קיום אנשי קשר בכפרים ובעיירות מרוחקות. הניידות וגורם ההפתעה היוו עיקרון חיוני במלחמה הפרטיזנית. בזמן שהגרמנים ערכו מצוד על היערות בכוחות גדולים, נמנעו בדרך כלל הפרטיזנים מקרבות פנים אל פנים בחשכת הלילה. במשעולי יער נידחים הם חמקו אל תוך אזורים המרוחקים 60-70 ק"מ מבסיסיהם, מבלי שהאויב הצליח לגלות אותם. והיה אם חלק מן הכוחות הסדירים של הגרמנים היה נתקל בכוחות המגן של הפרטיזנים, אזי ניהלו נגדם הפרטיזנים קרבות קשים כשהם לוחמים בהם בחירוף נפש ולעיתים תוך אבידות קשות, כל זה במגמה לאפשר לכוח העיקרי לחמוק מן האויב ולסגת אל בסיסים ארעיים אחרים. בגלל ריבוי היחידות הפרטיזניות בצפון ווהלין שמספר חבריהן הגיע בקיץ 1943 לכדי עשרת אלפים לוחמים, נמנע מן הגרמנים של חילות המצב לנוע בחופשיות בשטח והם נאלצו להסתגר ולהידחק בתוך תחומים מבוצרים בעיירות. מאידך, האוכלוסיה הכפרית נשארה כמעט כולה בשליטתם הבלעדית של הפרטיזנים.

הצד השני שבלט בפעילות הפרטיזנים באזור הזה, היה ריבוי הפגיעות ומעשי החבלה בעיקר ברכבות ובמסילות הברזל בקו קובל - בריסק וקובל - סרני, שהמשכו מוביל מזרחה לקיוב - בירת אוקראינה. נוסף לכך, נפגעו תכופות קו הרכבות קובל-רובנה (מקום מושבו של הרייכסקומיסר הגרמני) הדבר הפך כמעט לשגרה, כאשר מדי יום התרחשו פיצוצי רכבות והפסקת מהלכן במשך זמן רב. כל זה קרה על אף השמירה המוגברת שהפעילו הגרמנים יחד עם כוחות העזר שלהם. ידוע, כי בשמירה על מסילות רזל הפעילו הגרמנים יחידות של "ולסובצים" (שבויים רוסיים שהגנרל הסובייטי לשעבר ולסוב גייסם למטרה זאת). רבים מהם, משנוכחו לדעת שהפרטיזנים בעורף והצבא האדום בחזית, ידם על העליונה, החלו לערוק מיחידותיהם ולהצטרף ליחידות הפרטיזניות הסובייטיות על נשקם וציודם המשובח.

בכל תחומי הפעילות הענפה של הפרטיזנים בוהלין, נטלו הפרטיזנים היהודים חלק פעיל ביותר. הדבר התבטא במעשי חבלה ומיקוש, בסיורים מסוכנים וכן בקרבות שנוהלו בהיתקלויות עם חיילים גרמנים ועם שוטרים אוקראינים, ובשלב מאוחר יותר עם יחידות הלאומנים האוקראינים שפעלו ביערות (ראה סעיף ג).

ביחידות הפרטיזניות שפעלו על אדמת ווהלין, שרתו גם בנות יהודיות במספר לא מבוטל,

רובן בגיל העשרים לחייהן שנמלטו מן הגטאות ליערות. חלקן היה רב בשרותי העזר, כגון קשריות, אחיות רחמניות, עובדות מטבח, טיפול בביגוד וכיו"ב. היו גם פרטיזניות שפעלו עם נשק ביד והשתתפו בשמירה על המחנות ואף בפעולות סיור וחבלה, שהיה בהן משום סיכון חיים. מהן שהצטינו בתעוזה ובאומץ לב גדול. פרטיזנים יהודים רבים בוהלין זכו לאותות הצטיינות ועיטורים על מעשי גבורה ולחימה למופת. רבים נפלו בשדה הקרב ובפעולות חבלה וקברותיהם פזורים על פני ארץ ווהלין ללא ציון כלשהו. כמו כן רבים נפצעו ונשארו נכים לכל חייהם.

על עוז רוחם של חלק מן הפרטיזנים היהודים ישנם סיפורים נוגעים ללב בספרי הזכרונות שפרסמו מפקדי פרטיזנים ידועי שם ברוסיה הסובייטית לאחר המלחמה, כגון ורשיגורה, פיודורוב צ'רניגובסקי, קולונל ברינסקי, מדבדיב, בגמה ואחרים, שפעלו על אדמת ווהלין. על חשיבותה של המלחמה הפרטיזנית בעורפו של האויב הגרמני ראוי להביא מדבריו של המרשל ז'וקוב שהיה מבין המפקדים הבולטים של הצבא האדום ומנצח הקרב על ברלין, כשהוא מתייחס ל"חזית הדרום" הוא מציין: "הפרטיזנים הסובייטים עלו בעורף האויב ידעו היטב מדוע חשים כוחות גרמניים גדולים דרומה ועשו כמיטב יכולתם לשבש תנועה זו. חרף הטרור הנאצי ולמרות כל האזהרות של הורידו הפטריוטים האמיצים שלנו עשרות רכבות נושאות גייסות גרמניים" ובמקום אחר בספר הזכרונות שלו כותב המרשל בהתייחסו לניצחון על הרייך הגרמני: "מחמת התנועה הפרטיזנית הסובייטית הגדולה, נאלץ פיקוד האויב להקים "חזית שנייה" בעורפו כדי להלחם בפרטיזנים, מה שתבע ממנו הקצאת כוחות גדולים. גורם זה השפיע הרבה על המצב הכללי בחזית הגרמנית ובסופו של דבר על תוצאות המלחמה".

בין המפקדים הבולטים של הלחימה הפרטיזנית הוא כולל גם מספר מפקדים של חטיבות פרטיזניות שפעלו על אדמת אוקראינה, כמו ו.א. בגמה, ורשיגורה, ס.א. קובפאק וא. פיודורוב. כל אלה פעלו, כידוע, גם באזור ווהלין ובכל החטיבות הללו היה מספר רב של פרטיזנים יהודים.

ג. אויב חדש ביער

התנועה הפרטיזנית הלאומנית האוקראינית (הקרויה "אופא") שנשאה שמות רבים, כגון "בנדרובצים", "בולבובצים", "זלנובצים" ועוד, החלה להתארגן ביערות ווהלין במחצית השנייה של 1942. מנהיגי האוקראינים פנו עורף לנותני חסדם הגרמנים, בגלל אכזבתם מאי קיום ההבטחה שנתן להם השלטון ההיטלריסטי, להקים מדינה אוקראינית עצמאית בשטחים שנכבשו מן הסובייטים. כאות מחאה, לפי גירסתם, ולפי גירסת הביון הסובייטי רק למראית עין ומתוך שיתוף פעולה חשאי עם הגסטאפו, הם הקימו את היחידות הלוחמות שלהם נגד השלטון הגרמני כביכול. למעשה הם עסקו ברציחות המוניות בקרב האוכלוסיה הפולנית, ע"י שריפת כפריהם ומעשי זוועה שבצעו ביושביהם. בנוסף לכך הם רצחו את שרידי היהודים שמצאו ביערות, או במקומות מסתור אחרים. הם גם היוו גורם מסוכן מאוד לתנועת הפרטיזנים הסובייטית בכלל ולפרטיזנים היהודים בפרט. ליחידות המזוינות של האוקראינים הלאומנים נהרו צעירים רבים מן הכפרים והישובים העירוניים בתקווה כי בעקבות המאבק הזה תוקם אוקראינה העצמאית. בראש היחידות האלה שהיו מצויידות

כהלכה עמדו "אטאמנים". הם ארבו ל"אוטריאדים" של הפרטיזנים ביערות בקרבת הכפרים והחוטרים (משקים בודדים) שבהם הם התגוררו. המלחמה בכנופיות אלה היתה קשה ביותר מחמת יכולתן להתערב בתוך האוכלוסיה הכפרית שנתנה להן מחסה. בצפון ווהלין פעלו בעיקר ה"בולבובצים" ובדרומה

ה"בנדרובצים". במהלך שנת 1943 הם הכריזו מלחמה גלויה על התנועה הפרטיזנית הסובייטית. במסגרת פעולתם זו הם גם בצעו מעשי טבח במחנה אזרחי של יהודים שנפל לידיהם. בסופו של דבר גברו הכוחות של הפרטיזנים הסובייטים על ה"בולבובצים" ובכל היתקלות עימם הם הוכו "שוק על ירך". אם כי מאבקים זעירים מצד הלאומנים האוקראינים, נמשכו עוד זמן רב והתקיימו עד למועד שחרורה של ווהלין ע"י הצבא האדום ואף לאחר מכן. בדרום ווהלין הבנדרובצים שלטו בכפרים עד שחוסלו ע"י הצבא האדום, חודשים רבים לאחר גמר המלחמה.

ד. כיבושה של רובנה ושחרור ווהלין

עם ההתקדמות שחלה בחזית האוקראינית הראשונה, מערבה מן הדנייפר, בתחילת ינואר 1944 (העיר הראשונה שנכבשה היתה סארנה במזרח ווהלין), נצטוו כל האוגדות הפרטיזניות שפעלו בצפון ווהלין לנוע דרומה. ואכן בעקבות הלחץ המשותף של הצבא בחזית והפרטיזנים בעורף, שפעלו בתנועת מלקחיים, נאלצו הגרמנים לסגת מעיר המחוז רובנה, שהיתה מקום מושבו של הרייכסקומיסר, הממונה על אוקראינה כולה מטעם השלטון הגרמני ושבה היו לגרמנים ביצורים חזקים. רובנה שוחררה ב-5 בפברואר 1944, כאשר הצבא האדום מכיוון אחד והפרטיזנים מכיוון אחר נכנסו לעיר. באותו מועד נכבשה גם העיר לוצק, השנייה בגודלה בחבל ווהלין. במסגרת המבצע הזה נתקלו הפרטיזנים בכוחות סדירים של הגרמנים הנסוגים מן החזית שגרמו להם אבידות קשות, בין הנופלים גם פרטיזנים יהודים. בקרבות על שחרור אוקראינה בחלק הסובייטי של ווהלין הצטיין הבטליון של פרטיזנים מ"איחוד סבורוב" שמפקדו היה משה גינדלמן, המכונה "דיאדיא מישה" ושהיה מורכב כמעט כולו מן ה"ביגרופה", היינו מן הקבוצה היהודית. עבור הצטיינות בקרב זה הוא קיבל את אות "הכוכב האדום" מידי המרשל וורושילוב.

יצוין כי שחרורה של ווהלין כולה, הושלם רק בחודש יולי 1944. החזית נעצרה במשך תקופה ממושכת ליד העיר קובל. בקרבות שהיו עקובים מדם השתתפו גם הרבה יחידות פרטיזניות שפעלו יחד עם כוחות הצבא האדום כדי להדוף את האויב.

ה. סיכום

ההערכה היא שמספר היהודים שפעלו במסגרת תנועת הפרטיזנים הסובייטית בווהלין, היה כ-1500 (בחלקם יהודים מברית-המועצות) ועוד כ-200 שפעלו במסגרות עצמאיות (בדרום ווהלין). בשלהי 1943 היה שיעור הלוחמים היהודים מתוך כלל ציבור הפרטיזנים שפעלו בוהלין כ-14%. היו יחידות ששיעורם היה גבוה יותר, כמו בגדוד של רוברט סאטאנובסקי שהפך מאוחר יותר לחטיבה - 38%; בגדודו של קרוק - 34%, בגדוד מיסיורה - 20%. המספר הגדול ביותר של יהודים היה ב-2 האוגדות הרובנאיות (של בגמה ושל פיודורוב) יותר מ-400 לוחמים.

יש לציין גם את מספר האבידות הגדולות בקרב הפרטיזנים היהודים שמוערך בכ-600 איש. רבים מן הפרטיזנים היהודים נלחמו במסירות נפש ונפלו בקרבות הקשים ובהיתקלויות עם כוחות האויב - הגרמנים, ועם המשטרה המקומית והלאומנים האוקראינים (הבנדרובצים והבולבובצים), כמו-כן בפעולות החבלה והמיקוש הרבות שהיו מעשי יום יום. בגלל אופיה המיוחד של הפעילות בעורף האויב אף לא ידוע מקום קבורתם, פרט למקרים בודדים.

מבין הפרטיזנים היהודים יוצאי ווהלין, שהיו בתפקידי פיקוד שונים, ראוי להזכיר את השמות הבאים: משה גינלדמן, שפקד על פלוגה במסגרת אוגדת סבורוב, רוברט סאטאנובסקי שפקד על גדוד שהפך לחטיבה, יוסף קארפוס שהיה מפקד פלוגה, אלק אבוגוב (יהודי סובייטי שהתאזרח בווהלין, עלה ארצה ונפטר בישראל) שהיה בתחילה מפקד הסיור בגדודו של מיסיונה ולאחר מכן מפקד פלוגת הסיור שמנתה 100 פרשים באוגדת פיודורוב הרובנאי.

בעמדות פיקוד זוטרות, כמפקדי כיתות ומחלקות, היו: דב לורבר ("מלינקה") בגדודו של קרוק, אייזיק פירט בגדודו של קונצ'ה, יואל שצ'רבאטו, חיים וטצין, גד רוזנבלאט וזוסיה חייצ'וק - באוגדת קובפאק, משה ברנשטיין שהיה מפקד מחלקת החבלנים בחטיבת פרונזה, אפרים בקלצ'וק שהיה מפקד מחנה קרוק, ועוד רבים אחרים.

יהודים רבים כיהנו כמפקדים רפואיים של יחידות, כגון: ד"ר בנימין צסארסקי בגדוד מדבדייב, ד"ר דינה מאייבסקה באוגדת קובפאק, ד"ר ארליך וד"ר מרמלשטיין באוגדה הרובנאית, ד"ר הוטניק - כירורג בגדוד ע"ש סבורוב חטיבת מולוטוב, ד"ר אבינוביצקי ליפא, כרופא בגדוד פרטיזנים פולנים ע"ש קוסטיושקו, הרוקח יעקב בס בגדודו של קונצ'ה. אשר למספר הניצולים היהודים בווהלין לאחר שחרורה, עפ"י האומדן היה מספרם כ-3,500 בשיעור של 1.5% מכלל ציבור היהודים שישבו בווהלין ערב השואה. מבין הניצולים, 1500 הם מהמחנות האזרחיים ומקומות מסתור שונים בכפרים ששרדו, בעיקר תודות לתרומתם של הפרטיזנים היהודים וחלקם במאבק נגד האויב הנאצי ועוזריו. כמעט כל הניצולים עברו לפולין ולרומניה ומשם הגיעו בנתיבי הבריחה וההעפלה לארץ-ישראל.

שלבים באירגון הלוחמה הפרטיזנית

אבא קלורמן

ההתארגנות והלוחמה הפרטיזנית החלה, למעשה, רק בסתיו 1942, כאשר יצאו ליערות בחורים יהודים והיוו את הגרעין ליצירת יחידות פרטיזניות. התהלכו שמועות בעיירה, שקיימת התארגנות של שרידי השלטון הסובייטי שנשארו בעורף עם נסיגת הצבא האדום.

סיבת השארותם של אנשי המימשל הסובייטי לוטה בערפל. ספק רב אם אכן נשארו בשטח הכבוש במטרה לארגן מחתרת סובייטית בעורף הצבא הגרמני - כפי שאמרו השמועות. סבורני שההתפוררות המהירה של הצבא האדום בתחילת יולי 1941, אחרי ההתקפה הגרמנית הבלתי צפויה, היא שגרמה להישארותם. חרות בזכרוני מאורע מקומי המצביע על הידידות ששררה, או יותר נכון טופחה, בין הגרמנים והרוסים, במיוחד באזורי הגבול, ומתוך כך ניתן להסיק שהמפקדים הרוסים לא העלו כלל על דעתם התנגדות נגד הגרמנים. על כל פנים לא היתה בתכניתם להכין קאדרים ללוחמה בעורף הגרמנים אחרי נסיגה... שלא חלמו עליה.

היה זה ב-19.6.41. השתתפתי אז במסיבה שאורגנה ע"י קצינים סובייטים למען הקצינים הגרמנים, שבאו אלינו לטפל בהעברת ה"פולקס דויטשע" מאזורי הכיבוש הרוסי לגרמניה. באותה מסיבה, השמיעו קציני צבא סובייטים איומים באזני בנות יהודיות על שסירבו לרקוד עם קצינים גרמנים.

כדאי לציין שבעיר בריסק על הבוג, לילה אחד לפני פרוץ המלחמה, עברו רכבות גרמניות עמוסות חיילים את הגבול במסווה של סחורות לבריה"מ. הקרונות לא נבדקו כלל. עם פרוץ המלחמה זינקו מהקרונות יחידות קומנדו על ציודם הצבאי המשוכלל ותקפו בסערה את העיר בריסק. עובדה נוספת, המצביעה שלכל הפחות באזורי מגורי קאמין קושירסק לא היה כל ארגון מתוכנן לקראת אפשרות של מלחמה בעורף - אחד המרכיבים החשובים בהתארגנות הפרטיזנים.

ברצוני לציין עובדה העוברת כחוט השני בכל העיירות בסביבה. בנוסף לרציחות הקולקטיביות שהיו מכוונות כנשק פסיכולוגי לקראת ההשמדה הסופית, הרי עצם ההשמדה התבטאה בצורה ממשית בשתי האקציות, האחת במ' אב תש"ב (אוגוסט 1942) והשניה במר חשון תש"ג (נובמבר 1942).

התכנון לקראת הפתרון הסופי בשטחים שנכבשו ע"י הגרמנים מרוסיה הסובייטית בשנת 1941, להבדיל מתכנון הפתרון הסופי בשטחים שנכבשו על ידי הגרמנים בשנת 1939, היה מבוסס על 2 פעולות חיסול ממשיות, כשהאחרונה היתה מוחלטת.

א. הכנה פסיכולוגית להשמדה שבאה לידי ביטוי, כאמור לעיל, ברציחות סלקטיביות.

ב. ההשמדה המוחלטת בשתי האקציות.

זה גם מאשר שוב ושוב את העובדה, שלגרמנים לא היה קשה למצוא שותפים לביצוע ההשמדה. היו אלה האוקראינים, שכניהם של היהודים מזה דורות. באלה מצאו הגרמנים שותפים פעילים הנכונים לבצע רצח עם. בו בזמן שהתוכנית הסופית להשמדת האוכלוסיה היהודית בכל אזורי הכיבוש האחרים התבצעה על ידי הוצאת האוכלוסיה היהודית ממקומות מגוריהם באמתלאות שונות, כגון ריכוזם ב"מחנות עבודה" (קרי: השמדה), הרי באוקראינה ובביולורוסיה הושמדו היהודים בריש גלי ובעזרת המקומיים, שכלל לא טרחו להכין תכניות אלטרנטיביות במקרה של תקלות או טעות בביצוע ההשמדה. הראיה המאשרת את ההכנות להשמדה המונית היא גם העובדה, שעוד ביולי 1941, 4 שבועות אחרי הכיבוש, הועסקו היהודים בהכשרת השטח, חפירת בורות וכו', סמוך לבתי הקברות היהודים, שם למעשה בוצעו האקציות.

היהודים - פוטנציאל לוחם ויוצר

בהתקבצות יהודים מכל השכבות במחנות האזרחיים, מבעלי השכלה עד ל"שפחה שמאחורי הכיריים" היה משום פוטנציאל יוצר. עם רצונם העז להצדיק את עצם קיומם הכפילו והשלישו פוטנציאל זה בעזרתם ליחידות הלוחמות והיוו גרעין של חיים קהילתיים בתוך היער - וזה ללא כל בסיס משקי וכלכלי, כל אחד מתושבי המחנה נשא עמו מטען של ידע, רצון ליצור, לעזור, לתרום. הם היוו גם מקור ותרומה לשמירת המסגרת המוסרית בין הפרטיזן מהיחידה הקרבית לבין האוכלוסיה שסבבה אותו.

תחילת ההתארגנות הפרטיזנית התבססה על המוסר ודרכי התנהגותם של חיילים רוסים (שברחו מהשבי הגרמני), אוקראינים פרו-סובייטים או פולנים שלא אהדו את הגרמנים ונאלצו לברוח ליערות. יש לראות בתקופה זו את השלב הראשון של יחידים, או של קבוצות קטנות, שהחלו במאבק מזויין נגד הגרמנים ועוזריהם. התנהגותם היתה שונה מזו שהיתה קיימת בסביבה. סביבה ששרצה כנופיות למיניהן כשהמכנה המשותף שלהן היה שוד וביזה, רצח ואונס.

השלב השני היה מבוסס עדיין על אלימות, רצח ואונס של הלוחמים באוכלוסיה האזרחית. אולם חלה התאפקות והאטה בפריצות, ובאופן הדרגתי ניתנה הוראה מגבוה ללכד את שורות הלוחמים ואכן, בהצלחה.

השלב השלישי התבטא יותר בשיתוף פעולה, רגיעה והתייחסות הומנית לחיי הפרט והמשפחה. ו"המחנה היהודי" הוא אשר תרם לכך והיווה, כפי שציניתי תחילה, אחד הגורמים החשובים בקביעת היחסים המתוקנים ששררו בין הפרטיזן לבין האוכלוסיה המקומית.

קרוק - והאנטישמיות בקרב הפרטיזנים

אחת הדמויות המרכזיות בפרטיזנקה שלנו היתה בלי ספק, זו של "קרוק". ואין תימה שהדעות בינינו חלוקות עליו. מחד גיסא הוא קיבל כמעט כל יהודי, גם לא לוחם, תחת חסותו, ומאידך גיסא הוא הרג יהודים, כולל נערים, בעד הפרת משמעת (כשם שהרג גם אוקראינים). בסך הכל היה אדם פרימיטיבי, אולם חונן בחוש אינסטינקטיווי לצדק אבסולוטי כמו גם ביכולת אירגונית. לפי עניות דעתי, לא היה בו שמץ של אנטישמיות. אדרבא, אני מעז לומר שהיה, מה שמכונה אצלנו, חסיד אומות העולם. למעשה גם קומוניסט לא היה. הקומבינציה קרוק - יהודים, צמחה מן הצורך שהיה לשני הצדדים למצוא שותפים להישען עליהם.

האנטישמיות בקרב הפרטיזנים נבעה בעיקר מתוך כך שהרוסים האמינו באיזו אידיאה של חופש ושוויון, בשעה שהיהודים הצטיירו בדמיונם וחיו בזכרונם כסוחרים וכאנשים מנצלים. אפשר שאשמתנו היא שהלכנו אחרי הגוי, מתוך היסוסים ופחד מסויים. לאמיתו של דבר יכולנו להסתדר גם בלעדיו.

קרוק הרג כתוצאה של לחץ זמן. בדרך כלל פעלו אז לפי החושים בלבד. חיים ומוות לא היו אלא עניין של מה בכך, משחק - ותו לא. קרוק היה זה שהפקיד לוחמים לשמירה על

היו אלא עניין של מה בכך, משחק - ותו לא. קרוק היה זה שהפקיד לוחמים לשמירה על המחנה האזרחי כשהשארנו אותם לנפשם וארבה להם סכנת מוות. בהשראתו השארנו להם גם את רוב המזון שהיה בידינו. את יחידות הפרטיזנים, לא אירגנו קרוק-מקס ולא מוסקבה, אלא הצעירים היהודים עצמם.

פרטיזנים במצור - מתפנים אל מעבר לנהר סטיר

לחימה משותפת עם אבא ז"ל

מאת: יעקב צביבל (אליושה)

זכרונות אלו הן מתקופת הגטו, האקציה הראשונה, התארגנות ובריחה מהגטו לכיוון היערות, היער שהיה לנו זר ומוזר, הרובה הראשון שהשגנו, פעולות נקם בגרמנים ועוזריהם האוקראינים, הצטרפות למחנה פרטיזנים, לחימה, פיצוץ רכבות ועוד.

כל זאת עברתי יום יום ביחד עם אבא קלורמן ז"ל, אחי שעיה ז"ל ואחי שלמה. עד היום אני רואה את עצמנו עובדים ביחד, מתארגנים ביחד ועוזבים את הגטו. צועדים בשדות ובשבילים בחשכת הלילה להגיע ליערות. ובתוך היער, לחפש מקומות נסתרים ביותר לעבור את היום, שמא הגויים יגלו אותנו. הגשמים והרוחות ליטפו אותנו, הברקים והרעמים היקשיחו אותנו.

יצאנו מהגטו 5 בחורים ובחורה אחת, עם אקדח אחד שהיה ברשותו של אבא ז"ל. לאחר כשבועיים נשארנו ארבעתנו: אבא ז"ל ואנו שלושת האחים.

דצמבר 1941. הגרמנים ציוו לאנשי היודנראט לאסוף 150 גברים לעבודה. מקום האיסוף בית העירייה. בין 150 האלו היה אבא ז"ל, שעיה ז"ל, שלמה ואני, שעיה זרוצקי ועוד. הכניסו את כולנו לחדר אחד, הצפיפות היתה רבה. בקושי אפשר היה לעמוד, העינויים נמשכו שלושה ימים וביום רביעי תמורת דולרים וזהב שחררו אותנו.

1 ליוני 42. כל יהודי העיירה וסביבותיה רוכזו לגטו המגודר בקאמין-קושירסקי אוכלוסיה של 3,000 נפשות. הכניסה והיציאה מהגטו היתה דרך שער אחד שנשמר יום ולילה ע"י שוטרים אוקראינים. הגברים והנשים היו יוצאים כל בוקר לכל מיני עבודות מחוץ לגטו. אבא ז"ל, שעיה ז"ל, אני, שעיה זרוצקי ועוד, עבדנו בתחנת הרכבת בפריקת ובהעמסת קרונות. לפי ההתנהגות של הגרמנים והשמועות שהגיעו לאוזנינו ידענו מה מחכה לנו. אבא ז"ל, אנו שלושת האחים ועוד חברים, התחלנו בשקט להתארגן לבריחה ליערות. ההתארגנות היתה קשה ונדחתה מיום ליום בגלל סיבות אישיות של כל אחד מאיתנו, עד שהגרמנים הקדימו אותנו.

9 לאוגוסט 1942. הגרמנים הודיעו לאנשי היודנראט שכל אלה שעובדים מחוץ לגטו במשמרות ערב לילה, עליהם לחזור לגטו בסוף יום העבודה. יהודי שיימצא מחוץ לגטו יהרג בו במקום. אבא ז"ל, שעיה ז"ל ואני, לא חזרנו לגטו. התחבאנו אצל מכר פולני בקרבת המקום.

10 לאוגוסט 42. עם אור הבוקר ניתנה פקודה לכל אנשי הגטו בלי יוצא מהכלל נשים, גברים, ילדים וחולים, להתאסף ליד שער היציאה ולהסתדר בשישיות. שערי הגטו נפתחו ומצעד המוות יצא לדרך בליווי שוטרים אוקראינים וגרמנים. לאחר הליכה של כשעה הם הגיעו למגרש ענק מוקף גדר עץ גבוהה ומעל לגדר מגדלי שמירה ובהם שוטרים אוקראינים.

מבין כ- 3,000 נפשות, השאירו כ- 600 בעלי מקצועות שונים בחיים. לאחר יומיים הוחזרו לגטו ולמחרת היום יצאו שוב לכל מיני עבודות וביניהם גם לתחנת הרכבת.

את האווירה ששררה בגטו קשה לתאר. פנינו לכמה חברים שיעזבו יחד איתנו את הגטו. הסכימו להצטרף אלינו משה פלוט וחיה קטן ז"ל. 5 בחורים ובחורה אחת. ב-15 לאוגוסט יצאנו לעבודה מחוץ לגטו ועם רדת החשיכה הורדנו את הטלאי הצהוב ועם אקדח ביד יצאנו לדרך. לאחר הליכה של שני לילות הגענו ליער, באיזור הזה גרו אוקראינים מכרים של אחי. אצל מכר אחד היתה אחותנו מאשא, שכלל לא הצטרפה אלינו לגטו מלכתחילה. ביער היה מוזר, כל רשרוש הקפיץ אותנו, היינו רעבים ועייפים. עם רדת החשיכה יצאנו לגוי מכר שלנו הוא שמח לראות אותנו. קבלנו מידע על המתרחש באיזור, על תנועת שוטרים וגרמנים. היו שוטרים מהכפר הזה ומכפרים סמוכים ששרתו אצל הגרמנים. היינו ברדיוס של כ-10-15 ק"מ משתי תחנות משטרה של גרמנים, קבלנו גם כתובות למי לפנות בנוגע לנשק.

בלילות התחלנו בפעולות של השגת נשק אך לשוא, כל אחד מהגויים טען שאין לו. פשטה שמועה בין הגויים שיהודים מסתובבים באיזור ורוצים לקנות נשק וזה היה לרעתינו. בינתיים חיה קטן ז"ל התעייפה ובקשה מאחי לצרף אותה אולי לאחותנו מאשא ז"ל לכמה ימים, על מנת שתוכל לנוח קצת. התקשרנו לגוי והוא הסכים לקבל אותה. הבאנו אותה בחצות הלילה ושם היא נשארה במחבוא יחד עם אחותנו.

לילה אחד כשהיינו בדרך חזרה ליער, החלטנו לעבור לא הרחק ממקום המחבוא של שתי הבנות. בהגיענו קרוב למקום שמענו רעש. עצרנו למראה אורות פנסי כיס בחצר. מיד הבנו מה מתרחש שם. עמדנו, הקשבנו וצפינו ממקומנו אך לצערנו לא יכולנו לעזור להן, הגרמנים כבר גילו אותן והרגו אותן.

שבורים, עצובים ובוכים, חזרנו ליער, נוכחנו שבדרכי נועם לא נשיג נשק ובלי נשק אנו אבודים, מה לעשות? החלטנו ברורות לפעול באכזריות, כי אנו מוכרחים להשיג נשק גם בכוח. בלילה באנו אל גוי שביתו בודד, מרוחק קצת מהכפר. דפקנו על הדלת. הגוי יצא החוצה. אחי שעיה עם אקדח שלוף מול הגוי אומר: "אנו יודעים שיש לך נשק. אם לא תיתן לנו בטוב, אנו שורפים את ביתך, רכושך וכל מה שיש לך".

הגוי עומד בשלו. לו אין נשק, אצל השני יש. הזהרנו אותו שנית: "אנו נשרוף את ביתך". הגוי לא האמין באשר היתה, אכן שמועה כי אנו מבקשים להשיג נשק, רק בטוב. לפי הסימן המוסכם בינינו הצתנו את ביתו ואורוותיו. הכל בוער ואנו בריצה חזרה ליער. היינו בטוחים שיווכח לדעת כי אנו יכולים להשיג נשק גם בצורה אחרת ומעכשיו כל אחד יחשוב פעמיים האם בגלל רובה כדאי לו להשאר בלי בית. לאחר כמה לילות יצאנו שוב, דפקנו בדלת של בית אחר. הגוי כבר ידע בשביל מה באנו. והגיב מיד: "יש לי 2 רובים אני נותן לכם אחד רק אל תשרפו לי את הבית. בשיטה זו השגנו רובים, אקדחים וכדורים לכולנו.

שמחים ומאושרים עם יותר ביטחון, ומבלי לדחות למחר פן יהיה מאוחר, התחלנו בחיסול "בוגדים" לפי הרשימה שקבלנו מהמקשר שלנו. הפעולה הראשונה שהיתה מסוכנת מאוד בצענו במרחק של כ-300-400 מטר ממשטרה גרמנית. שם גר אצל כומר, גוי אחד שרצח יהודים במו ידיו.

בחצות הלילה דפקנו בדלת, הדלת נפתחה, אבא ז"ל ושעיה ז"ל נכנסו תיכף פנימה, אני ואחי שלמה שמרנו בחוץ. הם השכיבו את הכומר והגוי ואישתו על הרצפה. אסרו עליהם לצעוק, או לדבר. את הגוי ואשתו הם דקרו למוות. לכומר סתמו את הפה וקשרו ידיים ורגליים, בגלל המרחק הקצר בין בית הכומר לתחנת המשטרה, הם לא ירו בהם.

תיכף לאחר מכן התרחקנו מהר ככל האפשר ממקום האירוע בדרך חזרה ליער. חזרנו ליער עייפים, לאחר ליל מתח וסכנה ובעיקר לאחר ביצוע רצח ראשון בחיינו. אבל שמחנו שהצלחנו, כי ידענו שעלינו עוד להמשיך לפי הרשימה שבידינו. הלכנו שוב לגוי המקשר שלנו שלחנו בידו מכתב לחבר בגטו ובו הצענו לבוא אלינו לפי הכתובת שהמקשר יתן להם. הודענו להם כי יש לנו נשק עבור כל אחד מהם, הגוי נסע ומסר את המכתב ולנו נותר רק לקוות שבאחד הלילות ניפגש. בינתיים תכננו פעולה שתעשה רושם רב לטובתנו. באיזורים הללו היו אחוזות גדולות שהיו שייכות ליהודים עשירים ולפולנים עשירים, ובאותו זמן היו שייכים לגרמנים והמנהלים היו אוקראינים בעלי מקצוע. הגענו לאחת מהן בחצות הלילה לאחר שוידאנו שאין גרמנים שם בלילה. ניתקנו את קוי הטלפון, הערנו את מנהל האחוזת ואמרנו לו שאנו צריכים 3 עגלות עם סוסים, פרה אחת או שתיים, וכן שק קמח, וודקה, וכמה פחים נפט. כל זה התבצע מהר מאוד. עלינו על העגלות ויצאנו במהירות לדרך. היה עלינו לעבור את נהר סטוכוד שמעליו גשר עץ של כ- 150 מ'. עברנו את הגשר, שפכנו עליו במספר מקומות נפט ושרפנו אותו. במקרה שהגרמנים ירצו לרדוף אחרינו יאלצו לחפש דרכים חלופיות ובינתיים אנו כבר נהיה ביער. הגענו למבואות היער ושם גרו כמה גויים שקשרנו אתם קשרים ידידותיים. את הפרות והאוכל השארנו להם ועם הסוסים המשכנו ליערות.

בעקבות פעולות הרצח והפעולה המוצלחת באחוזת, הפלנו פחד על כל הסביבה. פשטה שמועה שבאו הרבה אנשים מזויינים, לקחו באחוזת אוכל, אולי למאה איש, אנחנו ידענו שהיו שם רק ארבעה בחורים אמיצים.

בחודש נובמבר חוסלו אחרוני יהודי הגטו בקאמין קושירסקי. בהיוודע הבשורה המרה כאב לנו מאוד מאוד, שאלנו את עצמנו למה לא באו אלינו? בכל זאת לילה לילה היינו בקשר עם המקשר שלנו, אולי, אולי מישהו בכל זאת הגיע אליו.

כמו כן, המשכנו בחיסול בוגדים. נודע לנו מי הלשין למשטרה בנוגע לבנות. הגענו אליו בלילה, חקרנו אותו, הוא סיפר לנו על עוד כמה שרצחו יהודים ותוך כמה לילות הרגנו את כל אלה.

לילה אחר באנו למקשר ואצלו בבית חיכו לנו 4 בחורים ושתי בנות שיצאו מהגטו, הפגישה היתה מרגשת מאוד מלווה בבכי ובשמחה, לא התעכבנו אצל המקשר ותיכף לקחנו אותם לבית שלנו, ביער, והם ספרו לנו שהם יצאו, 5 בחורים ושתי בנות, שעיה זארוצקי, חיים כץ ז"ל, לייבל סגל ז"ל, מיכאל (שם משפחתו איני זוכר), אברהם קרש ז"ל ואחותו אלקה, ובחורה בשם מרים (שם משפחתה איני זוכר).

בדרך עברנו כפר אחד ולאברהם היה מכר אוקראיני שעמד אתו בקשר, אברהם נכנס לביתו של הגוי ולא חזר, הגוי רצח אותו. במשך היום, ביער, הסברנו להם איך להתנהג ביער ומחוצה לו, איך להשתמש בנשק, לא לפחד, לשמור על קשר עין אחד עם השני.

השגנו לכולם נשק, ולאט לאט יצאנו לפעולות, שרפנו מחסני תבואה שהיו מיועדים לגרמנים, שרפנו אחוזה, גשרים, שרפנו בתים של משתפי פעולה שלא היו לנים בביתם בלילות.

לילה אחד נודע לנו כי בבית אחד בכפר יושבים אנשים מזויינים. מי הם? כמה הם? לא ידענו. לפי כל כללי הזהירות התקרבו לבית, לא היתה שמירה בחוץ, התקרבו לחלון הבית ואנו רואים שיושב שם בן דודי יוסף צביבל ועוד שני בחורים.

הפגישה היתה מרגשת מאוד, הם ספרו לנו שהם נמצאים ביערות האלה כ-120 יהודי העיירות לישיבקה מאניעוויץ, המפקד שלהם אוקראיני מהאיזור, סגן המפקד לאזין, אוקראיני מהאיזור, הם שמעו על רוב הפעולות שלנו אבל לא ידעו מי מבצע אותם. קבענו פגישה עם המפקד שלהם.

לאחר כשבוע שבועיים בוצעה הפגישה, ואנו מצטרפים למחנה הפארטיזנים "קרזק", על שם המפקד שהיה קומוניסט מהאיזור.

ינואר 43. יצאנו לפעולה מיוחדת 5 בחורים, אבא ז"ל, שעה ז"ל, אחי שלמה, אני, סנדר ליסאק ז"ל וסגן המפקד לאזין. היה עלינו להגיע למבואות עיירה פניוונא שם היתה תחנת משטרה של גרמנים ואוקראינים. בלילות היו יוצאים הגרמנים לבלות אצל נשים ועלינו היה לתפוס גרמני ולהביא אותו חי למחנה שלנו.

הסתובבנו הסתובבנו ולא נתקלנו באף אחד. כבר אחרי חצות ועלינו לחזור. בחוץ שלג, ברשותינו שני סוסים ועגלות חורף (מגררות) לפנות בוקר הגענו למבואות היער, נכנסנו לבית, בקשנו שיכינו לנו אוכל, את הסוסים קשרנו ליד הבית, ישבנו בביטחון מבלי לנקוט אמצעי זהירות.

מי שהוא הודיע לגרמנים שאנו מסתובבים באיזור והם יצאו כ-50 שוטרים, בעקבותנו והגיעו ממש ליד הבית. אחד מאיתנו, פתח את דלת הבית ומיד נפתחה עלינו אש איומה, בזחילה אחד אחרי השני. יצאנו מהבית תוך כדי הירי והתרחקנו משם. השוטרים נכנסו לבית עלו על הגג וירו עלינו, אנו השיבנו אש וזרקנו רמוני יד לתוך הבית. הבית החל לבעור ומהרימונים שזרקנו, כמה מהם נפצעו ונחנקו מהעשן והיו מוכרחים לשנות את עמדותיהם. אחדים מהם החלו לסגת ואנו תוך כדי ירי רדפנו אחריהם. פתאום נפצעו אחי שלמה והמפקד לאזין. חבשנו את הפצועים שלנו וחזרנו לבית הבווער. שני הסוסים הרוגים. על השלג כתמי דם, כל האיזור נראה כלאחר קרב.

היינו מרוצים שכולנו בחיים, לחמנו כלוחמים וניצחנו, עזבנו את שדה הקרב ונסענו ליער. במרוצת הזמן עברנו ללחימה אחרת: מיקוש פסי רכבת והורדת רכבות. קבוצות של 7-8 בחורים ובחורה אחת. היינו יוצאים עם 3-4 מוקשים על גבינו למרחקים גדולים, פוצצנו רכבות גרמניות, גרמנו להם אבידות כבדות, הצלחנו לעצור את תנועת הרכבות בלילות. הרבה רכבות עמוסות ציוד צבאי וחיילים לא הגיעו ליעדן לחזית. באחת מפעולות אלו שילם אחי שעה ז"ל בחייו. גרמנים הבחינו בו בזמן הטמנת המוקש והחלו לירות. המוקש התפוצץ בידיו וקרע אותו לגזרים.

בראשית פברואר 1944 נתקבלה פקודה להתקפל ולעזוב את היער הנאמן לנו ויצאנו בדרך לכיוון וולדימריץ - סרני. הצבא האדום התקרב לכיוון הזה. כוחות גדולים של

פרטיזנים נעו לכיוון הזה. נפגשנו עם חיילי הצבא האדום, ופרצה שמחה גדולה בכל המחנה על שזכינו לרגע המאושר הזה לראות את הצבא האדום כמנצחי האויב הגרמני. המשכנו יחד עם הצבא לכיוון העיר רובנו כשבדרך קרבות קשים. סוף פברואר-מרץ נכבשה העיר, חלק מהפרטיזנים שלנו התמקם בה.

כרפאים התהלכנו בעיר הזו, מצד אחד היינו שמחים ומאושרים לראות את מפלת הגרמנים, היינו גאים על שאנו היהודים הפרטיזנים תרמנו תרומה גדולה לנצחון הגדול. מצד שני שאלנו את עצמנו מה הלאה, לאן פנינו מועדות? החלטנו אבא ז"ל, אחי שלמה, אלקה קרש ואני להגיע לקאמין-קושירסקי, היו שם כמה גויים רוצחים, שבזמן היותנו בפרטיזנים ידנו לא השיגה אותם. הדרך לשם היתה כרוכה בסכנות רבות, בנדרובצ'ים עוד שלטו בכל הדרכים ובכל הכפרים. היה עלינו לנסוע בטרמפים. בכל זאת יצאנו לדרך כשברשותנו עוד היה נשק. לאחר כל הקשיים הגענו לקאמין. פנינו לנ.ק.וו.ד. הצגנו את עצמנו כפרטיזנים והיו לנו אישורים על כך. מטרתנו להסגיר כמה רוצחים משתפי פעולה עם הגרמנים. הם קבלו אותנו יפה ונענו לבקשתנו, נשארנו עוד כמה ימים והיינו נוכחים בחקירתם.

היה לנו קשה מאוד לעבור את הימים האלו. הסתובבנו בין הבתים, כל דבר, כל בית, הזכיר לנו שפעם היו פה יהודים והם הושמדו בצורה אכזרית ביותר. לצערנו ככה זה נראה ברובנו, בקאמין ובכל עיר אחרת. נשארנו כך קברים מפוזרים שלא זכו אפילו למצבה.לאחר כמה ימים יצאנו בדרך חזרה לרובנו, שם נשארנו חברינו הפרטיזנים. בינתיים אליעזר וחבריו, פאשא לידובסקי ז"ל ועוד, התחילו להעלות רעיונות בדבר חיפוש דרכים בכדי לעלות לישראל כי רק שם מקומנו.

אבא ז"ל ואברהם לידובסקי ז"ל, יצאו לצ'רנוביץ, בירת בוקובינה, שם הם הכירו רופא יהודי שהציג את עצמו כציוני נלהב ושמו דאובר וסוכם איתו לארגן מעבר דרך הגבול לרומניה. הוא טען שיש לו קשרים טובים והוא יעזור בכל. אבא ז"ל הכיר בצ'רנוביץ את רעיתו לעתיד זיסל, שגם לה היה מכר מברייח גבולות.

את כל זה הם הודיעו לאליעזר לידובסקי ברובנו. יום אחד אליעזר הזמין אליו אותי ואת שמריהו זפרן, הסביר לנו את הדברים והציע לנו לצאת לצ'רנוביץ, שם מחכה לנו אבא ז"ל והוא יעביר לנו את הקשר. ידענו שזו פעולה מחתרתית מסוכנת. עם זאת הסכמנו ויצאנו לדרך, שם פגשנו את אבא, הכרנו את זיסל, ואת ד"ר דאובר. אבא וזיסל עברו את הגבול. לרומניה להמשיך שם את פעולתנו, אני ושמריהו נשארנו בצ'רנוביץ.

הכל היה טוב ויפה עד שבינואר 1945 ד"ר דאובר הציוני הנלהב הסגיר אותנו משום מה לאנשי נ.ק.וו.ד. ואתנו קבוצה של 10 בחורים ובחורה. כולם פרטיזנים, אנשי מחנה קרוק שבאו לעבור את הגבול. לאחר תקיפות מלוות במכות ועמידה בצינוק ימים שלמים, הביאו אותנו לבית משפט צבאי שהתנהל יומים בדלתיים סגורות. אני קיבלתי 10 שנות מאסר עם עבודות פרך במחנה הכי רחוק ליד הגבול היפני, כ-200 ק"מ מעיר וולדיווסטוק, שבמזרח הרחוק. יתר החברה קבלו שנה וחצי מאסר בכלא צ'רנוביץ. האסון נודע לאבא ז"ל. הוא עשה את כל המאמצים האפשריים. נשלחו אנשים, וברשותם כסף. עליהם היה להגיע לאנשי השיפוט. למזלנו הם הצליחו. אותי החזירו בחזרה לצ'רנוביץ למשפט חוזר

לאנשי נ.ק.וו.ד. ואתנו קבוצה של 10 בחורים ובחורה. כולם פרטיזנים, אנשי מחנה קרוק שבאו לעבור את הגבול. לאחר תקיפות מלוות במכות ועמידה בצינוק ימים שלמים, הביאו אותנו לבית משפט צבאי שהתנהל יומים בדלתיים סגורות. אני קיבלתי 10 שנות מאסר עם עבודות פרך במחנה הכי רחוק ליד הגבול היפני, כ-200 ק"מ מעיר וולדיווסטוק, שבמזרח הרחוק. יתר החברה קבלו שנה וחצי מאסר בכלא צ'רנוביץ. האסון נודע לאבא ז"ל. הוא עשה את כל המאמצים האפשריים. נשלחו אנשים, וברשותם כסף. עליהם היה להגיע לאנשי השיפוט. למזלנו הם הצליחו. אותי החזירו בחזרה לצ'רנוביץ למשפט חוזר ושחררתי. כמו כן שוחררו יתר החברה בצ'רנוביץ. עזרה הרבה בשחרור אלקה קרש שהיתה בין האסירות.

עזבתי את צ'רנוביץ לכיוון פולין ואחרי גלגולים מחלות רבות וניתוחים הגעתי ארצה ושוב נפגשנו עם אבא ז"ל, לצערי הרב הוא עזב אותנו ללא עת.

יהי זכרו ברוך!

פרטיזנים בעת מסע

קרב פנים אל פנים עם האויב הגרמני *

זאב רוזה (וורבה)

לא היתה לנו כל הכנה קרבית. הפרטיזנים הרוסים לא דאגו להדריך ולאמן אותנו, בגלל האופי המיוחד שהיה לארגון זה. לי הראו רק פעם אחת ויחידה כיצד יורים ברובה. וכיהודים כן גם האוקראינים המקומיים. הרוסים, מאידך, היו כולם חיילים לשעבר ומאומנים היטב. כלל ידוע, שמספר הנפגעים בפעולות קרביות הוא פונקציה של רמת ההדרכה.

מפקד הקבוצה שלנו הפעם היה רוסי בשם פאוולושה קירליבו, סמל ראשון בצבא האדום, אשר ברח מהשבי והצטרף אלינו. לוחם נוקשה, בוטח בעצמו וסיכונים היוו בשבילו אתגר. פרטיזן יחסית חדש שאף אחד לא הדריך אותו בעקרונות הלחימה והפיקוד ביערות השונים לחלוטין מהלחימה בחזית. מכאן, שלא הצטיין בזהירות יתירה, שהיא כה דרושה לאנשי גרילה.

היינו 10 לוחמים. 4 יהודים (יצחק קופרברג, שמרל זפרן, הירש בליישטיין וכותב שורות אלו), היתר רוסים, אוקראינים וגרוזיני אחד. היחידי שהיה נגוע בחיידק האנטישמיות היה רוסי בשם פייטרוב, צעיר מרוסטוב שמוצאו מהקוזאקים. בשיחה איתי הודה שלא פגש אף פעם יהודים בעיר הולדתו, את השנאה ליהודים הוא קלט מהסביבה. לפעולה האמורה יצאנו בשלוש עגלות איכרים ויצא לי לשבת בעגלה עם פייטרוב. מיד החל לדבר סרה ביהודים. הצעתי לו להסביר את טענותיו נגדם בהגיון. הוא טען שהיהודים אינם יודעים ומסרבים ללחום; שכל עם היה מתקומם וכו' וכו'. כאשר הערתי שגם שבויים רוסים חיילים מאומנים, אבל מורעבים ומוחלשים, לרוב לא הצליחו להתקומם, התרתח פייטרוב ותפס את הרובה נגדי. אני תפסתי את הרובה שלי. שני הרוסים שהיו אתנו בעגלה הפרידו בינינו. פאוולושה, המפקד, דרש שנשלים מיד.

מטרתנו היתה להכנס לסביבת הכפר הוליבקה (דרומית לקו מנייביץ - פובורסק), שבו התמקם חיל מצב גרמני ולהטריד אותו. עזבנו את העגלות ובלילה הצלחנו לחצות מבלי שנתגלה את פסי הרכבת קובל - קיוב, שנשמרו ע"י הגרמנים ועוזריהם. עם שחר ערכנו התקפה, ללא צורך אופרטיבי, על החווה "סבאסטיאן", בלי לנקוט אמצעי זהירות כלשהם. וכך התגלינו בסביבה.

כל היום שהינו רעבים ביער לא הרחק מהכפר הוליבקה. סביר להניח, שבאותו בוקר עקבו אחרינו גששים גרמנים. אנחנו הדלקנו מדורה, כשחלק נח וחלק שומר. בשעה 11 בבוקר גמרתי את השמירה שלי. הייתי עייף לאחר מספר לילות ללא שינה ונרדמתי מיד על הארץ כשאני לבוש סגין צבאי רוסי. כאשר התעוררתי הייתי מכוסה כולי שלג.

עם ערב המשיכה הקבוצה בדרכה לכיוון הכפר הוליבקה. בהגיענו לבית הראשון החלטנו לשבור כאן את רעבוננו, מאחר ולא אכלנו דבר יום תמים. שניים נשארו בחוץ לשמירה וכל היתר נכנסו פנימה. פתאום נשמעו שתי יריות. הפרטיזנים יצאו במרוצה, כשמטר יריות ניתך עליהם מאחורי הרפת. בצעקו "קדימה!" רץ קירילוב לעבר הגרמנים, ואחריו כל הקבוצה. ליד הרפת התפתח קרב פנים אל פנים

* מתוך הספר "כאורנים גבהו"

ביריות ובכידונים. הירש בליישטיין נפגע קשות ובזעקו מרה הוא רץ, נפל והוציא את נשמתו. הקרב ארך כרבע שעה - והגרמנים נסוגו וברחו אל הכפר הוליבקה, משם ירו בלי הרף במכונות יריה. בעת הקרב התפלגה הקבוצה לשניים. משמאל פעלו קופרברג, זפרן, חמלוב. קאווטארדזה וסזאנוב. קאווטארדזה נפגע משני כדורים בידו. חמלוב היה בן הכפר, שהתמצא היטב בסביבה, והם נסוגו ללא קושי, חצו את פסי הרכבת והגיעו לאיזור הפרטיזנים, כשהם מביאים אתם את הפצוע.

מימין פעלו שלושה: קירילוב שנפצע קשה מכדור רובה מעל איזור הלב, פיטרוב וכותב שורות אלה.

נשארנו שלמים, איפוא, פייטרוב ואני שיתפנו פעולה, כאילו דבר לא קרה בינינו, חיפשנו בחושך את גופתו של צבי, אולם ללא הצלחה והכרחנו איכר אוקראיני מבית קרוב להסיענו ליער כלשהו (באיזור שנשלט ע"י הגרמנים). סיכנו את עצמנו כדי להציל את המפקד. הבאנו את האיכר עם סוס ועגלה והשכבנו בה את קירילוב. המפקד התחנן לפנינו שנגאל אותו מיסוריו ונקרב את קיצו...

הצרה היתה, שלא הכרנו את הדרך ולא היתה לנו ברירה אלא לסמוך על האיכר העגלון. לבסוף הגענו לבית בודד ביער באראץ'.

רשמתי את שמו של האיכר ואימתו, שאם ילשין סופו יהיה מר מאוד. התמקמנו שם, וכל אותו לילה ניסינו להציל את מפקדנו, כשאנו מחליפים מפעם לפעם את התחבושות. בערב הוא נפרד מאתנו, כשהוא מביע צער רב על שלא יזכה ליום הנצחון המיוחל ועל כי שוב לא יראה את ארץ מולדתו רוסיה האהובה. במלים אלו הוציא את נשמתו ואנחנו קברנוהו ביער הקרוב. היינו אבלים ועצובים על מותו של מפקד ולוחם נועז וחברנו לנשק הרשל בליישטיין, מלישניווקה, בן 23, פרטיזן אמיץ וטוב לב, אהוב ואהוד על כולנו.

בערב יצאנו שנינו לכיוון צפון. שיחק לנו המזל ולא פגשנו איש בדרך, גם לא כשחצינו את פסי הרכבת. חמקנו ליד קסרקטין של גרמנים והגענו לכפר ברז'ניצה. שם נפגשנו עם יתר חברי הקבוצה ויחד חזרנו אל הבסיס. פייטרוב ניגש אלי והבטיח, שיותר לא ישמיץ יהודים.

משה גילדנמן (דיאדיא מישה)

(שלושים שנה למותו)

בשם "דיאדיא מישה" נתקלתי בסוף נובמבר 1942 בסביבת הכפר צ'רמין, מצידו השני של נהר סלוץ'. הלכתי עם פלוגה יהודית שהייתי מפקדה, מזרחה לכיוון רוסיה הלבנה הסובייטית ושם שמענו מאכרי הכפרים על גנרל רוסי שנשלח ממוסקבה, האורב לגרמנים ועורך בהם טבח, זורע מוקשים בכל הדרכים והיערות ומניח שלטים ברוסית ובגרמנית: "סכנה, מוקשים!" הגרמנים באים עד ליער, רואים את השלט וחוששים להיכנס.

לא עלה בידינו לפגוש את "דיאדיא מישה" מכיוון שפגשנו את אנשי קופק והתאחדנו איתם. מישה גילדנמן שייך לגלריה של יהודים גאים, יהודים שגם בימי אימים אלה ידעו מה ואיך לעשות והחליטו שהם לא ילכו כצאן לטבח, הם ילחמו. וכך אמנם עשה.

לגילדנמן היה האומץ לממש זאת ללא היסוס, בדרכו שלו. החליט, כי אפילו עם אקדח אחד ו-5 כדורים בלבד אפשר לצאת ליערות, וב-23.9.42 כאשר האקציה בגטו החלה, התחמק מהגטו יחד עם עוד 16 איש ויצאו היערה.

בסוף ינואר 1943 הצטרף ליחידה של סבורוב ובמסגרת הגדוד שעליו פקד הסרן מירקובסקי הוקמה פלוגה של 33 לוחמים, כלומר אל 17 אנשי קוריץ צורפו עוד 16 יהודים אחרים, גילדנמן היה מפקד הפלוגה.

הפלוגה פעלה צפונית לז'טומיר עד שחרור האיזור בסוף 1943 ע"י הצבא האדום. ביומנו של מישה גילדנמן על האקציה הראשונה שהתקיימה ב-21.5.42 אנו קוראים כי לאחר סיום האקציה בשעה 4.00 אחרי הצהריים מכריז מפקד הגסטפו כי כולם חייבים להתייצב למחרת היום במקום עבודתם. לא מורגשת עליו שום התרגשות, הוא נראה שליו, אפילו שבע רצון ומרוצה, אם כי קצת עייף.

ולמחרת, לאחר השחיטה כאשר קמו הנותרים לחזור לעיירה, הציע מישהו מהם לסור אל בית המדרש של רב לייזר, על מנת לקיים מנהג "קריעה" ואמירת "קדיש". מישה הולך עם כולם. בבית הכנסת על הרצפה בין ה"שטנדרים" השבורים מתגולל ספר תורה ללא "מעיל". היהודים הרימו את ספר התורה, התחילו לנקותו ולסדרו. קרעו קריעה ואמרו קדיש.

גילדנמן רואה כל זאת ובחמת זעם הוא עולה בריצה על הבמה וצועק: "לא זו הדרך! לא באמירת "קדיש" נענה על נהרות הדם הנקי שנשפך! אנו צריכים ודורשים נקמה... עלינו לדעת כי כולנו שפוטים למוות, במוקדם או במאוחר. אני לא אלך כשה לטבח! לפני מותי אני חייב לחנוק ולו גרמני אחד, במו ידי. תמות נפשי עם פלשתים!".

בפנייתו ליהודים לאחר מכן בגטו הוא כותב בין השאר: "למות בקרב כגברים, מות גיבורים, האין זה עדיף ממוות בזוי בפחד? בואו היערה, צאו מהר מהגטו. עשרה ימותו, אבל גם עשרה ישרדו. יהודים, קדימה לקרב!" מישה גילדנמן פונה אישית ליהודים רבים ומציע להם להצטרף אליו. הרבה עונים תשובות מתחמקות. עדיין רוצים להאמין שלא ישמידו את כולם; שבחורף, ביערות, אין קיום. זהו הגורל, ואין להמלט ממנו. והיו גם תגובות של פחד. כי הדבר יאמלל את היהודים הנותרים ויחיש את הקץ של גטו קוריץ.

גילדנמן לא מקבל דרך זו. שוב הוא משמיע את ה"אני מאמין" שלו: קודם כל לנקום ואח"כ לא איכפת לו למות כש"שמע ישראל" על שפתי, אבל עם רובה בידיו.

מישה גילדנמן היה גם סופר מחונן וחשוב. יש בכתביו מרוח התקומה והנקמה. משב רוח רענן מרוח היער והחיים שבו. ספרא וסייפא היו כרוכים יחד באישיותו הדגולה של דיאדיא מישה. הוא היה סמל חי לנקמה וזה אולי מה שמייחד אותו במשפחת הפרטיזנים היהודים.

הפרטיזן יוסף גלוז

גד רוזנבלט

האגדה על נוער יהודי שלחם בשורות הפרטיזנים וגרם הרבה אבידות לצבא הנאצי לאו אגדה היא. זו היתה מציאות והפרטיזן הצעיר יוסף גלוז היה בין אלה שסימלו והמחישו זאת.

החיסול הראשוני בזופיפקה מצא אותו בגיל קרוב ל-18 והוא כבר בוגר ברוחו ובאישיותו. למרות כל הסודיות והחשאיות שננקטו בעת התארגנות קבוצת הפרטיזנים הזופיפקית, באמצעות קשר של חמישיות בלבד, הבחין יוסף שמשהו מתבשל, שהנה מתחילה להתארגן איזו קבוצה; שמחפשים נשק, כדורים ורימונים - והוא התייצב לפני ועדת הקבוצה והודיע, כי ידוע לו מה קורה וכי לו הרבה קשרים בסביבה בין הכפריים וכי שבילי היער נהירים לו כשבילי זופיפקה. בנוסף לכך, יש לו קשרים טובים עם הבורסקאים בעיירה, שבשלב כלשהו יוכלו להיות לנו לעזר. גישתו ההחלטית של בחור זה לעניין נראתה לי והמלצתי לפני חברי ווטצ'ין, חבר ועדת הארגון הפרטיזני, לקבלו לקבוצה.

יוסף היה בין לילה לאיש אחר. אפשר היה להבחין ברוח הקרב המפעמת בקרבו ובשאיפתו - קדימה! כמו צופה רק לשיפור המצב ולסיכויים טובים לעתיד.

עם יציאתנו ליערות צ'אמאן, הצטרף אלינו יוסף ומיד קבל את התפקיד של "קשר"; לחדור כל יום לגטו ולראות ולדווח על הנעשה. באותם ימים השתוללו בגטו ה"שוצמאנים" ורדפו עד חורמה את היהודים ששרדו מהטבח הראשון. לצערנו היו יהודים, בעיקר בין הבורסקאים, שנתנו אמון בהבטחות הגרמנים ולא עזבו את העיירה. לא אחת הודענו להם, דרך חברנו הרשל ניידן, שמוטב לעזוב את העיירה, כי הנאצים זוממים להשמידם בהזדמנות הראשונה. הודעות כאלה העברנו גם דרך יוסף גלוז לידי יוסף וויסמן, אחד האישים המכובדים שעדיין נשארו בעיירה.

אחרי הרבה ימי המתנה ושיקול דעת החלטנו להתקיף את הגרמנים והשוצמאנים שבזופיפקה. באותו זמן כבר היו לנו שמונה רובים ושנים עשר רימונים ולכל רובה 100-50 כדורים. ידענו באילו בתים משתכנים הגרמנים והשוצמאנים ולפי התכנית היה על אחד מאתנו להתקרב אל בית מסויים ולזרוק לתוכו רימון ולפתוח באש על אלה שינסו להימלט דרך החלונות, או דרך הדלת ואז היתה אמורה הקבוצה השניה שלנו להצית את העיירה בעשרה מקומות שונים.

בתאריך שנקבע לפעולה התקרבנו לעיירה וחכינו להרשל ניידן. ונדהמנו כשהרשל הופיע עם עוד יהודי ובבכיות ותחנונים מוסר לנו על בקשתם של היהודים לבל נעשה דבר, הם החליטו להישאר בעיירה ויהי מה.

חלק של האספקה לפלוגה הפרטיזנית היה יוסף גלוז מביא מהגטו, עם החיסול השני של הגטו, דאגנו לאספקה עצמית, בפעולות ליליות של חבלת מוקדים כלכליים של הגרמנים ושריפתם, או בחיסול משתפי פעולה תוך החרמת דברי אוכל וכו'. זכורני שבימים מסויימים בנובמבר 1942, נשארנו בלי אספקה: לא יכולנו לצאת לפעולות כי שוטרים ושוצמאנים שוטטו ביערות וחשפו אותנו. רעבנו. והנה באחד הלילות, עם עלות השחר

העירני אחד השומרים והצביע על נקודה רחוקה: צלליות של איש ופרה. הדמויות מתקרבות ומי המוביל את הפרה אם לא יוסף גלוז? מכיוון שסבלנו מרעב ולא היתה אפשרות לבצע פעולות בכפרים, החליט על דעת עצמו, להוציא פרה מאחת הרפתות; בשר טרי וטעים בשביל כל הקבוצה. יוסף שחט את הפרה, פירק את הבשר והכין דוד מלא בשר ומרק, ודומה, שריחם המגרה נישא בכל היער.

במחצית אוקטובר 1942 חזר יוסף גלוז מסיורו ביער ובשדות ובפיו סיפור: הוא חזר מיער קורושצ'ה, מביקור אצל יהודים המסתתרים שם, ובעוברו את הדרך לסילנה, הבחין בדמויות חבויות בין השיחים, "חשבת שגם אלה יהודים ונגשתי אליהם, לפתע נמצאתי מול חמישה לועי תת מקלעים, שכיוונו אלי ארבעה גברים ואשה אחת. נדהמתי ולא יכולתי לפצות פה. אחד הגברים שאלני ברוסית מי אני? לשמחתי הרבה הבחנתי על כובעיהם בסמל הכוכב האדום, והבינותי שלפני פרטיזנים סובייטים. הם הוסיפו לחקרני מנין לי רובה ולמה אני משוטט לבדי ביער, השבתי להם שאני פרטיזן יהודי והנני חוזר מפעולה. והם שאלו מאיזו פלוגה וכו'. ענית כי אם ירשו לי מפקדי אחזור ואביא להם תשובות מפורטות, והרי הם עתה במרחק של קילומטר מכאן".

חקרנו את גלוז לפרטי התלבושת, הנשק, המבטא וכו'. חששנו שמא אין זו אלא מלכודת של אנשי וולאסוב או של קוזקים הפועלים בשרות הגרמנים, פלוגות קוזקים כאלה חנו אז במקומות רבים של מרכזי השמירה על היערות. גלוז השיב שכל הגברים שראה מטפחים זקנים, נעליהם מלוכלכות בבוץ ובגדיהם מרופטים ומקומטים. החלטנו שלמרות הסיכון, עלינו לקיים פגישה אתם והטלנו על יוסף גלוז לחזור לקבוצת האנשים ולהודיע להם כי אנו מסכימים להיפגש איתם בתנאי שרק שני אנשים מכל צד יצאו לפגישה.

פטי ואני יצאנו בשעה היעודה למקום המפגש, אנשינו שכבו בעמדותיהם מוסווים כהלכה, יוסף רץ לקראתנו ומוסר שהקבוצה הסכימה לתנאי הפגישה. נוכחנו לדעת כי אלה הם צנחנים סובייטים. השכם בבוקר יום המחרת הפעילו הצנחנים, לפי בקשתנו, את האלחוט ודווחו למטה הכללי של הפרטיזנים האוקראינים על פלוגתנו. רבה היתה שמחתנו כשקבלנו תשובת המטה שהשידור נקלט כראוי ועלינו לחכות להוראות.

עם הצטרפותה של הקבוצה הפרטיזנית הזופיפקאית לחטיבת קובפק צורף יוסף לאחת הפלוגות והמשיך את דרכו הקרבית ועד הרי הקרפטים הגיע. עם פיצול חטיבת הפרטיזנים של קובפק יצאו יוסף ביחד עם עוד 8 פרטיזנים מהכיתור של הרי הקרפטים, באיזור דליאטין. בדרך נתקלו במארב גרמני וחמישה מהם נפלו, בין השלושה שניצלו מהמארב היה יוסף גלוז, הם פנו צפונה לאיזור פודוליה, כאשר נקודת המפגש היתה צריכה להיות יערות צאמאן, ערש הפרטיזנים שלנו ומקום פעולתנו, לפני שעזבנו את האיזור. בהגיעם לאיזור יערות צאמאן נתקלו באחד הלילות בשיירת עגלות, שכפי שהתברר לאחר מכן היו אלה אנשי מדבידוב. יחידה פרטיזנית שפעלה באיזור זה ובסביבת העיר רובנה, בעיקר בחבלה ובמודיעין. מפקדי מדבידוב הניחו כי 3 הפרטיזנים שמצהירים שהם אנשי חטיבת קובפק הם עריקים, כי לא תתכן אפשרות של פיזור החטיבה ואפילו בתנאי קרב גרועים. מיד פורק הנשק מהם ונקשרו כל אחד לעץ, עד לפסק דינו של המטה.

"כאשר עמדתי כך מתחת לעץ וחשבתי על גורלי" סיפר יוסף "הבחנתי בדמות שעוברת לא רחוק ממני. הכרתי שזה אליושה, מפקד הצנחנים שהכיר לפני שנה ביערות "קורשצ'י-סילנה" למשמע צעקותיו וקריאותיו ניגש אליושה אליו והסתכל בו בהשתוממות, איך הוא קשור בתיל לעץ, תשוש וחיוור, לאחר יממה שלמה של רעב וסבל.

אליושה רץ מיד למטה וסיפר להם על המקרה. ביוזמתו התקשר עם המטה הפרטיזני "באדמה הגדולה" וקיבל תשובה שיש להתייחס בכבוד ובהערכה לכל אלה שחוזרים מהקרפטים וכי הם לא עריקים, הם פרטיזנים שחוזרים מחזית מסוכנת וחייבים להושיט להם כל עזרה.

שלושת הפרטיזנים המשיכו להתקדם צפונה והגיעו לאיזור רפלובקה ונתקלו באוטריאד פרטיזנים של "פטיה". אוטריאד זה מנה כ-500 איש. שם פגשו גם את שני הפרטיזנים האוקראינים, שהיו בזמנו ביערות צאמאן יחד אתנו, את אלכסנדר פיליוק ואת אגפון מלניצ'יק.

באחד הימים התחילו לארגן יחידה מיוחדת שהיתה צריכה לפעול מעבר לנהר בוג, בפולין, בעיקר במודיעין ובחבלה. בין היתר היה עליהם להתקין קשר עם ארגון המחתרות של הפולנים, אנשי AL ואנשי AK. יחידה זו היתה אמורה למנות כ-200 איש, יוסף גלוז עם אלכסנדר פיליוק ואגפון מלניצ'יק התנדבו אליה. בסתיו 1943 זזה היחידה מערבה, צלחה באחד הלילות את נהר הבוג והתחילה לפעול. יחידה זו פעלה עד אמצע הקיץ של 1944. חלק מאנשי היחידה נשלחו לתפקידי בטחון מיוחדים ואילו רוב האנשים כונו ללשכות הגיוס של הצבא.

יום אחד, בעוברו בתחנת קיברצה שעל יד לוצק, נתקל באחד הקצינים והמפקדים שלו מהמסע לפולין. הקצין סיפר לגלוז כי מתארגנת יחידת פרטיזנים מיוחדת שתועבר לצ'כוסלובקיה לפעול בארגון מחתרות בחבלה ובעיקר במודיעין. גלוז הסכים בו במקום להצטרף ליחידה זו וביחד עם הקצין הגיעו לברסט ליטובסק, שנקבעה לבסיס יציאה של היחידה. לאחר מספר שבועות בוטלה התכנית ויוסף התגייס לצבא האדום, למד בבית ספר של חיל השריון בקצ'לסק ושרת בצבא האדום במשך שבעה חדשים, עד סוף המלחמה.

יוסף גלוז היה, לוחם אמיץ, מסור וצמוד למטרה, חרף את נפשו בקרב במצבים מסוכנים ביותר וזכה באותות הצטיינות ובעיטורים. נשוי + שני ילדים, חיים בישראל.

ביערות ווהלין ופולסיה

לוחם מלובומיל

עיירתי לובומיל LUBOMEL שוכנת ממש על הגבול הפולני - אוקראיני של היום. עד המלחמה גרו בעיירה כ- 5500 יהודים. בשנים 1941 - 1942 נתקיימו כמה אקציות נגד היהודים וב-30 לספטמבר 1942 הגיעו אנשי גסטפו לחיסול סופי של הגטו. שרדנו כ- 250 נפש כולל אלה ששהו בברית המועצות או בצבא האדום בזמן המלחמה.

אני ורעייתי הצלחנו לצאת את העיר בלילה בניירות אריים ופנינו לאזור קאמין-קושירסקי. הגענו לעיירה גלושא רבתא *Wielka Glusza* המרוחקת כ-30 ק"מ מקאמין קושירסקי (בקאמין חוסל כבר הגטו).

בגלושא רבתא, היתה מושבה גדולה של פולנים, ביניהם קצינים לשעבר בצבא הפולני. בתיווכו של פולני בשם גאייבסקי, יצרתי קשר עם מפקד תחנת משטרה (תחת פיקוח גרמני) בעיירה קרמנו *Kremno* בשם ורחוצקי.

תחנה זו כללה 37 לוחמים פולנים בעלי קרבינים שקיבלו מהמושל הגרמני בקאמין-קושירסקי. את תחנת קרמנו ארגנו הגרמנים על מנת לסגור את המעבר לפרטיזנים מקאמין ללובשוב. בפגישה עם המפקד ורחוצקי הצלחתי לשכנע אותו שיש צורך לארגן יחידה פולנית עצמאית ללחום באויב הגרמני, להגן על כל המשפחות הפולניות מהסביבה שסבלו מאנשי בנאדערא שעשו הרג בפולנים במספר מקומות.

אחרי מספר פגישות עם ורחוצקי הוחלט לביים התנפלות מצד הפרטיזנים על התחנה בקרמנו, להוציא את הלוחמים עם הנשק ועל בסיס זה לארגן יחידה פולנית פרטיזנית ע"ש קושצ'ושקו. המקום הזמני לתקופת הארגון היה קולוניה פולנית נעוויר בבנין בית הספר (לא פעיל). יצאתי לנעוויר להכין את הבנין לקבלת הלוחמים שה"כ 35 איש. 2 לוחמים לא הסכימו להצטרף לפרטיזנים ואת הנשק לקחנו מהם. נשארנו לנו 2 קרבינים. חלק קטן מהבנין היה מיועד למטה של היחידה בפיקוד של ורחוצקי.

באחד הימים פגשתי בנעוויר 3 יהודים מגטו קאמין-קושירסקי והם: אברהם בר, הנריק דרסיביץ ויוסף סטפאק.

2 כלי נשק שהיו ברשותי מסרתי לבר ולדרסיביץ. המפקד ורחוצקי לא היה מרוצה שכלי נשק נמסר ליהודים, נאלצתי לבוא איתו לבירור אצל מפקד הבריגדה וידי היתה על העליונה. המשכנו באימונים והשתתפנו בפעולות קרביות עם לוחמים מיחידות "אורדזהניקידזה" בכפר וארוקומלה ובשטח של האגם הלבן. בחודש אוגוסט 1943 קבלנו הוראה ממפקד הבריגדה להגיע ליערות פוסלובסקי, בתוך הסביבה הזו, ביער בשטח סמוך על הגבעה והתחלנו לחפור בונקרים עם עיבוי סביב סביב.

בתקופת הסידורים ביער פוסלובסקי ביקרתי בתחנה של יחידת פרטיזנים שבסביבה ע"ש "סובכובה" והכרתי שם 2 יהודים גבר ואשה מקאמין-קושירסקי, הגבר כובען-חייט בשם שלמה סוקול והאשה תופרת בשם נאטאשה (הינדה) גבאי.

אביו של שלמה, גרשון סוקול ואחיו אהרון עבדו במרחק 15 ק"מ מהכפר נעוויר, בחוטור זארוגוזניע אצל פיודור, שבנו עברו בית מגורים חדש. המשק של פיודור היה בדיוק בכניסה ליער. היות ולשלמה סוקול לא היתה האפשרות לקבל רשיון מעבר לזרוגוזניע, הייתי לוקח אותו איתי מוקדם בבוקר בנסיעתי למחנה, הוא נשאר אצל המשפחה וכשנסעתי בחזרה החזרתי אותו לתחנה שלו בנעוויר.

בנעוויר פגשתי גם את פרדל גולדשטיין מקאמין קושירסקי והלמן מדורוהוסק. בתחילת חודש ספטמבר 1943 עברנו מנעוויר על כל הציוד הנשקי ומשקי עם הלוחמים לבסיס החדש ביערות פוסלובסקי קרוב לכפר סמיריוויצע מקום בו היו מוכנים הבונקרים כולל עיבוי. פתחנו 2 תחנות בכפר דולסק ושלפאן, תוך פתיחת התחנה בשלאפאן

הופיע יהודי מלובשוב בשם חיים דולינקו ונרשם גם ליחידת קושצ'ושקו. תוך עבודה אירגונית בבסיס החדש, התחילו לזרום הרבה לוחמים צעירים פולנים בחלקם עם נשק, מסביבת פינסק ואזורים לובשוב וקאמין-קושירסקי. תוך חודשיים הגיע מספר הלוחמים ל-280 איש.

מטעם הבריגדה ע"ש "פינסק" הגיעו צוות רוסים ליחידת קושצ'ושקו: ראש ש"ב פסטרוקוב, קומיסר פוליטי רוסקוב, ראש מטה קאראוואיעוו. כל הלוחמים יצאו לפעולות נגד האויב, חלק בשטח החבלה בפסי הרכבת, חלק יצא כל יום למארב נגד הז'אנדרמריה, חלק אנשי מודיעין ואנשי משק נשארו בבסיס לעבודה משקית.

בספטמבר 1943 הוצנחו אלינו צנחנים פולנים ממוסקבה. בראש הצנחנים היה סטאניסלב ינובסקי מקודם (קאסמן). איתו הגיעו 7 איש מהם 4 יהודים כל אחד בתפקידו המיוחד. הם הביאו איתם נשק רב, תרופות, משדרי רדיו. שדרית הרדיו היתה היהודיה מיכלסקה-גולדפינגר). הצנחנים ניהלו תעמולה בקרב בני הנוער הפולני והביילורוסי ודיברו על ליבם להלחם בגרמנים עד סיום המלחמה.

ב-17 בדצמבר 1943, בלילה, יצא חלק מלוחמי קושצ'ושקו בהשתתפות אחד מהצנחנים רומן ביילסקי להתקפה נגד הבנדרובצים ששלטו בשטח לוביעשוב - לוביאז-לאהוביצ'ה. בקרב נפלו 4 לוחמים שלנו ומצידם נפלו 40 איש. למחרת אחרי נקיון בשטח הקרב חזרנו לבסיס עם 4 גופות. ב-8 בינואר 1944 קבוצת הצנחנים בחרה מלוחמי קושצ'ושקו הכי מוכשרים בלחימה 128 לוחמים. בתום התפילה של הכומר סטפן איוואניצקי ושבעת הלוחמים כולם יצאו לדרך לצליחת נהר בוג כדי להמשיך את הלחימה בנאצים בסביבת פרצ'ב - לובלין - קרושניק. בחודש אפריל 1944 חלק מהכח שנשאר גויס לצבא והיתר עברו לעיר נוה בעלצה - גומל, מקום שפירקו את הבריגדות ובתוכם גם את יחידת קושצ'ושקו. חז"ל אומרים ש"אין הנחתום מעיד על עיסתו". בכל זאת אנכי לוקח על עצמי להעיד שכל הלוחמים היהודים לחמו באויב הנאצי הגרמני ובכח הבנדרובצים בחירוף נפש.

פיצוץ ביער (זכרונות של פרטיזן) שמואל אפרת (אפלבוים)

חלפו כשמונה חודשים מאז חיסול הגטו ברפולבקה והתחלת נדודינו ביערות, ורק בתחילת אפריל שנת 1943 עלה בידי יחד עם ארבעה צעירים יהודים מסטארה רפולבקה והסביבה להצטרף לפרטיזנים. הקושי שלנו התבטא בכך שלא היה לרשותנו כל נשק ומעולם לא עברנו הכשרה צבאית, מכיוון שעם פרוץ המלחמה היינו עדיין בגיל שלפני הגיוס.

בחיפוש אחר פרטיזנים הגענו אל יחידה קטנה שהחלה להתארגן ביער הסמוך לכפר הפולני הוטה-סופצ'ובסקה. היחידה הזאת הוגדרה כפרטיזנקה מקומית של איזור רפולבקה (ברוסית: "מייסטני אוטריאד ראפלווסקובו ראיאנא"). בראשה עמד הקפיטן איואן איואנוביץ קונצ'ה, קצין רוסי שנמלט מן השבי הגרמני. כשהתייצבנו לפניו ובקשנו אותו לקבל אותנו לפרטיזנים, הוא הסכים אמנם, אך העמיד לנו תנאי כי עלינו לבצע משימה מיוחדת (ברוסית - זאדאניע). הקבוצה של קונצ'ה מנתה אז כ-30 פרטיזנים, רובם שבויי מלחמה שברחו מן השבי הגרמני וחלקם אוקראינים מבני המקום שהיו נאמנים למשטר הסובייטי. בתוכם היו גם שני יהודים - יעקב באס מסטארה רפולבקה, רוקח במקצועו ששימש כרופא, יחד עם בתו רבקה ובנו דוד, ופליט מאזור שלזיה בפולין שניצל מן הגטו יחד עם אשתו ובתם הקטנה: בפרטיזנקה הוא הועסק כספר ואשתו בתור טבחית.

הקבוצה שלנו, כאמור, מנתה חמישה אנשים, ביניהם לייזר קנטור מז'לוצק: אייזיק פירט מצ'רטוריסק; זלמן שירמן ולייבל ירצ'ין מסטארה רפולבקה. בתחילה עברנו אימון צבאי כלשהו שהיה בהחלט לא מספיק. ירינו ברובה, כל אחד שני כדורים. הראו לנו רימון מסוג מולוטוב. מאוחר יותר הדריכו אותנו כיצד להשתמש במוקש חשמלי ובמוקש יד.

המשימה שהוטלה עלינו היתה לפוצץ רכבת על מסילת הברזל שבין רפולבקה לסארני. לייזר קנטור שהכיר את השטח הוביל אותנו למקום המיועד וכעבור יומיים, עם שקיעת השמש התקרבו למסילה. לייזר טיפס ועלה על הסוללה שגובהה היה כשני מטרים, אנחנו התפרסנו למטה בין עצי היער כדי להגן עליו באם יותקף. הוא אך סיים לחבר את המוקש לאחד מפסי הרכבת והנה נשמע קול שקשוק של רכבת המתקרבת במהירות רבה. לתדהמתנו הגדולה הרכבת עברה מעל המוקש ולא אירע דבר.

היינו מאוד מאוכזבים מאי הצלחתנו. לייזר קנטור חזר ועלה על המסילה כדי לקחת את המוקש ולהביאו לבסיס שלנו, כהוכחה שהיינו במקום ורק בגלל תקלה טכנית נבצר מאיתנו לבצע את המשימה.

בינתיים ירד החושך ולא היתה לנו ברירה אלא להישאר ללון בתוך החורש, שצמח באיזור של ביצות. עם שחר הדלקנו מדורה קטנה על מנת להתחמם במקצת ולייבש את בגדינו שספגו רטיבות רבה. לרוע מזלנו, קרתה לנו תקלה נוספת. הנפץ שהוסתר בתרמיל אשר

היה תלוי על עץ הקרוב למדורה התפוצץ ופגע בזרועו של לייזר קנטור שישב בקרבת מקום. לאחר שהצלחנו לחבוש את ידו ולחסום את הדם שזרם מהפצע, החלטנו להסתלק מהר מן האזור מחשש שהזינדרמריה הגרמנית, תעלה על עקבותינו ותגלה אותנו. בתום 3 ימי היעדרות חזרנו לבסיס כשאנו פגועים מן הכישלון הצורב שנפל בחלקנו ועימנו פצוע אחד. להפתעתנו גילו במפקדה שלנו הבנה כלפינו והאמינו לנו שעשינו הכול כדי לבצע את המשימה, אך כנראה בגלל תקלה טכנית לא בצענו את הפעולה.

חלפו שבעה ימים נוספים, לייזר קנטור נשאר במחנה מחמת פציעתו. אך עלי ושאר חברי הקבוצה הוטלה משימה נוספת במגמה לפגוע ברכבת גרמנית - הפעם ע"י הפעלת מוקש בשיטה מיכאנית - פשוטה לכאורה. הכוונה למשיכת חבל הקשור לקצהו של נפץ (דטונטור-בלעז), שהוכנה בתוך לבנה של דינאמיט.

יצאנו לפעולה כשהאחריות מתחלקת בין שניים. למיקוש עצמו היה אחראי אייזיק פירט, שגילה בקיאות בנושא במסגרת התידורך שקיבלנו, ואני כמופקד על הקבוצה כולה. עזבנו את הבסיס לפנות ערב במטרה להסוות את כיוון התנועה ולמנוע ע"י כך מסירת מידע לגרמנים ע"י מלשינים מבני המקום. בשעות הערב הגענו לכפר סוכצ'וב והחלטנו ללון אצל דרביאנצ'יק. זה היה גוי שאיבד את שתי רגליו במלחמת העולם הראשונה והיה מקורב מאוד למשפחתנו. הוא גם היה מאוהדי הפרטיזנים.

על-אף הסודיות שהיינו מצוויים בה, גיליתי לידידנו דרביאנצ'יק את מהות הפעולה שקיבלנו על עצמנו. סיפרתי לו על הכישלון שהיה לנו. גם תיארתי לו את החורש שהיה סמוך למסילת הברזל שם וכיצד שקענו בבוץ עד לברכיים כדי לחצותו. כבר אז התברר לנו שהמנגנון החשמלי של המוקש לא פעל כהלכה בגלל קצר שנגרם עקב הרטיבות שחדרה לתוכו. חיסרון נוסף היה לדרך שבחרנו, כי בעצם לא היתה כל אפשרות לנסיגה מהירה ואילו היינו מתגלים אף אחד מאיתנו לא היה יוצא חי מהמקום הזה.

דרביאנצ'יק תפס מהר את הנקודה הרגישה והציע לי להוביל את הקבוצה בדרך יבשה ביער, המאפשרת גישה למסילת הברזל מבלי לשקוע בבוץ.

לאחר שביררנו את האפשרויות השונות קבעתי אתו שהפעם נתקרב למסילת הברזל רפובקה-קובל, בקטע שבין צ'רטורסק למנייביץ, אך ללא ציון הנקודה המדוייקת.

למחרת חצינו את הנהר סטיר, עקפנו את הכפר קולודיי ופנינו מערבה ליערות הקרובים לעיירה צ'רטורסק. בשעות הערב המאוחרות דפקנו על דלתו של איכר שגר בקצה הכפר המרוחק כשישה קילומטרים מן העיירה. הערנו אותו משנתו ושאלנו אותו אם הוא מכיר את היערות בסביבה. אשת האיכר קלטה כנראה שאנו מתכוונים להוציא את בעלה על-מנת שיתלווה אלינו במשך כל הלילה - פרצה בבכי מר וביקשה רחמים על המשפחה כולה ובייחוד על שני ילדיה הקטנים. כשראתה שאנו מהססים פנתה אלינו בתחנונים: "הרי השכן הגר מולנו, אף כי גם הוא נשוי, אין לו ילדים קטנים. מדוע לא תקחו אותו אתכם?" לאחר התייעצות קצרה בינינו החלטנו להשאיר את הגוי בביתו. הזהרנו אותו שאם יפצה פה ויגלה למישהו על ביקורנו הלילי - ביתו יישרף והפרטיזנים יוציאו להורג את כל בני משפחתו.

בדיעבד, נטלנו על עצמנו סיכון גדול במעשה הזה. אולם, כנראה, שהיינו ברמת מוסר

גבוהה, פרי החינוך היהודי שקיבלנו בנעורינו, ולכן פעלנו כך ולא אחרת - במידה של רחמים. עברנו לבית השני ושם גייסנו את האיכר מבלי שידע קודם לכן שביקרנו אצל השכן שלו. לאשתו אמרנו שבעלה ישוב בריא ושלם ואל לה לחשוש, בדעתנו להעזר בו אך ורק בתור מלווה ולא נסכן את חייו.

יצאנו לדרך. מהכפר הזה התרחקנו מהלך של שעתיים ביער עבות כשפנינו מערבה. היה אז לילה בהיר ובחצות נתגלתה לנגד עינינו מסילת הברזל. אני ואייזיק פירט עלינו על המסילה כדי להטמין את המוקש. השאר שמרו עלינו בקצה היער. במרחק מה בתוך היער הצבתי שמירה מיוחדת על הגוי המלווה. העבודה על המסילה היתה קשה שכן היה צריך לחפור בור עמוק מתחת לפסי הרכבת כדי להכניס לתוכו כמות גדולה של חומר נפץ. המדובר בשתי לבנים שכל אחת מהן שקלה 6 קילוגרמים, כל זה מבלי להקים רעש מיותר. העבודה הושלמה קרוב לשעה חמש לפנות בוקר. כאשר הגענו למצב שצריך היה לחבר את הנפץ פנה אליי אייזיק פירט: "אתה שמואל, רד מן המסילה והתרחק ממני. אני אשאר כאן לבדי עד שאסיים את הפעולה". היה ברור, הוא חשש פן יקרה איזה אסון ואז - שלא ניפגע שנינו. אני חזרתי אל חברי ששכבו אותה שעה במארב במרחק כ-80 מטרים ממסילת הברזל.

כשעה לאחר מכן יצאתי עם עוד אחד לקראתו של אייזיק פירט ששכב על המסילה ואמנם המלאכה הושלמה. הסתכלתי וראיתי שהמוקש שהוטמן בבור שחפרנו יחד עם הנפץ בתוכו הוסתר היטב מעין כל רואה ולצורך הסוואה הוא כוסה בחול דקיק. גם החוט שהיה מחובר לנפץ הוסתר היטב בחול ובענפים יבשים, כשהוא מוכנס לתוך חריץ באדמה. סייענו לו להעביר את החוט עד לעצים שצמחו בשולי היער.

עם שחר יצאנו שוב לסיור כשאנו זוחלים על פני האדמה ובודקים בשבע עיניים אם יש סימן כשלהו לגילוי החבל הנמשך אל קצה היער. עתה חזרנו לשולי היער ושכבנו במארב. בעמדה הקדמית שכב אייזיק פירט כשקצה החבל בידו. כיוון שלא עצמנו עין במשך כל הלילה, מצאתי לנכון להזהיר את חברי הקבוצה ובמיוחד את אייזיק פירט שעבד כל הזמן ללא לאות, כי עלינו להישאר ערניים ואסור לנו בשום פנים ואופן להרדם.

החל משעה שבע בבוקר התחילו לעבור משמרות של חיילים גרמנים על פני המסילה, בשני כיוונים נגדיים. כל פטרול מנה 3-4 חיילים חמושים. אנחנו ראינו אותם היטב כשהם צועדים בצעד איטי ובודקים את מסילת הברזל. התפללנו בלבנו שהרכבת תופיע מוקדם ככל האפשר, כי ככל שהזמן התארך גבר הסיכון שאנחנו נתגלה או שמא המוקש שלנו יתגלה. התקרבה השעה אחת בצהריים. כבר עבר הפטרול השביעי ולא היה כל סימן לרכבת. היינו כבר מעט מיואשים. עוד קודם לכן החלטנו להישאר במקום עד שעות הערב ויהי מה.עם-זאת התחלנו לחשוש שגם פעולה זו עלולה, כקודמתה, להיכשל.

והנה, לקראת השעה אחת וחצי בצהריים שמענו מרחוק רכבת מתקרבת, עתה היינו דרוכים כולנו. אייזיק איפשר לקטר לעלות על המוקש ומיד לאחר מכן משך בחוזקה את החבל שהיה בידו. נשמע פיצוץ אדיר מחריש אזניים. הרכבת ירדה כולה מן הפסים והקרונות התרסקו. בד בבד החל מטר של יריות עלינו ממקלעים ורובים שהיו בעמדות

התצפית של הגרמנים בכל הסביבה. היער ממש רעד כולו. אלא שבאותו זמן התחלנו במנוסה והמשכנו בה במשך שעה ארוכה. רק כשהתרחקנו כשמונה קילומטרים בתוך היער נעצרנו בפינה נסתרת כדי להנפש ולסעוד את לבנו כשפנינו קורנות מרוב אושר וסיפוק.

בבת אחת פגה כל העייפות מהמאמץ הגדול והמתח הרב שבהם היינו נתונים במשך זמן ארוך למדי. הגוי שנתלווה אלינו נראה ממש מאושר כמונו ושמח על המעשה שעשינו ועל הצלחתנו. אמרנו לו, כי כאשר תסתיים המלחמה הוא יבוא על שכרו וגם נמליץ עבורו על אות הצטיינות ואילו בינתיים עליו לשמור את הדבר בסוד כמוס.

לאחר מכן שחררנו אותו לדרכו ואנחנו פנינו לדרכנו מבלי שידע, כמובן, לאן פנינו מועדות. למחרת היום, כשחזרנו לבסיס ופנינו למפקדה כדי לדווח על הפעולה, פגשנו את המפקד איוון איוואנוביץ קונצ'ה, כשלצדו עומדים הקומיסאר וראש המטה שלו. לא הספקנו לסיים את המשפט על הצלחת הפעולה כששלושתם פרצו בצחוק עליז ואמרו לנו: "ידענו, רביאטה (ילדים - בלשון של חיבה ברוסית) כי אתם ביצעתם את הפעולה. הפיצוץ נשמע היטב בבסיס שלנו אתמול בצהרי היום והבנו כי הוא שלכם וכבר חיכינו לבואכם. אתם גיבורי חיל, בעצם אתם הראשונים שפוצצתם רכבת גרמנית לאור היום. יש לנו כבר ידיעות מפורטות על הנזק שגרמתם להם. ועתה לכו לנוח.

למחרת התקיים מיסדר חגיגי. המפקד קונצ'ה הוציא אותנו מן השורות והחל להרעיף עלינו שבחים בגין המעשה הנועז שעשינו ואף ציין שהקבוצה היהודית ("יברייסקאיה גרופה" - ברוסית) צריכה לשמש מופת לכל האוטריאד. מאז היינו פרטיזנים לכל דבר.

נקם ושילם

בן ציון מליק

יום אחד פשטו בארטלים שמועות כי הגיע "סוף הגטו". הגעביטסקומיסר עם יו"ר היודנראט, מר בר, עבר בכל הארטלים ורשם שמות של בעלי מלאכה, שבכוונתו להשאירם עדיין בחיים. בארטל למסגרות (היינו בו 5 בחורים) נרשמו בן-דודי, אפרים, ואני. כשהסתלק, יצאתי החוצה ופגשתי את בן דודי, יידל מליק, ואשתו ברכה עם ילדם הקטן. הצעתי לו, שנסתתר במחבוא שהוכן מבעוד מועד ובלילה נברח אל מחוץ לעיירה. הם סרבו. נכנסתי חזרה לבית המלאכה ושם כבר היו במחבוא בן ציון קרש עם אשתו וילדתו משפחתי (ברכה, גרוניה) האחיות סוקול ועוד.

לפנות ערב, כשהגרמנים הקיפו את הארטלים, ברחנו מהעיירה - כותב השורות האלה,

אפרים מליק, דינה מליק, פיניה ורוניה סוקול, יעקב-יצחק קרש ועוד בחורה מפליטות פולין בשם דורקה, לאורך ה"קאנאל". הסתתרנו בשיחים עד חשיכה, כדי להמתין ליתר חברי הקבוצה שנשארו במחבוא, כי לאחד מהם היה רובה ואקדח.

חכינו עד חצות וכשלא נראה איש, המשכנו לאורך ה"קאנאל" עד הכפר וידרטי. שם הגענו לביתו של כפרי אחד, שלפי הידיעות שבידינו קיים קשרים עם כמה גויים פרטיזנים שהסתתרו בסביבה. הוא תיאר לפנינו את הדרך, ובכל זאת תעינו כל הלילה. בבוקר נתקלנו בגוי שהודיע לנו, כי בסביבה נמצאים גרמנים. חזרנו על עקבותינו והסתתרנו שוב בשיחים, מחולקים לכמה קבוצות קטנות.

בשעות הצהריים נתקלנו בגוי עובר אורח, שהבטיח לבוא בלילה ולהוליך אותנו הרחק הלאה. וכן הבטיח להביא לחם - וקיים הבטחתו. היום נמשך כאורך הגלות וכשהחשיך, התקבצנו יחד וחיכינו. הגוי הופיע והוליך אותנו כל הלילה לאורך ביצות וחורשות, במגמה לאתר את דוד לרמן, שהסתתר עם כמה גויים. לאחר חיפושים ממושכים הצלחנו למצוא אותם, מוסתרים באמצע ביצה גדולה.

במקום הזה שהינו כשבוע ימים. במשך הזמן פגשנו עשרות יהודים שהיו עוברים בסביבה זו בדרך בריחתם מהגטו. חלק מהם הצטרף לקבוצתנו.

באחד הלילות, או נכון יותר, באחד הבקרים, כשחזרנו מה"שוד" של מצרכי מזון בכפר, הקיפה אותנו קבוצה של שוטרים אוקראינים ופתחה עלינו ביריות. הכל התפזרו לכל העברים. תפסתי רובה שנשאר בשטח וברחתי גם אני. בינתיים הצליחו השוטרים להרוג חלק מהיהודים שלא הספיקו לברוח, ביניהם את דוד בראט ומנדל פליוס. בלילה חזרנו למקום ומצאנו את ההרוגים. העתקנו מושבנו לסביבה אחרת.

בקאמין השארנו רובה במחבוא, והחלטנו להביאו. יצאנו ארבעה בחורים - יעקב יצחק קרש, אליעזר (לוזר) סטפק, זיסיה דקטר (בנו של פיניה בעל העגלה) ואני. יצאנו לפנות ערב ובחצות הגענו לקמין. נכנסנו למחבוא שהיה ריק. מצאתי את הרובה וכן כמה חפצים - וחזרנו לקבוצה עם אור השחר.

אחד האחים נאומיק (מהגויים שסביבם התרכזנו) העביר קבוצה של כ-30 יהודים לסביבת הכפר נוויר. כמה ימים אחר כך יצאנו גם אנו לסביבה ההיא.

באחד הימים החרמנו מגררת חורף עם סוס ונסענו לכפר וידרטי, לנקום את דמם של אלה שהסגירו את קבוצתנו. הגענו לבית מסויים. בעל הבית ישן. החרמנו אצלו אקדח והובלנו אותו אל מחוץ לכפר, ושם קטלנו אותו. סרנו גם לגוי מרצח אחר - וקטלנו גם אותו. בגלל מעשי הרצח של הפרטיזנים הרוסיים נאלצנו לברוח מיערות נוויר וחזרנו לסביבות וידרטי, שם הסתתרנו במחבוא שהוכן מראש. בלילות היינו יוצאים להחרים מזונות. בינתיים נשתנה הלך הרוחות בין הפרטיזנים הרוסיים ופסקו הרציחות של היהודים. לאחר מו"מ ממושך החלטנו להצטרף לפרטיזנים בנוויר. מהיום הראשון לבואנו השתתפנו בכל פעולותיהם. לילה אחד תפסנו שוטר אוקראיני בכפר שטטין. הוא הסגיר לידינו כמה מחבריו שהשתתפו עמו בפעולת ההשמדה. לבסוף התזתי את ראשו בהנפת גרזן, כי חבל היה על כל כדור.

בגדוד הפרטיזנים על שם "סבורוב", שבו הייתי חבר, צורפתי למחלקה קרבית. פעולות

קרוב רבות ביצענו. פעם, בדרכנו מכפר קליוויץ לכפר וידרטי, פגשנו במכר שסיפר, כי בכפר נמצאים אוקראינים לאומניים רבים. לאחר שהזעקנו עזרה מגדוד סמוך של פרטיזנים פולנים, החלטנו להלחם בהם. התפתח קרב שנמשך כמה שעות. בחשכת הלילה הם נסוגו. אספנו את השלל שנשאר וחזרנו לכפר. נשארנו ללון בו. עם שחר נסענו, 4 אנשים, בכיוון לקאמין עד כפר אולבליה כדי למצוא סוס שברח מאתנו בשעת הקרב. נכנסנו לאיכר ששיתף פעולה עם גרמנים, החרמנו גם אצלו סוס ועגלה וסמוך לכפר וידרטי השכבנו אותו ואת בני משפחתו על האדמה והנחתנו עליהם מהלומות רצח. בדרכנו חזרה התעכבנו בכפר אחר - ואז עלו עלינו גרמנים שבאו מכיוון קאמין. הסתתרו בביצות. עם רדת החשיכה יצאנו מהביצות והלכנו לעבר הכפר. משם המשכנו למפגש שלנו בקליוויץ.

פעם אחרת נודע לנו על שוטר אוקראיני שהתגורר בפרברי קאמין. החלטנו לתפוס אותו. בפעולה הזאת השתתפו דוד לרמן, יעקב יצחק קרש, הגוי נאומיק ואנוכי. בחסות הלילה הגענו לביתו. בשקט פרצנו חלון, זחלתי פנימה ופתחתי את הדלתות ליתר החברים. נכנסנו לחדר השינה, מצאנו את אשתו וחותנו - אותו לא מצאנו. נראה שהיה בתפקיד באותו לילה. יעקב יצחק נשאר בשמירה בחוץ. אותה שעה הגיע אחיו של השוטר מהעיר ועמו שקים עם בגדים מהגטו. החרמנו אצלם סוס ועגלה, חפצים שונים וכו'. החלטנו להצית את הבית ולשרוף את כל הרכוש, שהיה שדוד מהגטו. להבות האש ליוו אותנו בדרכנו חזרה.

בהתחלת שנת 1944 הוחלט לכבוש את העיר קאמין. יצא כל הגדוד שלנו, וכן גדודים נוספים של פרטיזנים. אש חזקה נפתחה עלינו מכל הכיוונים, בעיקר על ידי האוקראינים הלאומניים. תפסנו עמדות והשבנו אש. אחר כך נסוגנו.

פעם הוחלט על רכישת תרופות, שהיינו זקוקים להן מאוד מאוד. הוחלט לערוך פלישה לבית החולים שבקאמין ולהחרים תרופות. ובאותה הזדמנות, לבקר בעוד כמה מקומות בעיר. הגענו סמוך לקאמין עם חשיכה. יריה ממרגמה שימשה אות להתקפה, ואחר כך אות לנסיגה. קבוצתי הגיעה לתחנת הרכבת. בזנו שלל ואחר כך שרפנו את כל המחסנים וכן את בית הנותבות עצמו. לאחר חילופי יריות כבדים נסוגנו.

שוב, הגענו פעם אחרת לסביבות קאמין, נכנסנו לכפר ראקאו-ליס. הואיל והאיר השחר, החרמנו סוס ועגלה אצל משתפי הפעולה - ונסוגנו. בדרכנו זאת החלטתי להחרים אצל הגויים גם חפצים יהודיים שדודים. לפתע נתברר, שגרמנים נמצאים בסביבה. סייר סיפר, שהיו כאן פרטיזנים אחרים והתפתח קרב ביניהם לבין האוקראינים הלאומניים. השארנו את העגלה - וברגל נסוגנו לכיוון נוויר.

בשנות הארבעים הגיע לקאמין רופא כירורג בשם הוטניק, מהעיר קיוב, שחיש מהר נתפרסם כרופא מנתח מעולה. הגרמנים לא נגעו בו לרעה, מכיוון שנזקקו לו בבית החולים. לנו, ביערות, לא היו רופאים. הצעתי, איפוא, שנשלח אליו מכתב ונזמינו להצטרף אלינו. הוחלט על משלוח מכתב בחתימת יהודים שנשארנו לפליטה. תשובתו היתה חיובית בתנאי שנעביר קודם את המכשירים שהוא זקוק להם בעבודתו. "המקשר" היה נפגש עמו מדי שבוע ומקבל ממנו חבילת מכשירים. לבסוף נקבע היום בו יברח. הוכנו עגלה וסוסים

וביום ראשון חיכה לו פרטיזן והצליח להבריחו מחוץ לעיירה. הגרמנים הפיצו שמועה שהוטניק נורה ונרצח על ידיהם. היה זה יהודי נאמן, ששאף לעלות לארץ. עם השחרור גוייס בדרגת קולנול לצבא האדום.

לתקופה מסויימת הועברתי ל"מחלקה המיוחדת" של הבריגדה. פעלנו אז בסביבות דרוהיצ'ין-ינוב. פעם הוטל עלינו לחסל, או לתפוס חיים, כמה משתפי פעולה. הגענו לכפר, סמוך לאזור השליטה של הגרמנים. נתקלנו בקבוצה של כ-30 גרמנים, אך הם הבחינו בנו ופתחו עלינו אש חזקה.

אחד מאנשי הקבוצה נהרג במקום, ואילו אנו, הנותרים (שלושה) - הצלחנו לסגת. לפנות ערב, כשקבלנו תגבורת, חזרנו למקום ואספנו את הגווייה, שהובאה לקבורה ביער. פעם באחת הפעולות בסביבת אולבליה, מצאתי אצל אחד הכפריים את "ארון הקודש" מהשטיבל של חסידי טריסק, ששימש לו כארון לחפצים.

ושוב, בהיותנו בכפר וידרטי, הוחלט לחסל גוי משתף פעולה. נסענו לביתו, נכנסנו פנימה, אך לא מצאנוהו. שמענו רשרוש ליד האורווה ולאחר יריות אזהרה הוא יצא אלינו. הובלנו אותו לחזית הבית וירינו בו כדור. במועד מאוחר יותר, בעת שחזרנו מאחת הפעולות, נכנסנו שוב לאותו בית כדי להחרים סוס ועגלה. והנה פגשנו כמה חיילים סובייטים שהתגוררו שם. לאחר שסיפרנו להם של מי היה הבית, עזרו לנו להחרים את הסוס והרכוש.

באחד הכפרים ליד דרוהיצ'ין התגורר כפרי ששיתף פעולה עם הגרמנים והוטל עלינו לחסלו מבלי להשאיר עקבות. הגענו בחצות לביתו, שהיה ממש בפרברי העיר. הקפנו את הבית והורינו לו לאסוף את כל המטלטלין ובני משפחתו ולבוא עימנו. מחוסר ברירה עשה כך. ברור שגזר דינו היה מוות.

על ידי קשרים נודע לנו, שבאחד הכפרים מופיעים מדי יום ראשון בשבוע גרמנים וקונים מצרכי מזון. הוטל עלינו לתפסם חיים. ערכנו בלילה מארב - וחיכינו. משום מה לא הופיעו דווקא באותו יום ונאלצנו להסתלק מהכפר. מיד לאחר שנסוגונו נודע הדבר לגרמנים, והם התחילו לרדוף אחרינו ברכב משוריין.

ביום מהפכת אוקטובר 1943 הוחלט על פיצוץ מסילות הברזל לאורך כל אוקראינה. על מחלקתי הוטל לפוצץ קטע ליד דרוהיצ'ין. הגרמנים היו ערים כל הלילה וירו כל הזמן למסילה. הנחנו את חומר הנפץ, ולמשמע השריקה הנוספת הדלקנו את פתיל הבערה ונסוגונו. היינו כ-60 איש. לאחר כמה דקות נשמע פיצוץ של 120 פסי רכבת. שוב נפתחה אש מצד הגרמנים - ואנו חזרנו בשלום למקומנו. באחת האחוזות שבדרך נמצאו גרמנים. הוחלט לתקוף אותם. לפי פקודה פתחנו באש על הבית שבו התגוררו ונסוגונו.

באביב 1944 גוייסתי לצבא האדום ונפצעתי בחזית.

ב - 1947 הגעתי ארצה והקמתי משפחה.

קאמין קושירסקי

דב עמית

יצאנו בלילה מגטו ק. קושירסקי בגניבה, בזחילה מתחת לגשר. היינו כ-12 איש. בראש הקבוצה צעד דנה לרמן ז"ל, הואיל והיה מהסביבה והכיר היטב את הדרכים. הגענו לשטח ביצות והסתתרנו בין השיחים. הביצות השתרעו על שטח של עשרות ק"מ וכל ערב היינו נוהגים להחליף את מסתורנו.

הביצות שרצו יתושים והיינו מבעירים ענפים רטובים והעשן היה מועיל לגרש אותם. העדפנו כאב עיניים מהזמזום והעקיצות של היתושים. יצרנו קשר עם כמה איכרים באזור ובמיוחד עם שומר היער שהיה "שטונדיסט" באמונתו. וכך הסתובבנו בשטח.

לאחר כ-10 ימים של שהיה בביצות, נקבע שיוסלה סגל ואנוכי נחזור לגטו, בכדי להשיג נשק נוסף ולהביא עוד אנשים. יוסלה היה צריך להביא ליער רדיו, שהיה מוחבא בגטו, הגענו לעיירה בלילה השני, טיפסנו מעל גדר הגטו והנה אנו שוב בפנים. למחרת יצאתי לעבוד בתחנת הרכבת והצלחתי לרכוש בכסף מלא אצל פולני 2 רובים וכדורים. יוסלה חזר ליער ואני נשארתי בגטו.

בערב נפגש אתי יוסל סטפק וביקשני שאקח אותו היערה, שכן נודע לו שאני בא "משם" ובודאי בדעתי לחזור. הסכמתי, בתנאי ששיגי נשק. ידעתי, שיש לו מכרים נוצרים רבים בסביבה, ובתשלום טוב יוכל להשיג. תשובתו היתה, שאלך יחד אתו לאיכר מכר וממנו יקבל "כלי".

באותו לילה חמקנו מהגטו והמשכנו ללכת בשדות עד שהגענו לסביבות זאסטאווע. השעה היתה שעת חצות. דפקנו על החלון ועל השאלה: מי שם? ענה יוסל סטפק: זה אני, יוסל. באתי לקנות עגל (זו היתה התעסקותו בימים שלפני המלחמה). אמרנו לו, שמגמת פנינו היערה ובאנו להשיג אצלו נשק. ויוסל הוסיף מיד שכתמורה יקבל מכונת תפירה. האכר הגיש לנו מזון, ואשתו הכינה בשבילנו צידה לדרך: לחם, גבינה, כתריסר ביצים קשות. האיכר עצמו נכנס לאסם, והביא משם רובה, שחלק מהקנה שלו חתוך, וחמישים כדורים בערך. את הלוע חתך בכוונה תחילה כדי שאפשר יהיה להחביא את הרובה מתחת למעיל. כתוצאה מהקטנת הקנה הוקטן בהרבה הטווח ודיוק הקליעה וכן היה הרובה רועם יותר בזמן יריה מאשר רובה רגיל. אולם בשבילנו היתה גם זו "סחורה טובה" ובמצב רוח מרומם יצאנו לדרך.

מסרנו לחברים שנשארו ביער, על המצב בגטו והם סיפרו לנו שנוספו עוד כמה יהודים וביניהם מוטל סטריי. כן מסרו ששומר היער סיפר להם שביקרו בביתו כעשרים פרטיזנים רוסים.

כעבור יומיים נמסר לנו, שהפרטיזנים הרוסיים ביקרו אצלו שנית והסכימו להיפגש אתנו במקום המיועד, למחרת היום, לפנות ערב. באנו לשם מחצית השעה לפני הזמן, והסתתרנו בין השיחים. כעבור מחצית השעה השגחנו באנשים קרבים כשנשקם בידיהם, מוכנים לכל פורענות. לפני שהתקרבו אלינו שאלנו אותם, מי ומי ההולכים. משום מה התבלבלו, חשדו בנו שאנו טומנים להם פח (משתפים פעולה עם הגרמנים) והתחילו

לסגת במהירות, בתפסם עמדות. גם אחד מאתנו, קופרשמידט שמו- התבלבל והתחיל לירות מאקדחו. לבסוף נשמעו קריאות משני הצדדים: - אנחנו פרטיזנים, מי אתם? בצורה כזאת נפגשנו. הרוסים סיפרו לנו שברחו מהשבי, ואחד אחד נפגשו. עכשיו משוטטים הם ביערות ללא תכנית ברורה. כמו אצלנו, כן אצלם, לא היה נשק לכולם. הסכמנו להתאחד ולפעול יחד. כמפקד נבחר הימאי שביניהם, וסקה שמו. היה זה בחור צעיר, חסון, אימפולסיבי ופיקח. אולם לא הסתיר את שנאתו ליהודים.

למחרת בערב החלטנו לצאת "לביקור" אל ראש שומרי היער. בלילה דפקנו על דלתו, ועל השאלה: מי שם? עניתי בגרמנית: "אנחנו גרמנים, באנו לבקר אצלך". בנוכחות "הגרמנים" התחיל רועד מפחד. לא נגענו בו לרעה, רק דרשנו לבל יפצה פה ולא יספר דבר, נכנסנו לחדר השני, ניתקנו את קו הטלפון ואת המכשיר לקחנו אתנו, כן לקחתי את המצברים ששימשו לטלפון, הואיל ועשויים היו לשמש גם בשביל הרדיו שהבאנו היערה.

כל אחד מאתנו מילא את כיסיו עגבניות, בצלים ולחם והסתלקנו כלעומת שבאנו. בהסכמת המפקד-וסקה הימאי-יצאנו שוב כמה אנשים לגטו, כדי להשיג נשק נוסף ותחמושת לרובים. בין היוצאים הייתי גם אני. פרט לנשק שהיה עלינו להשיג, הייתי מלא דאגה ביחס למצב בגטו. רציתי לראות ולשמע בעצמי על הנעשה, כדי לקבוע את הזמן המתאים להעברת מספר רב של אנשים ככל האפשר -ולאו דוקא עם נשק. ביום השני להיותי בגטו הודיעו ליהודים באמצעות היוודנראט, שעל כולם, בלי יוצא מן הכלל, להתייצב למחרת היום, בשעות הבוקר, על המגרש שמחוץ לעיר (לא רחוק מבית הקברות). הגטו הוקף על-ידי שמירה מוגברת כדי שלא יוכלו להתחמק ממנו. החלטתי לא ללכת לאותו "מסדר". כך ניצלתי הפעם.

עזבתי את הגטו והגעתי שוב ליער, מסרתי ליהודים פרטים מלאים על המתרחש בגטו ודעתי היתה, שעלינו לפעול עכשיו במהירות האפשרית, כדי להעביר יהודים היערה. הבינותי שחיסול הגטו הולך וקרב, ולכן אין להתחשב במי שרוצה לבוא, יהיו אלו משפחות, או בודדים, יש להציל רבים ככל האפשר, אם למות-מוטב ברעב ביער, מאשר בידי הגרמנים. הבטחנו למפקד, שהפעם נוכל להביא יותר נשק עם תחמושת, הואיל והתקשרנו עם כמה אנשים שיוכלו לספקם לנו.

שיכנענו אותו, שחשוב מאוד, כי גם אחד מהפרטיזנים הרוסים יצטרף ליהודים ויחד ייכנסו לגטו. צעירים שיש להם נשק, אך המפקקים אם ללכת היערה, יושפעו בהיוודע להם, שגם פרטיזן רוסי עמנו, הם יבינו, שיש כוח מאורגן שאפשר לסמוך עליו, ויצטרפו אלינו.

המפקד הרוסי הסכים לתכנית זו, אך לא רצה שגם אני אצטרף להולכים לגטו. סיבת התנגדותו לא היתה מובנת לי. לאחר כמה חודשים הוגד לי שהתנגדותו נבעה מהחשש שאביא היערה יהודים רבים מדי, כולל נשים וילדים, דבר שלא היה רצוי לו. בין ההולכים לגטו (עד כמה שזכור לי) היו: יוסליה סגל, קופרשמידט והרוסי מוסטפה. הוסכם שעליהם לחזור לאחר חמישה ימים. במקרה שלא יחזרו בזמן-לא ימצאו אותנו במקום הקבוע, כי ננוע בכיוון מזרחה.

ביקשתי מיוסליה סגל, שעם בואו יבקר ראשונה אצל כמה חברים וחברות שמוכנים היו להצטרף אלינו בכל זמן ללא שיכנוע. ידעתי והייתי בטוח, שיבקר אצלם וימסור בשמי הכל.

לאחר שחלפו חמישה ימים והם לא חזרו, התחילו הפרטיזנים הרוסיים להטיל עלינו את האשמה ואמרו, שבגללנו נהרג גם חברם. ביום השישי בבוקר הם הקיפו אותנו במפתיע, ובאיימם עלינו בנשק דרשו שנמסור לידיהם את נשקנו. הם ניגשו לכל אחד ופרקו את נשקו. הנשק האישי שלי היה אקדח קטן. כשניגשו אלי, סירבתי למסור אותו להם, המפקד כיוון אלי את נשקו ואיים שיירה בי, אך להישאר ללא שום אמצעי של הגנה-לא הסכמתי, השתררה דומיה ומתיחות, הוא מאיים ואני מסרב. לבסוף פנה לכל היהודים ואמר: אתם לכו לכם לכל ארבע הרוחות ובורים (זה היה כינוי בשורות הפרטיזנים) ופולוטוב (משה פלוט) ילכו אתנו.

רצה הגורל ולאחר שלושה ארבעה ימים פגשנו ביער שלושה פרטיזנים, שנשלחו ממוסקבה (צנחנים) לארגן את הלוחמים. המצב ביערות החל משתנה. החלו מתכננים צירוף פלוגות קטנות כשלנו ליחידה גדולה אחת. וכן מגייסים, במידה האפשרית, את איכרי הסביבה. בדבר אחד הצטיינו כולם, בלי יוצא מן הכלל, טוראים כמפקדים-שתייה כדת. על מצווה זו לא ויתרו אף פעם. לא אחד נהרג ולא אחד נפל בשבי בגלל השיכרות, אבל הם לא פסקו משתייתם.

הצטרפו אלינו עוד כמה קבוצות ומספרנו הלך וגדל. בארגון כוחותינו פעלו במיוחד שלושת הצנחנים שנשלחו ממוסקבה, ביניהם יהודי אחד בשם ססקה ברקוביץ. בחור צעיר בגיל העשרים, נמוך וחסון ועז ללא-חת. פעם בשובו מפעולה (הוא חדר לעיר פינסק כדי להתקשר עם רוסים שעבדו בשירות הגרמנים), כיתרו אותו שוטרים אוקראינים ששיתפו פעולה עם הגרמנים. היה זה במרחק 5 ק"מ מהמקום שבו נמצאנו. היו עמו עוד צנחן (שני מהשלושה), ופרטיזן מהשורה. התחילו חילופי יריות. מספרם של האוקראינים היה גדול בהרבה, כ-15 איש. הצנחן השני נהרג ע"י האוקראינים, ואילו, ברקוביץ השאיר כדור אחרון לעצמו, לאחר שהספיק להרוג כמה מהשוטרים. רצו לתפסו חיים, אך לא הצליחו. הכדור האחרון שלו שם קץ לחייו. תמיד היה טוען: "אין ליפול בשבי הגרמנים. כדור אחרון שמור לעצמך". השלישי שהצליח להתחמק בכמה פצעים, מסר פרטים אלה.

הגיע הסתיו והלילות נעשו צוננים יותר ויותר, ולפרקים ירד גם גשם דק החודר לעצמות. התחלנו חופרים בורות באדמה, בעומק של מטר וחצי, מכניסים עמודים בפינות ובאמצע ואחר כך כמה כלונסאות זה על זה. כעין קירות המוחזקים באמצעות העמודים, עושים גג משופע מכלונסאות, בגובה של חצי מטר מעל פני האדמה, מכסים בקש ובאדמה, והרי לך "משכן". בפנים לאורך הקירות ספסלים רחבים עשויים מכלונסאות, המשמשים לישיבה ולשינה; תנור מפח המוסק באופן תמידי (בעצים, הלא אין מחסור) והקור בפנים אינו מורגש. השינה היא בבגדים, כשהנשק מונח תמיד על ירך. לא הספקנו לבנות מעונות כאלו לכולם בבת אחת, ולכן לן חלק מהאנשים בחוץ.

אני נמנית על המחלקה הקרבית. ידעו שאני יהודי, אך כיבדו אותי, הואיל ובקרבות לא פיגרת אחריהם. לא ידעתי פחד, וזה נבע מאמונתי-שגורלי נחרץ למות. לא העליתי על דעתי שאשאר בחיים. לא הצטערתי על כך כלל, אך קיוויתי, ובמידת מה אפילו בסיפוק-שחיי יעלו לגרמנים ביוקר. שאיפתי היתה, איפוא, "להעלות את מחיר חיי".

פעם יצאתי לפעולה עם אחד הפרטיזנים. תוך כדי שיחה על עניינים בעלמא ו...סוסים, נודע

לו, להפתעתו הרבה, שאין אני יודע את תורת הרכיבה. תחילה חשב שאין זו אלא הלצה, הואיל ואין זה מתקבל על הדעת, שצעיר ולוחם לא יידע לרכב על סוס. סוף סוף השתכנע, ניחם אותי והציע ללמדני תורה זו. לאחר תקופה קצרה ידעתי לעלות בזריזות על האוכף ולדהור כפרש ותיק.

בתקופה מסויימת סופחתי למחלקת הסיירים. באחד הימים יצאה מחלקה שמנתה כ-60-70 איש להרוס ולפוצץ תחנת משטרה במרחק של 50 ק"מ, בערך, מהיער שבו נמצאנו. מחצית הדרך נסענו בבטחה (בעגלות חורף), הואיל והיה זה שטח פרטיזנים, שגרמנים לא העזו להכנס לתוכו. אולם כשנכנסנו לשטח האוייב, רכבו הסיירים בראש המחנה בתור כוח בילוש והבטחה. הגענו בלילה לכפר ששכן ליד נהר, מצדו השני במרחק של 7 ק"מ, נמצאה תחנת המשטרה.

באחד מימי החורף, בשעות אחה"צ, נשמעה יריה, כל אחד מאתנו תפס את נשקו ורץ מהר לשוחתו. היריה הזאת שימשה אות להתקרבותם של חיילים גרמנים ואוקראינים לשטח שלנו על מנת להשמידנו.

על אף הזהירות נודע לגרמנים, מפי אחד מאיכרי הסביבה. ששיתף אתם פעולה, היכן השטח שבו נמצאנו. ולפי השבילים שנסללו על ידינו, הם התקרבו אלינו יותר ויותר. אחד מאנשי המשמר שלנו הבחין בהם. וירה באויר לאות אזעקה.

כעבור דקות מספר נמצא כל אחד במקומו, כשמפקד המחנה מוסר פקודות: לתת להם להתקרב ככל האפשר, לא לדבר, לא לעשן, לא לזוז מהמקום ללא פקודה. אות להתקפת נגד תהיה יריה של סגן המפקד, להשתדל שכל כדור יפגע במטרה.

היער היה שקט, עץ לא נע. שכבנו בבורות (שוחות) כשכל אחד מחזיק רובהו, מוכן לקלוע. שמענו את חריקת השלג מתחת למגפי הגרמנים, שמענו פקודות בגרמנית, הבחנו בהם כשהם פוסעים מולנו בחזית ובשני אגפים, והם טרם הבחינו בנו. המרחק ביניהם לבינינו היה כ-100-150 מטר. בראש הגרמנים צעד המפקד, אצבעו על הדק המקלע. סגן המפקד נחבא בין השיחים וכונן מולנו את רובהו החצי אוטומטי, כפי שרגיל היה לכווננו לעומת חיה בערבות סיביריה (במקצועו היה צייד בסיביריה). נשמעה יריה, שבעקבותיה נפל המפקד הגרמני ומיד לאחריו סגנו, שרצה לחלץ אותו. כולנו פתחנו עליהם באש. אנו היינו 120 איש עם תחמושת מוגבלת והם יותר מ-200 איש עם ציוד רב ותחמושת, שהיתה טעונה על עגלות חורף שנסעו מאחוריהם.

קמה אצלם בהלה וכולם החלו נסוגים כשהם יורים באויר ללא הבחנה. הם ברחו, בהשאירם הרוגים וארגזים עם תחמושת. מלבד הרובים וכמה מקלעים שנמצאו בעגלות. באותו לילה עזבנו את המקום, הואיל וידענו שהגרמנים לא יעברו על זה בשתיקה.

באותו לילה הספקנו לעבור כ-40-50 ק"מ. לפנות בוקר הגענו לכפר פאריקראסט, והחלטנו לנוח שם במשך היום. הצבנו משמרות סביב הכפר, לבל ייצא איש מתחומיו. מאנשי הכפר נודע לנו, שבאותו יום צריכה להגיע לכפר פלוגת עונשין, כדי להענישו על אי מילוי מכסת הבשר וגרעיני המספוא.

הסתתרנו מאחורי גדרות הכפר וחיכינו לבואה של פלוגת העונשין. הגרמנים התקרבו לכפר בעגלות חורף כשבכל עגלה שלושה גרמנים. 15 עגלות כאלו נסעו בשדה המושלג,

כשאנו מניחים להם להתקרב למרחק של 50 מטר. אז פתחנו עליהם באש, והסתערנו ברובים מכודנים. יותר ממחצית אנשי פלוגת העונשין נהרגו במקום, והשאר מצאו מותם בידי קבוצה קטנה של פרטיזנים, ששמה להם מארב. פרטיזנים אלה הלכו לבצע פעולת חבלה והבינו שמתחולל קרב. הם התחבאו בין השיחים, ובהתקרב אליהם שרידי פלוגת העונשין הגרמנית, פתחו עליהם באש אוטומטית וחיסלום כליל.

בשעות הערב המשכנו ללכת ולמחרת בבוקר הגענו ליערות ווטלא והתחלנו מקימים את המחנה. במרחק קילומטרים אחדים מאתנו נמצא מחנה שני של פרטיזנים וכן כמה בחורים ובחורות יהודיים מקאמין קושירסקי-שבדרך נס נשארו בחיים לאחר שהפרטיזנים הרוסים ערכו בהם טבח על פי הסתה "מגבוה". המסית היה מפקד המחנה עצמו, שקשור היה למפלגה אוקראינית לאומנית קיצונית, ששאפה להיתנתק מברית המועצות ולייסד ממשלה אוקראינית. שנאתם למשטר הסובייטי היתה עזה ושנאתם ליהודים לא קטנה ממנה. הואיל וראו ביהודים אוהדי הקומוניזם והמשטר הסובייטי.

עם גילוי הפשעים שביצע מפקד המחנה, הקיפו חלק מאנשי מחננו, בראשות המפקדים, את המחנה השני, נכנסו למקום מגוריו של המפקד הפושע, וחיסלוהו ברית אקדח. יחד עם המפקד חיסלו כמה מעוזריו הנאמנים.

עם תום תפקידי הפרטיזני

ידיעות מעודדות נתקבלו מהחזית: הגרמנים נסוגים, הרוסים מתקדמים בעצמה רבה. הפרטיזנים פעלו ביתר מרץ והעזה. הגרמנים לא העזו להיכנס לתחום הפרטיזנים, ואילו הפרטיזנים נכנסו מפעם בפעם לכפרים ואפילו לעיירות קטנות ועשו שמות בגרמנים. הפרטיזנים מהסביבות הקרובות, "קבעו" זמן להבסת הגרמנים בכפריהם על ידי הצבא האדום ועיבדו תכניות להקמת משקיהם וחרישת השדות. לכל אחד היו תכניות משלו לעתיד, אך לא כן יהודים שנלחמו בשורות הפרטיזנים. לאחר קרבות עם גרמנים, שנסוגו מערבה ותוך כדי כך התנגשו אתנו-נפגשנו סוף סוף עם הצבא האדום. בעיירה סארני מויינו הפרטיזנים, אלה שמוצאם היה מהסביבה, שוחררו ויכלו לחזור לבתיהם והיתר.. לצבא, ומשם כמובן-לחזית.

כאחרים, יכולתי גם אני לחזור לקאמין-קושירסקי, ששוחררה בינתיים, אולם הבינותי והרגשתי שלא אוכל לעמוד בסבל הנפשי שיסב לי מראה הבתים המוכרים ללא דייריהם. על שאלת המפקד: מה החלטתך? לא פקפקתי להשיב: לצבא! ביקשתי ראיון עם התובע הצבאי (שגם הוא היה יהודי), ומסרתי לו שמות הפרטיזנים שהשתתפו ברצח יהודים ביערות. פרטים על כך אספתי מבלי שירגישו בכך. למחרת הובלו פרטיזנים אלה כשידיהם כבולות ואני גמרתי חשבון קטן פרטי: היה זה באביב 1944. גוייסתי ויצאתי לחזית.

הפגישה עם אחותי לאה הפרטיזנית

(סיפורו של מתנדב לצבא הבריטי ולבריגדה היהודית)

אריה פינצ'וק

בשנת 1942 התנדבתי לצבא הבריטי. היתה זו הדרך היחידה לנוער בארץ ליטול חלק פעיל במלחמה נגד היטלר. כאשר הוקמה הבריגדה היהודית, צורפתי אליה וזכיתי ליטול חלק במלחמה בגרמנים, בקרבות של ממש תחת דגל הלאום וסמל מגן דוד. בשנת 1942 החלו מגיעים הפרטים הראשונים על חיסול יהודי רפלוברקה והסביבה והידיעות שקיבלתי, לא הותירו בי תקוות מרובות לכך, שמישהו מבני משפחתי שרד בחיים.

בתום המלחמה, שלחה הבריגדה שליחים לכל קצווי אירופה השסועה, שתפקידם היה לאתר ניצולי השואה ולארגנם לעלייה לארץ ישראל. אחד מחבריי לגדוד נשלח לפולין ועם שובו, אחרי כמה חודשים, הביא עמו שק שבו מאות רבות של פתקים, שעליהם שמות של ניצולים, שחיפשו קרובים בארץ. תוכן השק נשפך על רצפת הצריף והפתקים סודרו לפי האלף בית. במהלך עבודת הסידור, בא אל"י בהול אחד החיילים והודיעני, שבין הפתקים נמצא אחד הנושא את שמה של ליזה פינצ'וק, המחפשת את אחיה, לייבל. בפתק לא צוין מקום הימצאה. כמעט כל הפתקים היו כאלה, שכן הניצולים היו נעים ונדים ממקום למקום, ממחנה פליטים אחד לאחר, ולציון כתובת לא היה כל ערך.

הידיעה גרמה לי, כמובן, להתרגשות רבה ומיד התחלתי לחשוב על יציאה לדרך ואולם עוד בטרם יכולתי לצאת לאותה משימה, היה עליי להחליט תחילה כיצד לעשות זאת. חיילים מהשורה, שרבים מהם עזבו את יחידותיהם בחיפוש אחר בני משפחה ברחבי אירופה, יכלו לעשות זאת ביתר קלות, שכן מפקדיהם הישירים - מפקדי המחלקות והפלוגות היו, ברובם הגדול, יהודים ארץ-ישראליים שחיפו על היעדרם. מצבו של קצין היה במובן זה שונה לחלוטין, אי-אפשר היה להעלות על הדעת, כי היעדרו של קצין מהגדוד למשך שבועות אחדים יעבור ללא תשומת לב מצד מפקד הגדוד, שהיה קצין אנגלי.

זאת ועוד, מפקד הגדוד שלי, הגדוד השלישי של הבריגדה, הקולונל גופטון פלמונד, על אף שהיה אנגלי, אהד את חייליו היהודים, והבין היטב את מצבם המיוחד. הוא אף נהג לעצום עין, ביודעין, על הפעולות השונות להצלתם של שרידי השואה, שבהן עסקנו במרץ עם תום הקרבות. במהלך השירות זכיתי להיכלל בקומץ הקצינים שפיתחו עמו יחסי קרבה מיוחדים, יחסים, שאחד היסודות העיקריים שלהם היו נאמנות וגילוי לב. והוא החזיר לנו יחס, שניתן לכנותו, כמעט אבהי. בנסיבות אלה לא העזתי "להיעלם" מהגדוד לתקופה, שלא יכולתי לחזות כלל את אורכה. לאחר התייעצות עם חברי הטוב מאותם ימים, שלישי הגדוד, הקפטן יצחק ורצמן (היום אלמוג), גיליתי לו את סודי. ורצמן גם הבטיח לשוחח עם "הזקן" ולהשפיע עליו שיעזור לי.

תגובת הקולונל הסבה לי סיפוק רב. הוא הודיע בו במקום, כי הוא שולח מברק אישי דחוף למפקדת ה-Rhine British Army of the B.A.O.R., ומבקש אישור רשמי לנסיעתי למזרח אירופה, כדי לחפש את אחותי, הניצולה היחידה ממשפחתי.

לא חלפו אלא יומיים בלבד ו"רץ" של מטה הגדוד בא להודיעני, שהזקן קורא לי בדחיפות.

כשהופעתי בלשכתו והצדעתי לו, כשהשליש, חברי ורצמן, ניצב לצידו, הוא הושיט לעיוני מסמך, שחיש מהר התברר לי, כי הוא מברק מהמפקדה שבו תשובה לפניית הקולנול בענייני. במברק היו שתי שורות בלבד, שמסיבות מובנות חרוטות בזיכרוני עד היום. נכתב בפשטות:

Captain A. Pinchuk will NOT repeat NOT proceed to Eastern Europe.

כמקובל בצבא הבריטי במברקים בסגנון כזה, המלה NOT נכתבה באותיות גדולות והודגשה בקו עבה, וליתר בטחון חזרו עליה פעמיים, שלא להשאיר מקום לספק או לטעות. את אשר חשתי באותו מעמד אין צורך שאתאר ואפרט. נשארתי עומד במקומי דקה ארוכה מבלי להוציא הגה מפי ומבלי שאדע כיצד להגיב. השתיקה הממושכת קמעא הופסקה ע"י שאלתו המדהימה והמהממת של הקולנול: "מתי אתה מוכן לצאת?" הייתי מבולבל לחלוטין. הרגשתי כאילו הושלכתי בבת אחת מחום צורב לקור מקפיא וכמי שיצא מזירת אגרוף, לאחר שחבטו בי מלפנים ומאחור ומכל צד. שוב חלפה דקה ארוכה והשבתי לו: "בעוד שבוע, אדוני".

ועל כך הוא הגיב ללא שיהוי: "מדוע לא מחר?"

ההתארגנות למסע ארכה קצת יותר משבוע, שכן היה עליי להשיג רכב צבאי שלא מהגדוד (אותו נטלתי בסיועו האדיב של רב סמל קנדי ממחנה שחרור של דיביזיה קנדית. שחייליה חזרו לארצם) ולהכינו כראוי לנסיעה, שידעתי, כי תהיה ארוכה וקשה ובמרחק רב מהבסיס. רב הסמל הקנדי הבטיח לי לקחת ג'יפ טוב ולהעבירו, בחשאי לילה קודם, למקום מוסכם עמי. ואכן, כשבאתי מוקדם בבוקר, שקבענו ביחד עם נהג מהגדוד, מצאתי במקום המוסכם את הג'יפ. התנעתי אותו, ולאחר כמה דקות הייתי בדרכי למחנה הגדוד. וכך יום בהיר אחד, בתום ארוחת הצהריים באולם האוכל של הקצינים, כשאני ישוב בין הקולנול לשליש - היחידים שהיו שותפים לסוד - בירכתי אותם בשקט לשלום ויצאתי למסע שנמשך שישה שבועות. ידעתי באופן כללי, שזרם הניצולים נע מערבה דרך אוסטריה וצ'כיה ומשם דרומה לאיטליה - לכיוון מקום הימצאה הקודם של הבריגדה. יצאתי מהולנד, הארץ, שבה חנתה הבריגדה אותו זמן, והגעתי אחר תלאות מרובות ושתי תאונות דרכים (מהן אחת, שבה הנהג שנסע עמי ואני נפצענו ונזקקנו לאישפוז) לצפון איטליה. התחלתי לסרוק את המחנות לכיוון צפון, ואח"כ מזרחה דרך אוסטריה לכיוון פולין. הייתי לבוש מדי קפטן בצבא הבריטי, עם סמל של מגן דוד כחול לבן על שרוולי, דבר שאיפשר לי לנוע באופן חופשי ומשך את התעניינותם ואהדתם של הפליטים היהודים.

לכל מקום שאליו הגעתי, פניתי ל"קומיטט" היהודי. בזלצבורג התארחתי בבית שבו שכן הקומיטט העליון של כל המחנות, שסייע בידי רבות ע"י נציגיו, שהכירו את המחנות והיו להם שלוחות בכל מקום. לו אך היו לי היכולת והכוח הנפשי לעשות זאת, ראוי מסע הרפתקאות זה, שיתואר בספר באריכות ובפרוטרוט. במהלכו נעזרתי ע"י קולנול בצבא האדום כדי להגיע לוינה (שהיתה מובלעת נפרדת, שנשמרה ע"י ארבע המעצמות, ארה"ב, רוסיה, אנגליה וצרפת, שהכניסה אליה היתה קשה ומותרת בתפקיד בלבד). כן נעזרתי בקצין סובייטי צעיר (יהודי) אחר במטה העליון של הצבא האדום בוינה, כדי להגיע מאוסטריה לפולין (ברכבת שהחזירה רפטריוניטים פולנים לארצם). פגשתי במחנות שבהם

עברתי במאות יהודים שהתגודדו סביבי, תוך שהם נדחפים ונדחקים כדי לגעת במדים שלבשתי, ולהיווכח אם אין הם חולמים בהקיץ, ולנגד עיניהם קצין יהודי אמיתי חי וקיים. באחד מאותם מחנות באוסטריה חויתי חוויה מיוחדת במינה. בעוד אני מוקף במאות יהודים, השואלים אותי על הבריגדה, על קרובים שלהם בארץ ושאלות משאלות שונות, אני שומע לפתע צעקה חדה: "לייבל! לייבל! זה אני שמחה ברט מרפלובקה!" אני מפנה ראשי לעבר הקול, ורואה ממרחק מה יהודי זקן הנדחק בכל כוחו, תוך שהוא הודף את כולם לצדדים. גם אני מנסה להתקרב אליו, ולאחר דקה שנינו נפגשים ומתחבקים - מתחבקים ובוכים. הוא שכן מהעיירה מחבק ומנשק אותי, וכל הקהל הגדול מסביב מסתכל בדומייה. תוך כדי שהוא ממרר בבכי, החל מספר בפרוטרוט איך יהודי עיירתנו ובהם הוריי הובלו למותם, נורו ונדחפו לקבר אחים ענק מחוץ לעיירה; איך הוא ומתי - מעט אחרים ביניהם אחותי לאה שהיתה פרטיזנית ניצלו, היכן הוא ראה אותה לאחרונה, ולאן הוא מציע לי לנסוע בחיפושים אחריה ועוד ועוד. וכך שעה ארוכה אנו עמדנו במרכז המחנה, במפגש הראשון שלי עם בן העיירה, שחזר מהתופת.

חלפו כמעט שישה שבועות מיום שעזבתי את הגדוד. מאז גמע הג'יפ אלפי קילומטרים ועבר דרך עשרות מחנות, אך ללא תוצאה. אני חוזר לעיר "המוצא" שלי באוסטריה, היא זלצבורג. השעה היא קרוב לחצות ואני פונה לבניין, שבו שוכן ה"קומיטט" שהזכרתי. למרות השעה המאוחרת - אנשים נמצאים במקום, ואחד מהם בא לקראתי ומבשר לי, ששליח שלהם הצליח לאתר את לאה, השוהה במחנה נידח ליד העיר האוסטרית לינץ, במקום הקרוי בינדר מיכל זידלונג. מיד קראתי לנהג שהיה עמי ודהרנו בג'יפ לאותו מקום. הגענו אליו בשעת לילה מאוחרת, אחר חצות. המקום לא היה מואר, הדרכים והרחובות לא היו סלולים, לאורכם בתים אפורים, מאיימים, עם חלונות סגורים וחשוכים כמו בחלום בלהות. החלטתי להיכנס לג'יפ ולהמתין עד אור הבוקר. עם אור ראשון גיליתי, שזה מחנה עצום, המשתרע על פני שטח ענק, שבו פליטים מכל העמים והלאומים. ראשוני התושבים שהחלו יוצאים מהבתים כיוונו אותי לאותו חלק מהמחנה, שבו שכנו הפליטים היהודים. הגעתי אליו וראיתי בכניסות רשימות עם שמות הדיירים. התחלתי עובר מבית לבית וקורא את השמות, ובאחד מהם גיליתי את השם: ליזה פינצ'וק. עליתי בריצה בגרם המדרגות, ועל אחת מדלתות הבית, אותה הארתי בפנס כיס צבאי, מצאתי את שמה. השעה היתה מוקדמת, והמחנה היה עדיין בתרדמה עמוקה. החושך הכבד רק החל אט אט להתפזר. מלא התרגשות דפקתי ביד רועדת על הדלת, ונדהמתי לשמוע מתוך החדר את אחותי שואלת: "לייבי - זה אתה?"

שעה קלה לאחר המפגש, כשאחותי לאה לבושה במדים בריטיים היינו בדרכנו למקום חניית הבריגדה בהולנד.

שרותי ביחידה למלחמה בטרור

סנדר אפלבוים

העיירה ולאדימירץ במחוז הובנה, שוחררה ע"י הצבא הסובייטי בינואר 1944. אחר השחרור התרכזו בעיירה עשרות יהודים מכל האזור שניצלו מן השואה. אותנו, בני השנתונים הצעירים שטרם הגיעו לגיל הגיוס, גייסו ליחידה מיוחדת ללוחמה בטרור (ברוסית - "איסטרביטלני בטליון"). מתפקידה של יחידה זו היה לתפוס ולהעמיד לדין את משתפי הפעולה עם הנאצים שהסתתרו בעיירה ובסביבתה וכן גם להלחם נגד הכנופיות המקומיות שהמשיכו לפעול ביערות נגד השלטון הסובייטי ונגד היהודים.

היחידה המיוחדת הזו, מנתה כ-100 לוחמים, וביניהם עשרה יהודים ששמותיהם ומוצאם כדלקמן: אפלבוים סנדר, בורק לייבל ובריל אבא מולאדימירץ, זילברפרב יהודה וזלצמן יצחק מסרניק, סליבקין מרדכי ז"ל וסליבקין חיים יבל"א מהכפר אנדרוויה שלייד ולאדימירץ, פוכטיק יצחק ז"ל ממנייביץ, רטח מוטל מברזניץ ושרייבר דוד ז"ל מברזנה.

בנוסף לכך, שרתו במשטרה ובמשרד לבטחון-פנים עוד חמישה יהודים: שרייבר הרצל ז"ל מברזנה, כמפקד המשטרה, זלמן* ז"ל וקפלן שלמה ז"ל, גם כן מברזנה, קוץ אליהו ז"ל ובריל ראובן ז"ל מולאדימירץ.

בבטליון שלנו שרתו גם אוקראינים (שנתגלו כלאומנים ואנטישמים) והיינו צריכים להיזהר מפניהם. למזלנו הפיקוד היה בידי קציני הצבא הסובייטי והם נתנו בנו אמון. בין הלוחמים המצטיינים של הבטליון היו מרדכי סליבקין ז"ל ואבא בריל יבל"א.

מבין הפעולות בהן נטלו חלק הלוחמים היהודים היתה תפיסת משתפי פעולה והענשתם. במהלך הקרבות שניהלו לוחמי הבטליון באזור, נהרגו עשרות בולבובצים ושוטרים אוקראינים. רבים נתפסו ונשפטו, מהם שנדונו למוות ומהם שנשלחו לבתי הסוהר לתקופה ארוכה.

הודות לעדויות שמסרו ניצולי השואה באו על עונשם חלק ממשתפי הפעולה עם המרצחים הגרמנים. עם אלה שמסרו עדויות בבתי המשפט נגד משתפי הפעולה עם הנאצים נמנים אליהו קוץ, ראובן בריל, אפלבוים שלמה (אביו של המחבר), שולמית ניסמן, סליבקין יוסף ואחרים.

היה עצוב מאוד להסתובב בעיירה שנשארה ללא יהודים (בימים כתיקנם מנה הישוב היהודי בולאדימירץ 3000 יהודים). כל בית הזכיר לנו משפחה, הורים, אחיות וחברים, שנרצחו בשואה. נחמה מיזערית מצאנו בכך שנתאפשר לנו לנקום ברוצחים.

באותם ימים כבר ידענו שהמלחמה עומדת להסתיים וקרוב מאוד הניצחון על גרמניה הנאצית. מתקרב היום שאנחנו נוכל לעזוב את האדמה הארורה הזאת הספוגה בדם בני משפחותינו. ואכן איש מאיתנו לא נשאר שם. רוב היהודים ששרדו מולאדימירץ והסביבה עלו לארץ ישראל. הם לחמו במלחמת השחרור ובמלחמות שלאחריה והיו בין בוניה ומקימיה של מדינת ישראל.

* שם המשפחה לא נשתמר בזכרוני.

קורות משפחה לוחמת

משפחת פוכטיק (מניביץ)

רשם: א. ביבר (מפי אידה שוסטר לבית פוכטיק)

חיינו בגיטו מניביץ עד חיסולו בשנת 1942. אבי אברהם (יליד 1905) ברח עם אחי יצחק (יליד 1926) ליערות קורוב ממקום עבודתם בספטמבר 1942. בדרך השיגו רובה עם כדורים והגיעו ליחידת פרטיזנים של מקס. יום לפני חיסול הגטו ברחתי לכיוון היערות והצלחתי, לאחר נדודים ותלאות, להיפגש עם אבי ואחי. הייתי אז בת 12. אימי חוה ז"ל שנשארה בגטו עם הסבתא ועוד 2 אחיות, הצליחה לברוח מ"בור ההריגה" כשהיא פצועה מכדורים שנורו אחריה. אמא הצליחה להגיע אלינו וכך היינו מהראשונים במחנה המשפחות של "מקס". אבא נתמנה כאחראי לאספקה, ליחידת פרטיזנים "מקס" ואנחנו עבדנו במתן שרותים ליחידות הפרטיזנים שבאזור.

עם השחרור התגייס אחי יצחק ליחידה שלחמה ונקמה במשתפי הפעולה עם הגרמנים "איסטרביטלניי בטליון". ביחידה הזו שירתו כ-10 יהודים שהצליחו לנקום.

אחי יצחק הגיע לארץ, שירת בצה"ל במלחמת השחרור. נפצע במלחמה זו ונותר נכה צה"ל. נפטר בשנת 1957 והובא למנוחות בתל-אביב. אחי פסח, יליד 1922, ברח לרוסיה בשנת 1941, שם התגייס לצבא הפולני העממי ושירת כטנקיסט. הוא ביקר אותנו בשנת 1944, חזר לחזית ונפל בקרבות בפולין ב-2.2.45. משפחתנו עלתה ארצה ופה בנינו את ביתנו. אבי אברהם נפטר ב-1' בטבת תש"ן, 7.1.90 והובא למנוחות בקרית-שאול. אימי חוה נפטרה ב-כ"ד באדר תשמ"ג, 10.3.83, והובאה למנוחות בקרית-שאול בשמה.

דער אומגעקומענער

יאנקל לייזערק און אן איינציקע ביקס...

יאנקל לייזערק איז געבוירן געווארן אין יאר 1909 אין לוביעשאוו. נאך דער ערשטער וועלט מלחמה האט די פאמיליע לייזערק, זיך באזעצט אין דער שטאט קאמין-קאשירסקי.

יאנקל איז געווען זייער א גוטער שילער אין תרבות שול, שפעטער האט ער ארויסגעוויזן פעאיקייטן צו אגריקולטור. ער האט געדינט אין דער פוילשער ארמיי. ער האט געארבעט ביי זיין פאטער אין דער ציגעלניע.

געזעלשאפטלעך האט לייזערק זיך גענומען צו פאראינטערעסירן מיט דער

רעוויזיאניסטישער באוועגונג אין שטעטל. אין דער רעוויזיאניסטישער פארטיי זענען דעמאלט געווען טעטיק: משה יפה, קלמן רויטענשטיין, יצחק זאב (איצע וועלוול) מייסטעל, זרח קימעל א.א.וו. דערנאך האט די צענטראלע אראפגעבראכט א "טוער" פון ראטנע און מען האט געגרינדעט דעם בית"ר, מיט וועלכן עס האבן אנגעפירט משה פעלדמאן און יאנקל לייזערק. ביים אנקומען פון די באלשעוויקעס אין שטעטל איז אלץ געווען נארמאל. די רוסן האבן כמעט ווי נישט געטשעפעט די ציוניסטישע פירערס. זיי האבן געגעבן עטלעכע אמטן צו ארבעטער אין קאמין קאשירסקי.

יאנקל לייזערק האט ביי די רוסן געארבעט אין זייער פריערדיקער ציגעלניע-פאבריק. די באלשעוויקעס זענען ארויס. בולבאוועס און אוקראינער "גרינע" האבן גענומען באלעבאטעווען און דערנאך די דייטשן. יאנקל לייזערק, ווי אלע יידן פון קאמין, האט געלעבט אין געטא צוזאמען מיט זיינע עלטערן און מיט זיין ברודער חיים'ס צוויי קינדער, מיט וועלוול קויפמאן, זיין שוואגער און פאמיליע זאבאראווסקי. זיי האבן אלע געלעבט אין האטעל "בריסטאל" וועלכער איז געווארן איינגשעלאסן אין געטא.

דערנאך איז געקומען די גרויסע שחיטה איבער די קאמין קאשירסקער יידן. שטארק דערשיטערט איז יאנקל געווארן ווען ער האט זיך דערווסט אז זיין "גוטער" גוי פון דארף ראקוב-ליס, האט געברענגט חיים'ס קינדער און זיי איבערגעגעבן צו די דייטשן. (צוליב די קינדער האט יאנקל נישט געוואלט אנטלויפן פון געטא אין וואלד אריין).

שפעטער האט יאנקל גענומען קריגן בריוולעך פון דעם פארטיזאנער סטרייער. סטרייער האט אים געגעבן צו וויסן מען זאל קומען מיט געווער. ער האט אויך געבעטן יאנקל זאל אים באזארגן מיט מעדיקאמענטן ווי וואטע, יאדינע און אנדערע נויטיקא זאכן. די זאכן האט מען אין געטא נישט געקענט קריגן. יאנקל האט אבער די זאכן געקריגן (פאר דאלארן) אויסערן געטא און איבערגעשיקט צו סטרייערן.

אין טאג פון ליקוידירען דעם גטו זענען יאנקל לייזערק און קלמן רויטענשטיין געגאנגען צו א פויער וועלכער האט זיי געגעבן א לעבל ברויט מיט פוטער. דער זעלבער גוי האט צוגעזאגט קומען אין וואלד און ברענגען יאנקלען עטלעכע זאכן, אדער צוגרייטן זיי פאר אים. דאס צווייטע מאל, ווי נאר יאנקל און קלמן זענען געגאנגען צום גוי, איז ביי דעם גויס שטוב אויסגעוואקסן אן אוקראינישער פאליציאנט, וועמען יאנקל לייזערק האט געקענט אלס סאווקא, וויל ער האט אמאל געארבעט אויף די פעלדער פון די לייזערקס אין ראקוב-ליס. דער אוקראינער האט ביידע באפוילן אויפצוהייבן די הענט אין דער הויך און יאנקל האט זיך ביי אים גענומען בעטן: "טשעפע אונדז נישט, איך וועל דיר מיט עפעס באלוינען". דער אוקראינער, האט אויסגעשאסן און געטראפן יאנקלען אין דער לינקער האנט אין ביין. יאנקל, הגם א פארוונדערטער, האט זיך שנעל געווארפען אויפן אוקראינער און ביי אים ארויסגעריסן די ביקס און דערלאנגט דעם פאליציאנט איבערן קאפ. זיי זענען ביידע אנטלאפן מיט דער ביקס און קלמן האט געמאכט א באנדאזש, צוגעבונדן יאנקלס האנט מיט א שטיק העמד.

זענען זיי אלע צוזאמען געגאנגען אין דער ריכטונג פון וועג יאנקל האט געוואלט גיין צו א באקאנטן גוי אין ווידערט, וועלכער וואלט אים אפשר עפעס געהאלפן. בינאכט זענען י

יאנקל, קלמן און פיזענהאלץ אריין צו א באקאנטן פאליאק, ער האט אבער נישט געקענט העלפן יאנקלען, ווייל קיין דאקטער איז דארט נישט געווען, ער האט זיי געגעבן ברויט און זיי געוארנט: "זייט פארזיכטיק, מען הרגעט יידן, אומעטום הרגעט מען יידן!" ביינאכט זענען זיי אנגעקומען צום באקאנטן גוי אין ווידערט. דער גוי איז ארויפגעפאלן יאנקלען קושן, אבער ער האט מורא געהאט צו האלטן ביי זיך יידן. ער האט געגעבן האנטעכער און ספירט, צו שמירן און איבערויקלען די וונד פון יאנקלס האנט און ער האט זיי אנגעוויזן די ריכטונג ווי צו גיין צום וואלד.

ארום דעם ביקס האט זיך אנגעקליבען א גרופע יידן פון קאמין פון א פאר און צוואנציג יידן (מענער, פרויען און קינדער) זיי זענען געווען איין מעת לעת אין שייער, ווי דער פאליאק האט זיי געבראכט עסן. יעקב לייזערעק איז געבליבן אין שטוב, ווי די קריסטן האט אים געהאלטן אין בעט, ווייל ער האט שוין שטארק געליטן פון דער וונד. דערנאך האט דער זעלבער פאליאק געפירט יאנקל לייזערעק און די אנדערע מיט אים, צו א פוילישער קאלאניע אין נעוויר, ווו ער האט געהאט זיינעם א שוואגער געהייסן באנאך. ער האט אפילו מסכים געווען אז די גרופע זאל אין אוונט קומען צו אים אין הויז, וו ער האט דערנאך דערלויבט יאנקל לייזערעק צו בלייבן אין שייער היי, וו מיט אים איז געבליבן קלמן רויטענשטיין.

יאנקל לייזערעק איז געבליבן ליגן אין שייער. די איבעריקע פון זיין גרופע זענען געגאנגען צו דער צווייטער זייט פון דער ביאלע אזיערע. דא האבן זיי אנגעטראפן עטלעכע קאמין קאשירסקער ווי מענדל פלוס, יצחק טשערטאק, שמואל וואליניעץ א.א. דערנאך זענען געקומען רוסישע פארטיזאנער. אויף איינעם האט מען דערקענט די שטיוול פון סטריער. זיי האבן סטריערן דערהרגעט. די פארטיזאנער האבן געשריען: - "דאס גאלד האט איר אוועקגעגעבן די דייטשן, איצט קומט איר צו אונדז".

זיי האבן די יידן בארויבט און מענדל פלוסן האבן זיי שטארק צעשלאגן. קלמן, וואליניעץ, און טשערטאק זענען דערנאך צוריקגעגאנגען צו דער ריכטונג ווס עס האט זיך געפונען יאנקל לייזערעק. ווען קלמן און שמואל וואליניעץ זענען אין אוונט צוגעקומען צו דעם שייער ווו יאנקל איז געלעגן, האבן זיי שוין יאנקלען געטראפען אן באווסטזיין. ער האט זיי נישט דערקענט. דער גוי האט זיי געגעבן מכשירים צו גראבן א זיעמליאנקע. מיט דער איינציקער ביקס, וואס יאנקל האט געהאט צוגענומען ביים אוקראינישן פאליציאנט, זענען זיי געגאנגען צו פויערים נעמען עסן. די פויערים האבן פאר דער ביקס מורא געהאט און געגעבן...

וון זיי זענען עטלעכע טעג שפעטער צוריק געקומען צו דעם פלאץ ווו יאנקל לייזערעק איז געלעגן, האבן זיי שוין מער יאנקלען נישט געטראפן. דער גוי באנאך האט דערציילט, אז יאנקל איז אויסגעגאנגען. ער האט אים באגראבן ערגעץ דערנעבן. דער גוי האט אריינגעשטעלט א שטיק האלץ ביים קבר אלס א מצבה... דאס איז געווען אין כסלו 1942. אין 1943 האבן רוסישע פארטיזאנער אורמגערינגלט די זיעמליאנקע און צוגענומען די איינציקע ביקס מיט דריי קוילין, די ביקס, פאר וועלכער יאנקל לייזערעק האט אזוי וויטאקלעך באצאלט מיט זיך לעבן... ערע זיין אנדענק!

פעולת סיור ומודיעין

משה פלטיאלי (פלוט)

בבריגדה ע"ש מולטוב
יערות וביצות פולסיה.

מרס 1944. במחנה שלנו לא הרחק ממטה הבריגדה כוננות עליונה. יש שמועות שצבא גרמניה החל בנסיגה מרוסיה, בחזית רחבה, גם דרך היערות שלנו. הצבא הנסוג עדיין כוחו במתניו, הוא לא נס בבהלה אלא לפי תכנית מסודרת. משימתנו כאנשי "המחלקה המיוחדת", לעקוב אחר האירועים יומם ולילה ולהשתדל ליצור קשר עם סיירי החלוץ של הצבא האדום, הנמצאים כנראה בסביבה. ואכן בבוקר סגריר אחד, כשעדיין עלטה מסביב התבשרנו על הגעתם של קבוצת סיירים רוסים בדרך לא דרך למחננו. לא נותר לנו הרבה זמן להזיל דמעות אושר ושמחה. חיש מהר נקראנו לישיבה דחופה במטה הבריגדה, כשמפקדנו בונדרנקו (ראש הבולשת של מינסק לשעבר) בראש השולחן. הוחלט "לצבור" יותר פרטים על תנועות האויב ודרכי נסיגתו, להפעיל את ה"מודיעים" שלנו בשטח ולעשות מאמץ לתפוס "לשון" היינו קצין גרמני חי.

הורכבה קבוצה של 12 איש, סיירים המכירים את השטח. אני נבחרתי כסגן מפקד הפעולה בשל קשרי עם המודיע בכפר דולסק הקרוב לחזית וכן בשל ידיעתי את השפה הגרמנית. עם רדת החשכה, יצאנו לדרך רכובים על סוסים ולאחר כמה שעות הגענו למבואות הכפר.

הקבוצה קבלה הוראות איך לנהוג בכל מקרה. השתיקה חייבת להיות מוחלטת. אני עם מפקד הפעולה התקדמנו בזהירות רבה לעבר ביתו של המודיע. נקישות בחלונות לא עזרו הרבה ונאלצתי לצעוק בקול עמום "ונקה גרוזין" - זה היה כנויי. הדלת נפתחה ומיודענו, מבוהל ונפחד, היה מוכן למסור לנו פרטים מדוייקים על מקום הימצאה של המפקדה הגרמנית והדרך הרצויה להגיע לשם. חזרנו לפלוגה וחיש מהר יצאנו לדרך והתחלנו להתקרב בזחילה לעבר בנין המפקדה. בינתיים היו גרמי השמים נגדנו. הירח "בגד" בנו וגם השחר היה קרוב להאיר. שמענו קולותיהם של הגרמנים, ראינו אותם מסתובבים ומשוחחים ללא כל חשש, אבל אני לא יכולתי לפענח משהו משמעותי מכל הדיבורים הללו. בלית ברירה החלטנו להמתין ללילה הבא ובינתיים ללמוד על זמני הארוחות של הגרמנים, הנשק שהם מצויידים בו ובעיקר, השביל בין המפקדה לבית השימוש המרוחק קצת.

ההמתנה בשטח בוצי היתה קשה מאוד. ישבנו כפופים ורועדים מקור, לבסוף בא הלילה הגואל. מיד עם רדת החשכה ראינו גרמני בעל כתפיות נוצצות מתקרב לבור. חיש מהר הומם האיש, נקשר והובל עם מכנסיים מופשלים למקום מרוחק יותר. הנתפס היה קצין הונגרי, עם תיק על כתפו ובו מפה מפורטת של האיזור ודרכי נסיגה. בדרך חזרה דובבתי את האיש ואף התיידדתי אתו. הוא סיפר לי הרבה דברים חשובים ומסר ידיעות יקרות מפז מרצונו הטוב וללא לחץ.

למזלי הביש, קבלתי לאחר הפעולה חום גבוה ובקושי הגעתי למחנה רכוב-שוכב על סוסתי. במצב כזה מסרתי את הדו"ח למפקדי. במשך כחודש שכבתי עם חום גבוה, חולה

טיפוס ללא תרופות, כשאחות מטפלת בי ומשקה אותי מדי פעם בפעם באלכוהול חזק (סמוגון) במצוות ד"ר סבורוב שמילא את מקומו של ד"ר ולודבסקי ז"ל שנספה בשליחות. לדעת הרופא לא היה לי סיכוי לחיות אלא אם כן יצליח המשקה החריף לקטול את החיידקים. למרבה הפלא ההימור הצליח. בשל פעולה זו שנרשמה בכרוניקה כ"פעולת דולסק" צויינתי יחד עם חברי לשבח ולהמלצה לקבל את הצטיינות.

הצטרפותי לפרטיזנים

אברהם אפלבוים

עם התקרב האביב (1943), הופרה השלוח באזור הקרוב. כנופיות מזוינות של אוקראינים לאומנים, ה"בולבובצים" וה"בנדרובצים" השתלטו על כפרים סמוכים והיוו סכנה רבה. אלה המשיכו במלאכתם הנבזית ורצחו יהודים ששרדו מן הגטאות. כ"כ שרפו מושבות פולניות ורצחו את תושביהן.

בעצתם של רחל וברקו עברנו לכפר טיקוביץ', כמה קילומטרים צפונה מהכפר בישליאק. בטיקוביץ' גרה משפחת זלצמן רחל וברקו לפני גירושם לגטו וולדימירץ בקיץ 1942. גם כאן עסקנו במלאכת הנגרות וקבלנו בתמורה מזון ולינה. אבי נשאר לשהות בבונקר, בכפר בישליאק ואילו אחי שמואל, שהה במחפורת אחרת באיזור זה יחד עם מכרים מרפאלובקה, ביניהם כמה פליטים מפולין.

בקיץ 1943 הצטרף אחי ליחידת הפרטיזנים, בפיקודו של קונצ'ה, שהיתה ממוקמת במושבה הפולנית הוטא-סופאצ'ובסקה. גם אבא התקבל לאוטריאד (יח') זה ושרת בו, בתפקידי תחזוקה, כ"כ שרת בו יעקב בס כרוקח. ביחידת פרטיזנים זו לחמו כמה בחורים יהודים נוספים מרפאלובקה ומעיירות אחרות כמו: יארצ'ון לייבל, שירמן זלמן, קרייזר צבי, פירסט אייזיק ואחרים.

בטיקוביץ' פגשנו, לראשונה, ביחידות פרטיזנים סדירות מחטיבת הגנרל קובפאק, מזויינים היטב לרבות בנשק כבד, אלה השתלטו על כמה כפרים משני עברי הנהר סטיר. כלי ההובלה שלהם היו עגלות עם סוסים כ"כ היו ביניהם פרשים רבים. כזכור, על מסע הפרטיזנים של "קובפאק" בישרה לנו יחידת סיור שלהם, אותה פגשנו בחודש ינואר 1943 ב"כוטורים" "שצ'וקובי" של הכפר סופאצ'וב. הופעת חטיבת הלוחמים הפרטיזנים של "קובפאק" באיזור, שעה שצבאות גרמניה נמצאים מאות אלפי קילומטרים מזרחה מכאן, הטביעה רושם עז והיוותה מסר לאוכלוסיה המקומית, שעוצמת הסובייטים הולכת וגדלה, סימני תקווה לנו, שהגאולה אולי בפתח.

בהמשך המבצעים שלה, חדרה חטיבת הפרטיזנים של "קובפאק" לעורף העמוק של

האויב, לגליציה שבדרום אוקראינה, בחדשי יוני - אוגוסט 1943. משימתם חבלה בתשתית ובמפעלי הנפט הנמצאים שם.

חטיבת קובפאק הצליחה במשימתה, אולם הצבא הגרמני כיתר אותם בשלוחות הקרפטים, הפציץ אותם מן האויר והיבשה והיו להם אבידות כבדות. קבוצות ובודדים הצליחו להבקיע את הכיתור ולהגיע להתארגנות מחדש באיזור הצפון - מזרחי של חבל ווהלין בסתיו - חורף 1943. בחטיבת קובפאק לחמו פרטיזנים יהודים רבים מכל מיני מחוזות בילרוסיה, אוקראינה ואחרים.

מעלונים שהוטלו ע"י אוירונים סובייטיים באיזור, נודע לנו על כיתור הצבא הגרמני בסטלינגרד והמפלה שנחל עם השמדת הארמיה השישית של מרשל פון פאולוס. משך שבועות ראינו את האוירונים הגרמניים שטסו במסות עם הספקה לחזית זו. אולם כאמור, זה לא הואיל והצבא הסובייטי יצא מנצח וזה גם סימן את המהפך בחזית.

אחרי שהייה של מספר חודשים בכפר טיקוביץ, החלטנו לעבור את הנהר סטיר ולהצטרף ליחידות הפרטיזנים ע"ש "ונדה וסילבסקה" בפיקודו של הפוריצ'ניק (סגן) בוגולסקי. ליד יחידת הפרטיזנים, היה מחנה משפחתי של פולנים, שנמלטו אחרי שמושבותיהן נשרפו ע"י "הבולבובצים".

ברקו אחיה של רחל, יצא בחורף עם קבוצת פרטיזנים פולנים, מהכפר ניגובישצי בחבל "פוליסיה", בו שהינו, לאירודרום הנמצא ביערות בריאנסק להצטיידות בנשק שסופק ע"י מטוסים סובייטיים. הוא לחם עם היחידה שלו לשחרור חבל רובנו, ווהלין. ונפל שם, ביער צומאן, בינואר 1944.

מזכרונותיו של פנחס יצחק אורמלנד

התנפלות הפרטיזנים על חפירתנו

יום רביעי 23.12.42, אחרי שאכלנו ארוחת ערב טעימה, נרדמנו. פתאום הרגשנו בצעדים קרבים אלינו. הפתח נפתח ואנו רואים מעלינו פנים חדשות - אורחים בלתי רצויים, פרטיזנים אחדים ואתם הרבה גויים, המקיפים את חפירתנו מכל הצדדים. פרטיזן אחד נכנס לחפירה. הוא דיבר אלינו יפה, ממש נופת צופים. סיפר לנו על המתרחש בחזית. ואחרי כן ציווה עלינו לצאת. כל גבר לחוד.

כשאברהם "הפרצבי" ראה את ה"אורחים" אמר מיד: "חברה, לא טוב!" מיד השליך את המגפיים לאשתי, שמיהרה לנעלם והוא נעל בחזרה את נעליו הישנות. בתיה אמרה: "אני

מקווה שממני לא יקחו אותם! ואברהם הוסיף: "יש לי הרושם שעבורי נגמר הכל. הפעם השלישית שברחתי מפניהם. הם מחפשים אותי. גם חוודר מווטלה אתם! זה לא טוב!" הפרטיזנים הושיבו אותנו על האדמה במעגל והתחילו להרביץ בנו, בראשינו, במקלות עץ ליבנה. אחרי המקדמה הזאת, ציוו על הפרצבי להתיישב באמצע המעגל וניקולאי פקד עליו למסור לו את רובהו. "מסור את הרובה וספור עד שלוש!" ועד שגמר לספור ירה בו הרוצח בפיו. באשר ישב שם כרע. המכות לא פסקו. הילדים צרחו. הרוצח צוה לעשות אתנחתא. את הילדים הושיב לחוד (יענקל, יוקל, איסר, בוזיע ומנשה). המעגל הצטמצם ומטר המכות התגבר. איבדתי את הכרתי, אבל את דברי מאיר שמעתי: "חוודר, מדוע אתה מרביץ בנו?" וסשה ירה במאיר שלושה כדורים ומאיר צנח עלי ועל יוסל.

הייתי בטוח שעכשיו מתקרב גם תורי. והנה הגיעו לאוזני צעקותיו של ניקולאי: "ברחו"- מהר, התרחקו מאתנו 105 ק"מ. אחרת, אם נפגשכם שוב, מרה תהיה אחריתכם. אז אף אחד מכם לא יצא חי מידינו. אין לנו צורך בז'ידים! חבל שהגרמנים לא גמרו אתכם. איננו רוצים ללכלך כעת יותר את ידינו! הסתלקו מהר!"

עמדתי על רגלי, אבל לזוז לא יכולתי. הכדורים המתעופפים מעל ראשינו הם שנתנו לנו את הכוח לרוץ. רצנו יחפים. השלג היה עמוק. לא הרגשנו בקור. התחלנו לרוץ יחד, אבל אחרי זמן קצר הרגשתי שאני לבדי. היריות פסקו. לשבת ולנוח קצת פחדתי. פחדתי הן מהרוצחים והן שלא אוכל לקום אם אשב ואז אקפא בקור. ובכן, מחוסר ברירה אני מתקדם, אבל לא היה לי מושג איפה אני ואיפה היתר. היער גדול ואינני רואה את יקירי ואינני שומעם. אני משאיר כל מיני סימנים, אם כי כסימן הטוב ביותר יכלו לשמש טיפות הדם שנזלו מפצעיי, מפי, מאפי, מאוזני. אני הולך, אני רץ, אני נכשל ונופל, מתרומם בשארית כוחותי וסוף סוף הגעתי לאגם הבילה. הבנתי שהרחקתי ללכת ועלי לחזור. החלטתי ללכת לקולוניה, לבקתתו של באנאך. אולי אמצע שם מישהו מיקירי ומבני קבוצתי. אבל איך מגיעים לשם? יצאתי לדרך המוליכה לקולוניה. עשיתי לי סימנים שאדע איך ללכת ונכנסתי שוב ליער. שכבתי לנוח. כמה שכבתי אינני זוכר. כשהתעוררתי היה כבר לילה. גם את השעה לא ידעתי. הירח במלוא אורו מעלי והשלג הלבן והצח מתחת. קמתי ללכת. השלג הקפוא חרק מתחת רגלי. הבנתי שנס קרה לי שוב שלא קפאתי וכעת אסור לי לשבת אפילו דקה אחת, כי בנפשי הדבר. התחלתי ללכת לכיוון הבקתה של באנאך.

פתאום נתגלתה לפני עגלה, מלאת עצים ובה איכר. הוא כנראה יצא ליער לגנוב עצים. הכל לבן, ואני הייתי הכתם השחור היחידי בים הלובן. הגוי נבהל. ירד מהעגלה, העמידה בצד והוא עומד ומחכה. ואני המשכתי ללכת בכיוונו. לי אין כבר מה להפסיד. כאשר אבדתי אבדתי. אני מתקרב אליו והוא מתרחק ממני. התחלתי לצעוק אליו: "אל תפחד, אני בן אדם כמוך!" בשמעו שפת אנוש נרגע והתחיל להתקרב אלי ואני מרגיעו ואומר: "אין לך מה לפחד!" לבטח נראיתי בעיניו כמפלצת לא מהעולם הזה. מרוב המכות לא נראו פני, שהפכו לגוש אחד שחור מדם קרוש. שאלתי אם יש לו משהו לאכול, וכשענני בהתנצלות מסויימת, שאין לו כלום אתו, ביקשתי שיראה לי לכל הפחות את הדרך לווטלה. ידעתי שווטלה נמצאת מזרחה והקולוניה מערבה, הוא ענני שאני הולך בכיוון לא

נכון, כי הדרך הזאת מוליכה לקולוניה ואם ברצוני להגיע לווטלה, עלי לחזור וללכת בכיוון הנגדי. הודיתי לו והתחלתי ללכת כפי שאמר לי, וכנשעלם מהאופק חזרתי והלכתי בכיוון הנכון לקולוניה. לא רציתי שידע לאן אני הולך. מהשיחה אתו, נודע לי שהפרטיזנים הרגו הרבה יהודים ביער.

בהתקרבי לקולוניה היה עלי להתגבר על קושי נוסף. הפולני הגר בהתחלת הקולוניה נוהג לפנות ערב לשחרר את שני כלביו, שפגיעתם רעה. על כן נאלצתי לפנות ימינה ודרך השדות הגעתי לאמצע הקולוניה, לביתו של שומנסקי.

מאוחר בלילה הגעתי לשומנסקי. למראה פני נבהל מאוד. הוא הגיש לי מים חמים וסייע לי לנקות את הדם הקרוש מעל פני. המים החמים השיבו לי קצת את רוחי. במאמץ רב הצלחתי גם לפתוח את פי.

הוא נתן לי תפוחי אדמה וחלב. את טעם החלב באותו רגע אזכור כל ימי חיי. החלב היה בעיני יותר טעים מהיין המשומר, המיועד לצדיקי עולם. יגמול הקב"ה מחסדיו לאציל נפש זה! הוא הושיבני על יד התנור החם ולא נתנני לצאת לדרך. הוא גם לא יעץ לי ללכת לבאנאך. לפי דעתו לא אמצא שם אף אחד. הוא שמע מהכיוון ההוא יריות והפרטיזנים נראו מכיוון זה.

שכבתי ונחתי קצת ואחרי כן יצאתי לדרך. הודיתי למארחי הטוב. לא יכולתי עוד להנות מהכנסת האורחים הנפלאה של אדם נפלא זה, כי הדאגה ליקירי לא נתנה לי מנוח. מרוענן במקצת עם כוחות חדשים, יצאתי שוב ליער.

לילה. קשה היה למצוא את הדרך המוליכה לקולוניה. שכבתי על יד ערמת שחת וחיכיתי לשחר. וכשהאיר היום מצאתי מיד את הדרך והגעתי לבקתה, אבל הרבה יהודים לא מצאתי שם. רובם היו פגועים או עם איברים קפואים. בוזיה פוגאטש ביקשני שאעזור לו לקבור את המתים. היתה זו משימה בלתי אפשרית. בקושי הצלחנו לכסותם בשכבת עפר דקה. והרי שמותיהם של אחדים מהם:

יוסף פוקס מוויבזאר, מנחם קופרשמיד עם אביו מביאלה, כל משפחת מלניק; שלמה דוד, רחל אשתו ואברהם בנם, מטעס זסק. כמו כן היה שם בחור אחד מוורשה ושמו בייבה, קרובו של יצחק שוחט. באותו היום המר והנמהר נרצחו 17 יהודים ע"י הפרטיזנים. שאלתי את הניצולים על משפחתי, אבל איש לא ידע עליהם דבר. ולי היה הרושם שהם לא רצו לספר לי את האמת.

כל אותו היום ישבתי בבקתה משמים וקודר, וכשהחשיך יצאתי לדרך להמשיך בחיפוש. בדרך נכנסתי לפולני אחד וכמעט שנפלתי בפח. לא הספקתי עוד לנוח קצת והנה שמעתי דפיקות בדלת. הפולני נבהל. זמן רב לחשוב לא היה לי. שכבתי מתחת למיטה. ומה גדלה שמחתי שבקולות הפרטיזנים הכרתי יהודים, את שמואליק ווליניץ ומאיר זאבארניק. נשארתי מתחת למיטה ולא רציתי שיראוני. הפולני לא הבחין בנכנסים אם יהודים הם או לא. הם אכלו משהו והלכו. אחרי לכתם אכלתי גם אני משהו וחזרתי ליער. בלילה נפגשתי עם מייטה, והיא סיפרה לי שכולם בריאים ושלמים והם כולם דואגים לי. הם כולם נמצאים ביער הנווירי. גם יוסף פרצ'יק חי.

חזרתי, אם כן, למעוני הראשון ושם מצאתי את כולם. ושוב אנו יחד מאושרים.

אנו הולכים לוולקה.

יום שישי 25.12.42 אנו, שרידי הפליטה מהשחיטה ביום רביעי, טרודים מאוד בבעיות עתידנו. להישאר כאן אסור לנו. צריך ללכת, אבל לאן, לא ידענו. אתנו יחד נמצאים גם יוסף ווייסמן ושמאי מייסטל מהחפירה השנייה. כל אחד מהם מביע את דעתו והרוב היו בעד הליכה לדרווק. ההצעה הזאת לא היתה לפי רוחי. הדרך ארוכה מדי בשבילי, במצב בריאותי. אני מוכה, שבור ורצוץ, ואיך אוכל לעשות דרך רחוקה כזאת. יוסף פרצ'יק טען שבלעדי ובלעדי משפחתי הוא לא יזוז. לבסוף הוחלט ללכת לוולקה. למייטה יש שם גוי מכר. הוא לבטח, לפי דעתה, יעזור לנו. הנשים והחלשים יישארו, בינתיים, כאן. הגברים ילכו לחפור חפירה ביערי וולקה, וכשתהיה מוכנה החפירה נחזור לקחת את הנשאים.

עם בוא הערב יצאנו לדרך. היינו 11 איש; יוסף ווייסמן, יוסף פרצ'יק עם שני ילדים, שמאי מייסטל, לייבל אייזן, אנוכי, מייטה, יוסף סטיפאק, שמואל שווארץ ויוקל. לקחנו שתי ככרות לחם, כמו כן לקחנו אתנו משור גדול. (כלי עבודה אחרים לא היו לנו) בדרך השגנו גם גרזן אצל באנאך.

הגענו ליערה של וולקה. את 18 הקילומטר עשינו באופן יחסי די מהר. ביער הדלקנו מדורה, ומייטה עם שמאי הלכו לאיכר ילטוך להתייעץ אתו בעניין החפירה.

מיומנו של הפרטיזן אליעזר סנדיוק ז"ל

את המטרה לא גילינו לפיודר. ביקשנו ממנו מידע מהיכן "לקחת" סוסים ועגלה. את "התמורה" הבטחנו לו בגמר הפעולה. הוא אף הצביע על אחד העשירים בכפר שברשותו רכוש יהודים. "ממנו תקחו מה שלבכם חפץ!" עם התפשט החושך על פני הכפר זינקנו אל הבית המיועד.

נעצרנו כ-50 מטר לצורך התארגנות:

- פתחו את הדלת, קראנו בשקט. אין תשובה. דקה, דקויים, לא פותחים.

- שומעים אתכם! לא תפתחו, נפוצץ את הבית!

- מה רצונכם?!

- שני סוסים ועגלה. הם יוחזרו אליכם עוד הלילה.

הרתימה ארכה דקות ספורות, ואנחנו ליעד מס. 2. מעבר לאגם המים שוכן הכפר חבורושטש, מיושב בגויים עשירים, רוצחים מפורסמים, מנהיגי "הבולבובצים". מסוכן מאוד היה להשתהות מעבר לזמן המתוכנן... היתה זאת פעולה מהירה מאוד. בתוך הבית היו שלושה גברתנים. השכבנו אותם על הרצפה באיומי "האקדח". שניים מאיתנו פעלו בפנים ושלושה בחוץ. העמסנו כל כלי העבודה הנחוצים לנו לבנית מחילה.. (זמליאנקה בלע"ז), ודברי מאכל בכמויות לא מבוטלות. עם עלות השחר הגענו לקצה היער. פירקנו את "הרכש" ושיחררנו את הסוסים.

המחילה - זמליאנקה

את גודל המחילה בנינו מספר "הדיירים" הראשונים. במרוצת הזמן קלטנו אנשים נוספים - מהם שהושפעו מ"המוניטין" שיצא לנו בקרב "שוכני היער": הארגון, המשמעת הפנימית, אופי הפעולות אותן ביצענו בזהירות מירבית הם שהביאם אלינו. קלטנו יחידים ששוטטו ביער, שבעלי מחילות אחרים סירבו לקבלם. המקום נעשה צר מלהכיל למעלה ממנין אנשים.

את שעות היום בילינו בחוץ, ליד המדורה. ללינת לילה ירדנו פנימה. חם היה בפנים. את כל ארבעת הקירות בנינו כפולים ובין שתי שורות העצים דחסנו הרבה חול. הגובה מהקרקע החולית עד התיקרה היה 2.5 מטר. הסוינו אותה מבחוץ בשיחים מאותו שטח שבסביבה. זר הנקלע למקום לא היה מעלה על דעתו שמתחתיו חיים אנשים.

המקום, סמוך לכפר "ויטלה" המרוחק כ-40 ק"מ מקאמין בפאתי היערות שרובו ככולו מיושב אכרים עניים. באזור התרכזו: עריקים מהצבא הרוסי, חיילים אשר הצליחו להחלץ מהכיתור של האויב הגרמני, שבויים שנמלטו ממכלאות השבי. היער היה להם כעוגן הצלה. את אמצעי הקיום השיגו בכוח הנשק. הם לא היו כפופים לשום מטה או מפקדה. הם שדדו ורצחו על דעת עצמם. אלה היו "הפרטיזנים" כביכול אליהם יצאו הבחורים הראשונים מהגיטו על מנת לקשור קשרים ובעקבותיהם נבוא גם אנחנו. השכל הישר סירב להאמין לסיפור כי הפרטיזנים הרוסים שודדים ורוצחים יהודים הנמלטים מהגיטו ליער.

גרישקה, נער בן 17, יליד הכפר ויטלה, אשר התיתם מהוריו כבר בתחילת המלחמה, רזה, נמוך קומה, שולט היטב בשפה הרוסית, מכיר טוב את השבילים המובילים בין הכפרים ומקומות סתר ביער, הוא אשר אימת את האזהרות של הכפריים לבל נתקרב "לפרטיזנים" האלה. כמי שמכיר היטב את האזור והיה להם לעזר רב, עד אשר פרץ ריב ביניהם. הוא הצליח לחמוק מהם והגיע אלינו יחף. הם בקשו את נפשו. הם התבססו במעמקי היער, הציבו זקיפים לפי המתכונת הצבאית. למתקרב אליהם היה צפוי מוות. עם שחר נשמע מבחוץ: רביאטה! (חבריה), בואו צאו החוצה. רצוננו לשוחח אתכם גרישקה הכיר מיד את קולו של מוסטאפה. הבינונו כי לא לשיחה הם מבקשים אותנו, "יוצאים" ענינו. הם לא ניסו להתקרב למחילה, שמא יש לנו במה להשתמש נגדם. אך מאידך חששנו מלהשהות יציאתנו, פן יטילו פנימה רימוני-יד.

הם היו 12 במספר, מזוינים מכף רגל ועד ראש. אחד מהם - סיביראק בעל כרס, בשם ששקה - ידוע כשונא יהודים, העמיד אותי בצד והחל לחקרני על המצאות יהודים עשירים המתגוררים בשכונתנו. אינני יודע השיבותי. על המכות שקבלתי עניתי: אינני יודע, הניחו לי, אני רוצה לחיות! ששקה כיוון את הרובה אל פי... אני מכניס אל הלוע ואתה מחוסל! אתה מגלה או לא? הפסק! הזדעק סריושקה והכה על הרובה שבידי הרוצח. עוד נספיק לחסלו!!! הם כינו אותו קומיסאר, גבר תמיר לבוש סגין בצבע כחול עטור כפתורים נוצצים בשני צידי לוח החזה.

הבה נבדוק איפה טמנתם את הזהב שלכם? קרא מוסטפא. שניים מהם שלפו כידונים והחלו לחפש במטלטלים ובבגדים שמעליהם. כל 13 "הדיירים" איש ואישה הוצאו החוצה.

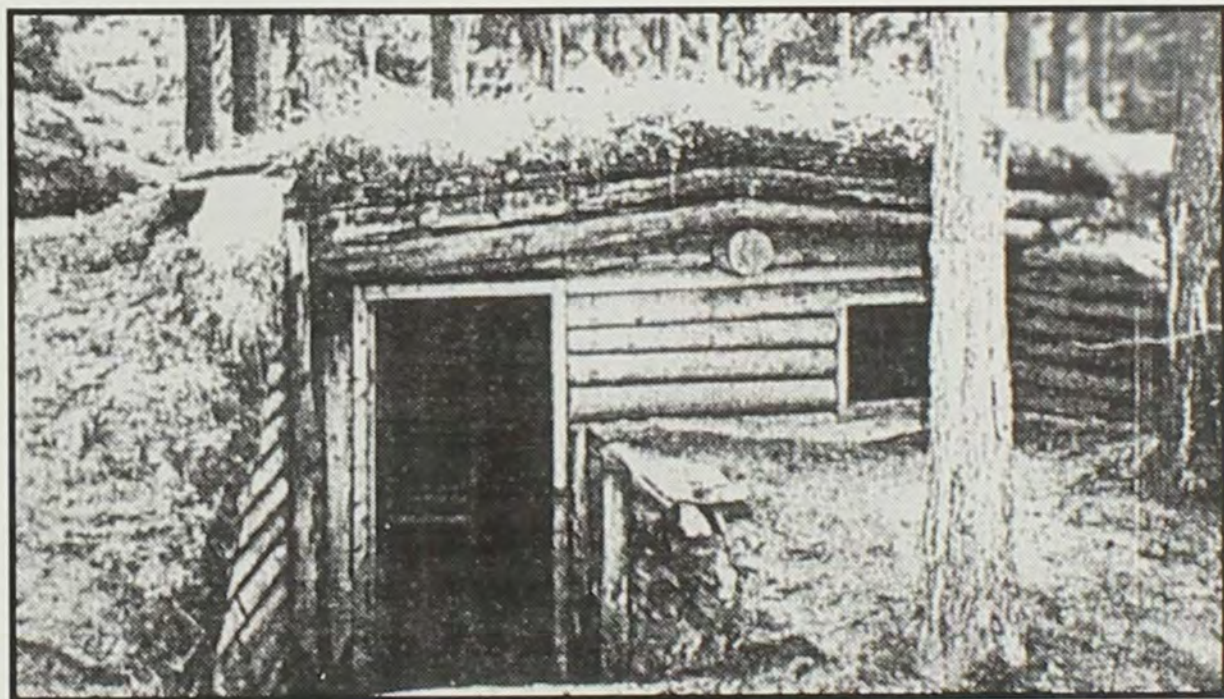
מתוך הרשימה שהיתה בידיהם קרא מוסטפא את איקס... "איקס הצידה!" ומיד נשמעה יריה. היה זה יוסף פוקס בשמו הבדוי. הוא היה אדם מוכשר שהכיר היטב את הסביבה, את המנטליות של תושבי האזור.

הקורבן השני היה ה"קאשה מאכער". את שמו הפרטי אינני זוכר. הוא הגיע לעיירתנו ב-1939, כפליט מסביבות העיר וורשה. הביא אתו מכונת דיזל לכוסמת, נדד מכפר לכפר, וטחן לגויים גרעיני כוסמת. עליו הלשינו הגויים כיהודי עשיר.

הם לא פסחו על איש מאיתנו. הפשיטו אותנו תחת מטר של מכות. הוכרחנו לחלוץ נעליים ומגפיים ולמסרם לידיהם. הריצו אותנו יחפים, מבוהלים על השלג. איקס היה שרוע בין העצים, בשלולית דם. "איך לעב נאך" מלמל ביידיש. "אני עוד חי..."

הקליע חדר מתחת לאוזנו הימנית ויצא החוצה. הוא היה לבוש שני זוגות מכנסיים, כשהעליונים מעליו קרעו הרוצחים בפגיון בחפשמם זהב. מפס הבד שקרעתי ממכנסיו חבשתי לו הפצע. הקמתיו וגררתי אותו מהמקום כדי כמה עשרות מטרים. הוא קרס. רק שנינו נותרנו בשטח, ואני חסר אונים באין אפשרות להצילו. הוא איבד הרבה דם, היה בהכרה עד לרגע ש"נטשתי" אותו. הוא ביקש להציל 2 אנשים - יוסף וייסמן ושמאי מוסיסטל מקבוצתו שיצאו לכפר לקנות מצרכי מזון. הם בודאי בדרך חזרה. צריך להזהיר אותם לבל יפלו "בידיהם". היה עלי להשיג את חברי הנסים, אחרת עלול אני שוב ליפול בידיהם...

לימים נודע לנו כי יוסף סטפק, שהיה חמוש באקדח. מצא את פוקס נאבק על חייו. באין כל אפשרות להגיש לו עזרה, השארי אותו ליד מדורה בוערת ולחסדי שמיים. לפי ידיעות שהגיעו אלינו במרוצת הזמן, יש סבירות גבוהה כי בסריקה שערכו "הפרטיזנים" שנית שמו קץ לחייו של פוקס... יוסל סטפק הצטרף לפרטיזנים הפולנים. עם תום המלחמה הגיע לדרגה גבוהה בצבא הפולני.

"זמליאנקה" - מחפורת מגורים ביער

זכרונות מהבית ומהיער

שמעון אינגברג

היינו משפחה ברוכת ילדים (8 במספר) וגרנו בקאמין קושירסקי. בחיסול האחרון של הגטו (כ"ב מר חשון תשנ"ג - 2.11.42) ברחתי ביחד עם אחותי שנתפסה ונרצחה סמוך לבריחה. הלכתי ליער לסביבת כפר דאטין, מפני שידעתי שהיהודים מכפר זה לא הגיעו לגטו, והסתובבו באזור, ביער. פגשתי 2 אחים - מאיר ואליעזר בליט ועמם תינוק. חיינו ביער בבונקר, ולרשותנו מלאי מזון. מישהו הסגיר אותנו והבונקר הותקף ע"י גרמנים ושוטרת אוקראינית. אנחנו הצלחנו לברוח ואז נמסר הילד לאיכר מקומי ונאמר לו שבאם יוסגר לגרמנים, דינו מוות. והוא אמנם שמר על הילד, שלאחר המלחמה הושב להוריו וכיום מתגורר בקנדה. היינו מבצעים פעולות חבלה והרס באזור, עד שהצטרפנו ליח' פרטיזנים, אליה השתייכתי עד השחרור באביב 1944. עם ההגירה לפולין, עזבנו את רוסיה, ובדרכי הבריחה הגעתי לאיטליה ומשם באופן בלתי ליגלי, לארץ ב-1945. התחתנתי ב-1951 עם רעייתי טוניה ולנו 3 ילדים ו-6 נכדים. נזכור את יקירינו שהושמדו בגטו וגם את אלה שברחו מהגטו ונרצחו בדרך ע"י גרמנים והאוכלוסיה המקומית.

יהא זכרם ברוך!

לזכרו של דב לורבר (מלינקה)

זאב רווה (וורבה)

דב (ברל) נולד בכפר לישינבקה ליד מאניביץ'. בכפר זה התקיימה קהילה יהודית די גדולה מדורי דורות. היו אלה יהודים גאים, אמיצים, עובדים קשה, מסתדרים יפה עם שכניהם האוקראינים.

בקיץ 1942 נצטוו ע"י הגרמנים ועוזריהם האוקראינים להתפנות למאניביץ', כדי לרכז את כל היהודים יחד לקראת השמדתם. יהודי לישינבקה לא מלאו את הצו ובמקום זאת עברו ליער הקרוב. דב סיים לפני המלחמה את שרותו בצבא הפולני ונחשב כצעיר מכובד ואמין בכפר. לפיכך, כאשר קרוק (קונישצ'וק) הופיע בסביבה, פנה לדב כדי לארגן יחידה פרטיזנית. מאז פעלו שניהם יחד: קרוק נהפך למפקד ודב לסגנו.

הראשונים ביחידה היו צעירים וצעירות יהודים מלישניבקה וממנייביץ'. במשך הזמן היחידה גדלה לגדוד. דב היה המפקד של הפלוגה היהודית בגדוד. פלוגה זו הצטיינה בקרבות ובמעשי חבלה ועל כך נכתב הרבה.

השתתפתי כמעט בכל הפעולות של הפלוגה היהודית לצידו של דב. היה זה אדם שתקן בד"כ, בעל אינטליגנציה טבעית גדולה, קרא הרבה, והתעניין בשטחים רבים.

כמפקד ידע לקרוא את מפת הקרב ולקבל החלטות נכונות. מבחינת אומץ וגבורה נתן דוגמא אישית. לפעמים היה נדמה לי שאדם זה אינו יודע מה זה פחד. גם הפרטיזנים הרוסיים העריכו אותו כלוחם וכמפקד. דב היה יהודי גאה, תמיד מוכן להגן על הכבוד היהודי.

נפטר בדצמבר 1996. יהי זכרו ברוך!

הפרטיזן יוסף גורנשטיין - דברים לזכרו

חנה גורנשטיין והבנות

יוסף גורנשטיין, ילדם השלישי מתוך חמישה של אריה ובלה, נולד בשנת 1919 בקליבן, עיירה בפלך רובנו. לאחר חיסול גטו קליבן הגיעו יוסף, אמו, אחותו הבכירה ואחותו הצעירה סוניה לאוסובה - עיירת הולדתה של אמו בלה.

עם עלות השחר של יום ה-24 לאוגוסט 1942 החלה האקציה האחרונה בעיירה אוסובה. יוסף התעורר לשמע דפיקות שקטות בחלון חדרו ובאותו אור חיוור של לא יום ולא לילה ראה את דמות אמו ושמע את קולה "יוסק'ה הגרמנים בעיירה".

כך נחרתה דמותה של אמו בזכרונו ועד יום מותו כשהיה מזכיר אותה ראה בדמיונו את דמותה ממוסגרת בחלון באותו רגע נורא ועיניו מתלחחות. יוסף לא היסס וברח אל היער. ביער הסתופפו יהודים מכפרי הסביבה. פליטים, לא מאורגנים, החיים בפחד מפני שומרי היערות, אנשי מיליציה אוקראינים וכפריים אשר שדדו ורצחו את הפליטים. נודדים היו ביערות, גונבים תפוחי אדמה אך ברוב הזמן רעבים. באותה תקופה קצרה למד כיצד שורדים בתנאי היער הקשים. הסוואה, טישטוש עקבות, תנועה חרישית, הטעיית רודפים ועוד. היער המפחיד של ילדותו הפך לבן בריתו הנאמן. היער והלילה.

קבוצת הפליטים מאוסובה נפגשה ביער עם חבורה מקולקי. חבורה זו תיכננה את יציאתה ליערות ולפיכך היתה מאורגנת יותר ואפילו חמושה - אקדח אחד ורובה אחד. בראש הקבוצה המאורגנת עמד אברהם קיפר.

אם עד עתה זו היתה חבורת פליטים מסתתרים עכשיו החלה התארגנות במתכונת צבאית-פרטיזנית. קומץ יהודים, לא מצויידיים כיאות ואף לא חמושים, אך נחושים בדעתם להלחם ולנקום את רצח משפחותיהם ועמם. עם רובי דמה מעץ יצאו לפעולות ונשקם הראשון נלקח שלל משומרי היערות.

יוסף לקח חלק בכל פעולות הקבוצה. לשליטתו בשפות הרוסית והאוקראינית במבטא לא רע היתה חשיבות רבה, שכן יכול היה להטעות את המותקפים. בשילהי אוקטובר 1942 פשטו 7 מחברי הקבוצה, ביניהם יוסף, על נקודת המשטרה של אוסובה. הפעם הראשונה שהותקפה תחנת משטרה גרמנית באזור זה. בפשיטה זו זכה ברובה אישי וזוג מגפיים.

זמן קצר אחר כך תקפה הקבוצה את מרכז שומרי היערות המחוזי בכפר נובוסילקי שעל גדות הסטיר. גם פעולה זו הוכתרה בהצלחה והשלל היה רב: 12 רובים וגם רובי ציד.

בשילהי נובמבר 1942 נשלחה קבוצת סיירים, יוסף ביניהם, צפונה אל גוש היערות הגדול, כדי ליצור מגע עם חבורות פרטיזנים נוספות. בתחילה פגשו בקבוצת פרטיזנים יהודים מזופיפקה, חברו אליהם ויחד המשיכו במסע. ב-5.12.42 פגשו בשני סיירים, פרטיזנים סובייטים שהיו במשימת סיור וחבלה. הקבוצה הצטרפה ליחידת הסיירים הסובייטים בדרכם חזרה לבסיס האם. בדרך נתקלה הקבוצה המעורבת במארב גרמני. הקרב היה קצר. הגרמנים נסוגו. זו היתה ההמלצה החמה ביותר שניתן היה לתת לפרטיזנים היהודים. הם עברו את מבחן האש והתקבלו לדיוויזיה של קובפאק.

בעת רישום הפרטים האישיים עמד יוסף, מתוך גאווה, על רישומו כ"יוסף ארייביץ גורנשטיין". שם יהודי מובהק. יוסף, יחד עם סימון חייצ'וק מקבוצת קולקי, הוצב ב"שלישית" - פלוגת הלוחמים המובחרת בפיקודו של קארפיינקו. פלוגת סיור וחבלה אשר נעה בראש החטיבה ועליה הוטלו כל המשימות המסוכנות והמסובכות. עד מהרה רכש יוסף את אמונו של המפקד הנערץ קארפיינקו והתקבל כאחד ש"ראוי" ל"שלישית" ולא כאחרון שבהם.

בקרבות הנואשים בהרי הקרפטים, לפריצת הכיתור הגרמני, הגנה ה"שלישית" על מטה החטיבה. בעודם מנסים למצוא מוצא יצא וורשיגורה, סגן מפקד לעינייני מודיעין, למשימה ולא חזר. מפקד החטיבה, קובפאק, הטיל על יוסף למוצאו. יוסף, בפעולה נועזת, החזירו בשלום למיפקדה. על משימה זו זכה יוסף בעיטור הגבורה הסובייטי ובדרגת סגן.

יוסף גורנשטיין היה הקצין היהודי היחיד בחטיבת קובפאק.

באביב 1944 השתחרר יוסף משירות פעיל בצבא האדום.

בשנת 1952 עלה יוסף עם משפחתו לישראל.

כל חייו היה יוסף גאה על שנימנה על אחת מהחבורות הראשונות של פרטיזנים יהודים במערב אוקראינה שהעזה להתקומם ולהלחם בצורר הנאצי.

על מצבתו ביקש שיחרתו רק 2 מילים "לוחם בנאצים".

אייזיק פירט - דברים לזכרו

ש.א.

בן 17.5 היה כשהתייצב אייזיק, צעיר יהודי מצ'רטוריס, בפני מפקד היחידה הפרטיזנית איוואן קונצ'ה, שהתארגנה באביב 1943 ביערות רפלובקה. בהיסוס רב מאוד הוא נתקבל אז ליחידה הזאת יחד איתנו שהיינו מבוגרים ממנו ב-2-4 שנים, לפחות.

חיש-מהר התגלה אייזיק כלוחם ללא חת וחבלן מיומן, מן הטובים שהיו בכל האוגדה. עם שחרור האזור בפברואר 1944, הוא נתקבל כפרטיזן מצטיין ע"י שלמה מיכאלס, מי שהיה ראש הוועד האנטיפשיסטי במוסקבה, יחד עם פרטיזנים יהודים מאוקראינה. אייזיק נתקבל לבי"ס לקצינים של חיל ההנדסה, הגיע לחזית הבילורוסית הראשונה, כמפקד מחלקה שחייליה היו הרבה יותר מבוגרים ממנו. בתפקידו זה הוא השתתף בקרב על ברלין. במסגרת פעילותו בחזית, הוא עסק יחד עם מחלקתו בפירוק המוקשים לפני הצבא שהתקדם במבואות ברלין.

על הצטיינותו בפרטיזנים ובצבא הסובייטי הוא קיבל עיטורים גבוהים מכל הסוגים. לאחר המלחמה המשיך אייזיק לשרת בצבא הסובייטי והתקדם בדירוג הצבאי עד לדרגת אלוף משנה וגם השיג את התואר של מהנדס אזרחי.

אייזיק נפטר ב-4 לפברואר 1997 במוסקבה. הניח אחריו אשה, בן (בארה"ב) ובת.

יהא זכרו ברוך.

ע"י רות

בוורלין

קאמין - קושירסקי

50 שנה להשמדה (1942-1992)

אברהם ביבר

קאמין-קושירסקי -עייירה בצפון מרכז ווהלין, על גבול פוליסה, ישוב ומבצר עתיק שנתקיים מהמאה ה-8. יהודים נזכרים לראשונה ב-ק"ק בשנת 1560 והקהילה היתה כפופה לקהל קובל. הישוב היהודי גדל בהתמדה ובסוף המאה ה-19 עלה מספר יהודי ק"ק למעלה מ-1000 נפש.

במלחמת העולם הראשונה שלט באזור הצבא הגרמני עד נסיגתו ב-1918 ורק בסוף 1920 נתייצב במקום השלטון הפולני. הישוב נקבע כבירת נפה (פוויאט) ומושב של הסטרוסטה והישוב המקומי היה בידי מועצה מקומית (גמינה), שהיו בה רק 2 נציגים יהודים מתוך 25 חבריה, אף כי מבחינת האוכלוסיה היוו היהודים רוב בעיירה. לקהילת ק"ק היו כפופים יהודי הישובים בכל האזור, כגון: לובישוב, פנורבנו, גלושא, רבתא, זוטא, וכן יהודים מכל הכפרים שבאזור.

רוב יהודי ק"ק עסקו במסחר זעיר ובמלאכה ורבים היו הולכים לכפרים, כלומר סבבו בכפרים בכל ימות השבוע עם כלי מלאכתם וסחורתם. בק"ק היה קיים בית ספר עברי "התחייה", שנתקיים עד כניסתו של הצבא האדום ב-1939. בתקופה הסובייטית הפכה שפת ההוראה ליידיש.

בעיירה פעלו מוסדות כגון: קופת גמילות חסדים, בנק עממי-קואופרטיבי, "תלמוד תורה" וחוגים למיניהם.

כמו-כן היו בק"ק סניפים של כמעט כל תנועות הנוער הציוניות: "השומר הצעיר", "ביתר" "החלוץ", "דרור פרייהיט", "השומר הדתי", ו"נוער הציוני". כמו-כן נתקיים קיבוץ הכשרה של "החלוץ" סניף לקיבוץ קלוסובה.

עם כניסת השלטון הסובייטי בספטמבר 1939, צורפו ק"ק וכל הנפה למחוז (אובלסט) ווהלין, שבירתו לוצק. היהודים, במיוחד הנוער, עברו תהליך של סובייטיזציה בחינוך, בחיי החברה ובכלכלה.

ביום החמישי למלחמה (פלישת גרמניה לבריה"מ) ב-26 ביוני 1941 עזבו אחרוני החיילים הסובייטים את ק"ק והעיירה נשארה ללא שלטון עד ה-16 ביולי. האוקראינים מבני המקום וכפרי הסביבה ערכו פוגרום, ביזה ושוד ברכוש היהודי. בהתחלת יולי הגיעו נציגי השלטון הגרמני לעיירה ומינו ממשל אוקראיני במקום.

ב-22 באוגוסט 1941 (ט' באב תש"א) הגיעה לעיירה יחידת פרשים גרמנים והוציאו להורג 8 יהודים. ב-22 באוגוסט שוב הגיעה פלוגה מהאיינזאץ-גרופן (Einsatz Gruppen) 13 ולמחרת, בשבת 23 באוגוסט (א' דר"ח אלול תש"א), הוציאו להורג כ-80-100 איש, גברים בגילאי 16-60. מספרם המדוייק לא ידוע לנו עד היום. מקום קבורתם נודע לנו בעת שהחילונו לחקור, בשיתוף עם השלטון המקומי, את מקום הרצח. קבר האחים נמצא כ-7

ק"מ מהעיירה בתוך יער עבות כיום הנקרא "סיליקאטני נארוד".
בחדש מאי 1942 נצטוו כל היהודים מקאמין ומהכפרים שבסביבה להתרכז ולגור בגטו החל מ-1 ביוני. בגטו רוכזו כ-3000 נפש בצפיפות נוראה. חומת הגטו היתה בנויה מגדר קרשים בגובה 2.5 מטר, שמלמעלה נמתחה עוד גדר תיל בגובה 0.5 מטר.
האקציה הראשונה בוצעה ב-10 באוגוסט 1942 (כ"ז מ' אב תש"ב). יהודי הגטו על זקניהם ועולליהם הוצעדו למגרש מגודר שממול לבית העלמין היהודי כ-4-3 ק"מ. בצהרי היום חולקו "שיינים" (אישורים) לכ-600 איש לפי רשימות, שנסגרו בצריפים. היתר - בקבוצות של 50-הובלו לבית העלמין היהודי לבורות שהוכנו מראש. הם נצטוו להתפשט ונורו אלי קבר, או שנקברו חיים.

ה-600 שנבחרו להמשיך בעבודתם (כותב שורות אלה בתוכם) הוחזרו לגטו שצומצם ב-2/3 ונצטוו להמשיך בעבודתם השגרתית.

החלו להתארגן קבוצות, שהצטיידו בנשק ויצאו את הגטו ליערות לחפש קשר ל"פרטיזנים" שהחלו להופיע בשטח. אולם, לצערנו הם נתקלו ב"כנופיות" של חיילים ששדדו מהם את נשקם ואף רצחום.

ב-2 בנובמבר 1942 (כ"ב מר-חשון תש"ג), חוסל הגטו סופית. מהגטו הצליחו לברוח כ-400 איש ליערות והכפרים שבסביבה. אולם כ-300 מהם נרצחו בחורף 1942-43 ע"י כנופיות הפרטיזנים שביעירות וע"י האיכרים שמהם ראו וכך עשו. חלק מת מכפור או מרעב. הרוב מהנותרים הצטרף במשך 1943-46 ליחידת פרטיזנים ולאחר מכן גויסו לצבא האדום, שגם שם חלק גדול מהם נפל בקרב נגד הנאצים.

לאחר השחרור, לא חזרו היהודים לעיירה והפכו לפליטים שנדדו בכל אירופה. חלק ניכר מהשרידים עלה ארצה ובנה כאן את ביתו וחלק גדול מצא את עתידו בארה"ב ובארצות אחרות. במשך שנות תקופת השלטון הסובייטי ולאחר מלחה"ע ה-2 ניסינו כמה פעמים ליצור קשר עם השלטונות במקום, בכדי לברר גורל הקברים שם. לא נענינו. רק עם הפרסטרויקה של גורבצ'וב, נוצר הקשר עם השלטון המקומי ונענינו, שהקברים אותרו ואף הוזמנו לבקר שם.

הביקור הראשון נערך באוגוסט 1990 ובמקום ביקרה משלחת של נציגים מהארץ ומארה"ב. יש לציין, שקבלו אותנו בסבר פנים יפות ועשו הכל בכדי לסייע בידינו לאתר, לגדר ולסמן את קברי האחים. המגע נוצר לא במעט הודות לאנשים קשישים שזכרו את כל מה שקרה שם. וקבענו עם השלטונות, שבשנת 1992 (במלאת 50 שנה להשמדה) נחזור, ועד אז ינוקה השטח ויסודרו דרכי גישה. אכן לקחנו על עצמנו להקים מצבות במקום, שבהן יצויין, שכאן נרצחו יהודים אזרחי ברית המועצות. (עד אז לא נזכרה המלה יהודים)

ואמנם במימון שלנו הוקמו 2 מצבות כתובות באוקראינית וביידיש, ובהן צויין מספר הנרצחים ותאריכי ההשמדה. כמו-כן הוקמה אבן מזכרת במקום שהיה פעם הגטו. ב-20 באוגוסט 1992, ביקרה שוב משלחת במקום לגילוי המצבות. הטכס היה מרגש. נישאו נאומים קצרים, נאמרו תפילות "יזכור", "אל מלא רחמים" ולבסוף שרנו את "התקווה" כשדגל מדינת ישראל מתנוסס מעל הקברים.

הרגשתנו, שבמלאת 50 שנה להשמדה של משפחותנו ויקירינו, זכינו אנו הבנים לנקות את גיא ההריגה, לגדרו ולהקים מצבה לזכרם. יש לנו הבטחה מהשלטון המקומי, שהם ידאגו לשימור המקום ואף אנו נדאג לבקרו מידי-פעם.

יחד עם זאת, טרם נסתיימה המלאכה. מתברר, שהתגלו מדי פעם קברים של יהודים בודדים או של קבוצות שנרצחו בתקופה ההיא. אנו עושים הכל בכדי לאתר קברים אלה ועד כמה שנוכל, נעבירם לקבר המרכזי שבקאמין-קושירסקי. כך נעשה כבר לגבי 19 הרוגים מהכפר גלושא לוטא, שנרצחו בפורים תש"ב ונקברו בקבר אחים בכפר. בשנה שעברה הועברו העצמות לקבר שבקאמין-קושירסקי.

ולבסוף, מוצא אני לנכון להודות לחבר קוחטי (יו"ר הרייאספולקום) שללא סיועו ומסירותו לעניין ושמצאנו אצלו אוזניים קשובות, מי יודע אם היה הדבר מתבצע.

עירת קאמין-קושירסקי

שמואל-אבא קלורמן

בעיני היסטוריונים הנך, קאמין-קושירסקי, עיירה טיפוסית אי-שם בין רוסיה לפולין, בין ווהלין לפולסיה, בין רכבת בעלת פסים רחבים לבין רכבת בעלת פסים צרים, בין חולות ללא-מעבר בקיץ לבין ביצות ללא מעבר בסתיו, בין שלטון פולני, רוסי, גרמני ובין כל מיני פורעים ומרצחים לבנים, ירוקים, אדומים וכדומה.

אבל בעינינו היית ותשארי "העיירה" ב-"ה" הידיעה.

העיירה בה חונכנו וגדלנו, בדומה לאבותינו ואבות אבותינו, העיירה בה עינינו התחילו לראות, אזנינו לשמוע, פיותנו למלל ומוחותינו לחשוב. בשבילנו את העיירה שבה ראינו חיים, חלמנו חלומות, תכננו תוכניות וגם היינו עדים להפסקת החיים בתוכך עם החורבן. קאמין, כפי שאני זוכר אותך: שוק גדול, חנויות סביבו, ומהשוק נמשכים ויוצאים רחובות וסמטאות. והרחובות מלאים בתים, הבתים שוקקים חיים.

יהודים-בעלי מלאכה וסוחרים, ולכל אחד משפחה ענפה, אשה וילדים. ולכולם שאיפות ומאוים משלהם. עם כל הדלות הטיפוסית, היו בך יהודים תוססים ופעילים, שעשו רבות בשבילך, בשביל עמם, וחלמו על עתיד לדורות הבאים, עד שהכל חדל.

היישכח בית הספר העברי "התחיה"? מוסד מפואר היה זה, בדלותם קיימו אותו תושביך. מאות תינוקות ינקו בו את אהבתם לעמם ושפתם. התישכח החדווה שהאירה בעיני תושביך בזמן ההצגות של ילדי בית הספר? והיישכחו המנהלים, המורים, צחוק הילדים? והאולם הגדול, DOM LVDOWYT שבו נתקיימו האסיפות הפומביות ובו נשאו דברים,

הנואמים הגדולים שבאו לבקר בעיירה? אילו עבר אדם עולם ומלואו, כפי שעברתי אני, והיה עד לבחירות לפרלמנטים ולנשיאים, ודאי שהיה מסכים עמי, כי התלהבות כזו שראיתי בעיירה בימי בחירות לקונגרס ציוני לא ראה איש מימיו.

והשבת בגדלותה ובתמימותה. חג הפסח על תכונתו והילדים בבגדיהם החדשים. האימה והפחד בימים הנוראים. בתי הכנסת הגדושים מתפללים. הרב פרלין בגדולתו, שגם נוכרים ליווהו בדרכו האחרונה וחלקו לו כבוד רב. ותנועות הנוער, והתלהבות הנעורים בהן, הויכוחים האין סופיים על עניינים שברומו של עולם.

והנה "הפועל" ומשחקי הכדורגל, שנצחונותיו על הגויים היו לנו פיצוי על הרגשת הנחיתות כלפיהם. והנה קופת המלווה והחסכון, ושאר מוסדות הצדקה שתושבי העיירה היו מקיימים. החתונות והבריתות והלוויות, שרבים היו משתתפים בהן.

אנחנו, השרידים, נזכור זאת לעולמים.

אחרי שעזבתי בימי הפרעות תחת שלטון הנאצים, חזרתי אליך לראותך שנית, לפני שעזבתי לתמיד את אדמת הדמים. בית הורי עמד על תילו. לא היה בו שריד לחיים, אפילו לרהיטים. לילה שלם בליתי בו בישיבה על המדרגות ונזכרתי בכל מה שהתרחש בכל אלה שנכרתו.

הדבר התחיל עוד בימי שלטון הפולנים, תיכף לאחר הפוגרום בבריסק, היה זה הפוגרום הראשון שראו עיני. שכנים התפרעו, התנפלו על שכניהם, גזלו והרגו. והטראגי ביותר המתגוננים הוענשו על התגוננותם.

והיהודים לא הבינו את אות האזהרה שהיה כרוך בכך. אחר כך, שלטון הנאצים שהתחיל ברצח מעטים וסיים ברצח הכל. תושביך היהודים, חוסלו בשיטתיות. אמנם עדה היית לגדולתם הרוחנית בזמן חורבנם. לעזרתם איש לרעהו, למאבקן של האמהות בהשגת קליפות תפוחי אדמה לטף. לחלוקת שאריות המזון לכל. נשמות הטהורים ושרידיהם לעולם לא יסלחו על הפשעים שבוצעו בתחומך. איים רבים בתוכך יהיו תמיד קדושים בעינינו, כי גופות יקירינו קידשו אותם לעולמים.

ואת קאמין, ארורה לעולמים, ארורה!

קורות משפחה – מש' סוקול

אברהם ביבר

מש' סוקול גרשון ורעיתו נחמה הגיעו לקאמין-קושירסק מהעיירה הסמוכה לובישוב (Lubieszow). ראש המשפחה גרשון היה גבר תמיר וחזק, כיאה למקצועו: בנאי (Constructor) של בניינים עשויים עץ.

למשפחה היו 3 בנים והם: שלמה הבכור (יליד 1920): חיים לייב (1924) ובן-הזקונים אהרון (1928) שקראנו לו ארצ'יק (Arczyk). כבעל מקצוע מעולה, לא היה גרשון חסר עבודה ופירנס את משפחתו בכבוד, ואף קולו נשמע בין בעלי המלאכה ובעיירה. עם פרוץ המלחמה והכיבוש הנאצי, היה ראש קבוצת בנאים שבנו והקימו את דירת השרד של השליט, ה-Gebietskommissar (מפקד האיזור). בניו צורפו לקבוצת הבנין. לאחר האקציה הראשונה (10.8.42), הצליחה המשפחה כולה להינצל. וזאת בזכות מקום עבודתו.

ידענו כולנו, שהסוף מתקרב וכנראה כבר אז הכין גרשון, לו ולמשפחתו, מקלט אצל איכר אוקראיני שגר בפאתי יער וואטלע (Wetly) ושמו פיוטר מזרגוזני.

ואמנם כך היה. עם החיסול הסופי של הגטו (2.11.42) הצליחה המשפחה כולה לצאת מהגטו ולהגיע לאותו איכר. בתמורה, הם החלו לבנות לו בית חדש, כי עצים לא חסרו ביער. יצא לי לבקרם באחד הימים בשנת 1943 וראיתי אותם עמלים בבנין הבית ושמחים בחלקם, שהצליחו להינצל.

הבן הבכור שלמה, הצטרף בשנת 1943 לפרטיזנים-אוטריאד (גדוד) אורדז'ניקיידזה, חטיבת פינסק. באביב 1944 יצא שלמה למקש כביש ליד הכפר Zaozyrie. נהרג בהתפוצץ מוקש גרמני ביחד עם עוד 3 פרטיזנים. קבור בקבר אחים ליד הכפר.

הבן השני חיים-לייב, גוייס באביב 1944 לצבא האדום ונפל בקרב על שחרור ורשה בינואר 1945. באביב 1945-במסגרת הריפטרואציה של אזרחי פולין לשעבר, עברה המשפחה (ההורים וארצ'יק) לפולין ומשם הגיעו למחנה פליטים בעיר גראץ שבאוסטריה.

מאוסטריה לאיטליה. משם הצליחו להגיע לארה"ב. ארצ'יק המשיך בלימודיו, והצטיין בהם. ולאחר כמה שנות הוראה, עבר לעסוק במסחר ותעשייה זעירה.

בהיותו בארה"ב, נשא ארצ'יק לאשה את בת-עירונו (אף היא ניצולת שואה) פרדל Fradel בת משה ולאה סינוביץ. נולדו להם 2 בנות, שאף הן הקימו כבר משפחות משלהן. ההורים סוקול נפטרו בניו-יורק "באים בימים". נתברר שארצ'יק היה לא רק מוכשר בלימודים, אלא אף בעסקים צלחה דרכו ועשה חיל.

עם התחלת הפרסטרויקה (Perestrojka) בברית-המועצות בשנות ה-90, יצאנו קבוצה של בני העיר לביקור בבית הישן, במקום בו השארנו את עברנו, זכרונותינו ויקירינו.

ארצ'יק ופרדל הצטרפו לביקור זה. בביקור הצליח ארצ'יק לאתר את מקום קבורתם של 2 אחיו: שלמה באוקראינה, וחיים-לייב בפולניה. שניהם קבורים בקברי אחים של חיילי הצבא-האדום.

ושוב, שנה לאחר מכן, הצטרפה מש' סוקול לביקור נוסף בעיירה קאמין-קושירסקי, במקום שהקמנו 3 מצבות אבן, על קברות היהודים שנרצחו ע"י הנאצים ועוזריהם האוקראינים. ארצ'יק, ששולט היטב בשפה הרוסית, נשא נאום מרגש על הקבר שהמוטו שלו היה: "שמרו על המצבות ועל הקברים".

לפרדל נודע אז על מקום קבורתו של אביה משה (בבלטיקה) והתלבטה אם לנסוע מיד לאתר את הקבר ואולם מפאת חולשתה דחתה זאת לפעם הבאה. לצערנו, לא עלה הדבר בידה. היא נפלה למשכב ולא קמה יותר ממיטתה. היא נפטרה ב-1992.

ארצ'יק המשיך את חייו ביתר שאת. כשהועלה הרעיון להנציח את הפרטיזנים והלוחמים של יהודי ווהלין והנושא החל להתממש, הצטרף ארצ'יק כאחד משלושת התורמים העיקריים (כולם אגב יוצאי קאמין-קושירסקי) ובכך, איפשר לממש את הרעיון של ההנצחה. וזאת, גם לזכר 2 אחיו שהיו בין הלוחמים ונפלו בקרב.

והנה, לאחר תקופה קצרה, נפל קרבן למחלה ממארת ולא זכה לראות את הגשמת הרעיון, של גילוי האנדרטה. תנחומינו למשפחה.

תפילתנו ותקוותנו, שדור ההמשך (הילדים והנכדים) יפקדו מדי פעם בפעם מקום זה ויעמדו על השורשים של משפחתם, שמשני הצדדים (האב והאם) הם מאי-שם מעיירת קאמין-קושירסקי שבוהלין.

קורות קבר אחד

אברהם ביבר

משפחת קלורמן היתה בין הוותיקות והמבוססות בעיירה קאמין-קושירסקי. הם היו 3 אחים שהתגוררו ביישוב. האח הבכור יעקב-יצחק קלורמן ז"ל, עסק במסחר והיה מעמודי התווך בקהילה היהודית. היה גבאי ראשי בבית-הכנסת של חסידות בריסק, ידוע כ"תורם" ו"נותן בסתר" נדיב.

הבן הצעיר שלו, למל, השתייך ל"השומר-הצעיר" ובתור חלוץ עלה ארצה והיה בין מייסדי קיבוץ נגבה. הוא נפל במלחמת השחרור (תש"ח) בהגנה על נגבה.

יעקב-יצחק קלורמן היה בין חברי היוזנראט בתקופת הכיבוש והתמסר בכל מאודו ונפשו לסייע לנצרכים ולנזקקים. עמדתו לידו בזמן האקציה (הוא חיבק את 4 נכדיו) ואמר:

עכשיו, אני רואה שבני למל צדק. יעקב-יצחק היה איש האגודה וכמובן, התנגד לעליית בנו למל ארצה. לצערי, לא עלה בידי למסור מסר זה ללמל, שנפל בנגבה.

האח השני-אביש קלורמן ז"ל, נסע ב-1939 לארה"ב ליריד הבינלאומי, נתקע שם עם פרוץ המלחמה (ספטמבר 1939). משפחתו (אישה +3 ילדים) נרצחו בגטו קובל.

אביש עלה ארצה לאחר המלחמה ותרם כֵּאן להנצחה של העיירה, ובעיקר היה פעיל בהוצאת ספר הזכרון של קאמין-קושירסקי והסביבה. נפטר והובא למנוחות בארץ.

האח השלישי-דוד קלורמן ז"ל, היה שותף עם אחיו אביש בעסקים (שיווק סיטונאי). היה בין עמודי התווך בבית הכנסת של חסידי סטעפין (סטעפינער שטיבל). היה נשוי למנוחה לבית פלוט. במשפחה היו 6 ילדים: שמואל-אבא, גולדה, למל, מאשה, יהושע וצבי.

שמואל-אבא (הבן הבכור) ביחד עם עוד קבוצה של צעירים התארגנו, רכשו נשק ועזבו את הגטו בקיץ 1942, במגמה להצטרף לפרטיזנים ולהילחם עימם נגד האויב הנאצי. אבא סיכם עם אביו, שבמקרה של חיסול הגטו, על המשפחה להימלט לכפר הסמוך ושם ימצאו מסתור אצל איכר בשם איוואן (ידיד משפחה) עד שיבוא לאספם ליער.

עם חיסול הגטו ב-2 בנובמבר 1942, הצליחו מש' קלורמן, דוד ואשתו+3 ילדים ביחד עם אחות האשה-פריידל דרייצין וילד, להגיע למש' האיכר איוואן.

כשלמחרת היום הגיע אבא כפרטיזן לבית האיכר, נאמר לו שהם נרצחו יום לפני כן ע"י המיליציה האוקראינית. הספק כירסם בליבו של אבא עד יום מותו האם ה"ידיד" איוואן לא היה זה שרצח אותם. האיכר אף הצביע על תלולית עפר בחצרו ואמר ש"זהו הקבר".

בקבר הוטמנו האב, האם, אחות בת 10, 2 אחים בני 5 ו-7 וכן דודה ובנה בן השמונה.

ב-1944 חלה אבא ואושפז מחוסר הכרה בבית חולים בכפר מקומי והוא ספר כי: "לפתע נגלתה אימי בחלום, ואמרה לי: "לא די שנהרגנו, למה עוד עוברים עגלות וסוסים על הקבר שלנו?!"

אבא שוב יצא לכפר ואשתו של איוואן הובילה אותו הפעם למקום שונה שהצביעה עליו כעל הקבר. ואכן, במקום עברו סוסים ועגלות. אבא תקע יתד במקום הקבר, בתקווה לחזור לשם אי-פעם.

כמו רוב הניצולים מהעיירה לאחר השחרור מהפרטיזנים, הצטרף אבא לשורות ה"בריחה" ולאחר תקופה של פעילות במסגרת האצ"ל באירופה, השתקע בארה"ב וחיכה להזדמנות נאותה לחזור למקום הקבר. עם הפרסטרויקה, חלה התקדמות בנושא. לאחר התכתבות של ארגון יוצאי ק"ק והסביבה עם השלטונות במקום, הוזמנו לבקר שם. ואומנם באוגוסט 1990 יצאנו קבוצה למובלא של ניצולי העיירה ובתוכם קלורמן אבא ז"ל ורעייתו זיסל וכן מאשה דרייצין, לביקור בעיירה מתוך מגמה לאתר את קברי יקירינו ומשפחותינו. נתקבלנו בסבר פנים יפות וקבלנו את כל הסיוע שאפשר היה לקבל מהם.

אבא המשיך בחיפושיו ובעזרתו של ישיש אחד, אותר קבר האחים של מש' קלורמן-דרייצין. הקבר נפתח ואמנם מצאו בו 7 גולגלות של 3 מבוגרים ו-4 ילדים. נמצאו גם השיניים התותבות של האם מנוחה וכן חלק מהיתד שתקע אבא ב-1944 במקום. כל השרידים הוכנסו לארגז והועברו לקבר האחים של יהודי ק"ק שבבית העלמין.

בחודש מאי 1991 יצאו שוב אבא ז"ל ורעייתו זיסל תבל"א בליווי כמה חברים לקאמין-קושירסקי, במגמה לאסוף את העצמות ולהעלותם לקבורה בארץ.

ב-21 למאי 1991 (ח' בסיוון תשנ"א), בטכס מרגש ומרשים, הובאו קדושי מש' קלורמן-

דרייצין למנוחת עולמים בבית העלמין שבקרית-שאול, תל-אביב. בלוויה נכחו הרב הראשי של ת"א-יפו, הרב ישראל לאו, היו"ר דאז של הכנסת, דב שילנסקי, ידידים וחברים, המשפחה וכן יוצאי העיירה.

ב-17.12.91 (י' בטבת תשנ"ב), נתקיים טכס גילוי מצבה על קברם. המצבה תוכננה ע"י נכדה של פריידל דרייצין ז"ל, לימור. המצבה מוקדשת גם לזכרם של קדושי קהילת ק"ק והסביבה שניספו בשואה וכן לזכר הלוחמים היהודים באזור, שנפלו בקרב במלחמתם נגד הנאצים ועוזריהם.

בכך נסתם הגולל על קברם של יקירים ששרידיהם הובאו ארצה ונתמלאה משאלה של אבא שאמר: "לזה חיכיתי כל חיי" ואילו מאשה אמרה: "זו תחושה של סגירת מעגל, אבל גם של מועקה קשה"

יהא זכרם ברוך!

גילוי המצבה בבית הקברות היהודי שבקאמין - קושירסקי

К О П І Я

Виконавчий комітет Волинської обласної Ради народних депутатів

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

04.06.91 № 727/1-39
на № 185 від 16.05.91

АРХІВНА КОПІЯ

А К Т № 1

7 березня 1945 року, Ми нижче підписані, комісія в складі голови Литвинова Івана Демидовича, секретаря райкому КП/б/У, заступника голови Пилипенка Давида Федоровича, голови райвиконкому і секретаря Теодоровича Серафима Павловича, райінспектора ЦСУ, склали на основі доданих документів цей акт про звіряче знищення німецько-фашистськими загарбниками мирного населення Камінь-Каширського району Волинської області в період окупації з 8 липня 1941 по 13 березня 1944 року.

Масові розстріли радянських громадян проходили:

1. в серпні 1941 р. - 80 чол.
2. в серпні 1942 р. - 1700 чол.
3. в листопаді 1942р. - 315 чол.

Групи розстріляних були закопані в загальних ямах за м. Камінь-Каширський, біля єврейського кладовища. Всіх ям 13, найбільша з них розміром 13мх 27м х 2,80 м.

Керівниками масових розстрілів були: німецький гебітскомісар Міхаеліс, комендант української поліції Вляшук Яким Семенович, Михалевський Микола, голова райуправи.

Голова комісії	/ підпис/	Литвинов
Заст. голови	/ підпис/	Пилипенко
Секретар	/ підпис/	Теодорович

Підстава: ф.Р-164, оп. 1, спр.5

Директор	/ підпис/	В.М.Гика
Архівіст	/ підпис/	Н.О.Амеженко

Вірно: зав. загальним відділом *Л.П.Іванова* - Л.П.Іванова

דו"ח של הוועדה שנתמנתה ע"י שלטונות ברית המועצות לבדיקת רציחתם של אזרחי אזור קאמין - קושירסקי בתקופת הכיבוש הנאצי. בדו"ח מופיעים תאריכי הרציחות ההמוניות והמספר של כ - 3000 נרצחים באזור זה.

דו"ח עד ראייה לאירועים ב-22 באוגוסט 1942

ברוז'ישץ' / וווליניה *

התכנית לחיסול תוכננה ובוצעה בדקדקנות. כל התושבים היהודים נאספו בגטו, שהיה בקרבת בית הקברות היהודי. לכאן הובאו גם כל היהודים מהעיירות השכנות. הגטו היה מגודר בחוט תיל ונשמר ע"י שוטרים אוקראינים. היהודים עבדו בתחומי העיר רוז'ישץ'.

כבר ביוני 1942 נודע כי באזור רוז'ישץ' תתבצע השמדה מתוכננת של היהודים. מה-20 באוגוסט 1942 היהודים כבר לא נשלחו יותר לעבודה, באותו יום היו בתורנות בעיר רוז'ישץ' שתי מחלקות משטרה. במקביל הועבר מספר גברים מהעיירה הסמוכה Shalbow לצורכי עבודות קרקע למחצבת החצץ הסמוכה Kopat-Schuwka, דרך הכביש של רוז'ישץ'. לכולם נאמר שבימים הקרובים תתבצע השמדת היהודים. ברוז'ישץ' השתררה דממה מטילת אימים. האנשים נעו ברחובות בפחד רב.

ביום ראשון, ה-22 באוגוסט ב-5 בבוקר, הובלתי את פרתנו במרעה ליד הנהר Styr. זמן קצר מאוחר יותר, התמלא הגטו ברעש לא יאומן של צווחות אנושיות. לאחר פרק זמן של 10 או 15 דקות נהיה פתאום שקט מוחלט.

מאוחר יותר גיליתי שהשקט הפתאומי נגרם מכך שהרבי קרא למאמיניו: "באם ימיתנו לבושים, הרי זו שנאת האנושות. אם ימיתנו ערומים, הרי שעלינו לראות זאת כרצונו של אל". דבר זה סיפרו מאוחר יותר תושבים שגרו בקרבת הגטו.

בסביבות השעה 11 לקחתי את הפרות הביתה והתחלתי בארוחת הבוקר, כשפתאום הגיע שוטר לדירתנו ופקד עלי להגיע עם את חפירה לנקודת איסוף בפינת הרחוב. שם כבר היו 14 גברים שנשמרו ע"י שוטר. 6 נוספו ע"י השוטר הראשון. כך הובלנו תחת משמר למחצבה מקוללת זו. תוך כדי הליכתנו למחצבת החצץ עקפו אותנו שוב ושוב כלי רכב, כל אחד שמור ע"י 4 שוטרים שליוו את היהודים שישבו על רצפת כלי הרכב לאתר ההוצאה להורג.

לאחר שהובאנו למחצבת החצץ, נדרשנו להתיישב ביחד עם הגברים שכבר הובאו מרוז'ישץ' ו-Shalbow, במרחק של כ-5 מטר מקצה המחצבה, והיה באפשרותנו לראות כל מה שהתרחש במחצבה עצמה. אף אחד לא הורשה להתרחק מהאזור.

לעינינו התגלה מחזה מחריד. במחצבה עצמה הושמד כל גידול של צמחיה, מכיוון שמקירות המחצבה הוצאו סוללות קטנות ובמרווחים של 2 מטר נחפרו קברים קטנים באורך של 50-60 ס"מ ועומק של כ-70 ס"מ.

בכניסה למחצבה עמדו שני שולחנות, מספר כסאות וחבית בירה. על השולחן נחו מקלעים. בין ההפסקות חיכו על הכיסאות כ-8 או 9 גברים במדים של ה-Waffen SS למקצה הבא. המחצבה כבר היתה חציה מלאה באנשים מתים.

המשאיות הביאו עוד ועוד אנשים. הורידו אותם במרחק של כ-25 מטר מזירת האירוע והכריחו אותם להתפשט. השוטרים (אוקראינים) דרשו מהאנשים להסתדר בשורות של שישה, והובילו אותם אל המחצבה, ושם הוכרחו לשכב על המתים.

* עדות זו הגיעה לידינו לאחרונה מהעיירה רוז'ישץ'.

ההורים סחבו את הילדים על הידיים, והמבוגרים אחזו ידיים. תוך כדי ששכבו, ירו בהם אנשי ה-SS עם המקלעים בעורף. לאחר ירי מלא בכל הקבוצה, חזרו אל השולחן, הניחו המקלעים, שתו את הבירה, וחיכו לקבוצה הבאה. אם היתה תזוזה או אף צעקה ממישהו בתוך המחצבה, ירו בו השוטרים עם רוביהם.

בסביבות השעה 1 בצהריים נפסק זרם האנשים ואנשי ה-SS עלו על שתי משאיותיהם ועזבו את המקום. עלינו הוטל לטלטל את גופות המתים. כפיצוי על עבודה זו ניתנה לכל אחד מאתנו חבילת מכורקה לעישון. מה קרה לחפצים שהוצאו איני יודע, מכיוון שהתרחקתי בפחד מהמקום במהירות. באותו 22 באוגוסט 1942 הומתו במחצבת החצץ הזו 3870 אנשים ממוצא יהודי.

מחזה מבעית זה לא ניתן למחוק מהזיכרון.

ARKADY KALAPUSCHA

PROMYSLOWVA 13

264 300 ROZYSZCZE

דברים לזכרו של שמואל - אבא קלורמן

שתי מילים

והנה קיימות המילים הרבות
לתאר, לכבד, להלל
אך עתה אעזר רק בשתיים קצרות,
שתי מילים יפות, ארבע הברות :

סבא שלי.

סבא שלי, כשהתחלתי ללכת
חיכה לי מולי מדובב ותומך.
סבא שלי, כשנפלתי בדרך
הרים את גופי נשמתי מחייך

סבא שלי, כשבכיתי בלילה
ליטף את ראשי עד בואו של היום
סבא שלי, כשהקרה עוטה כנפיה
חיבק את ליבי ורוחי בחום.

סבא שלי הוא איש רב סגולות,
שעיניו הכחולות מאירות סביבו.
סבא שלי הוא שנון החיים.
שליבו הרחב מכסה את ארצו.

סבא שלי.

אורה בן-אביב
נכדתו של שמואל אבא קלורמן

סבא - אבא

לכל הקורא זה שם כינוי,
אך לי לנכדה זה הרבה יותר מביטוי.
מעשיו הנפלאים של סבא,
הפכו אותו לי לאבא.
לב רחב כל-כך, ידיים תמיד פתוחות,
חיוך גדול על פניו היפות.
ילדים שמחים היינו בקרבתו
ובקרבת סבתא, אשתו, יקירתו.

חזק הכאב !

סבא כבר אינו נמצא,
אינו יושב על הספה ומחבק אותנו בשמחה.
אך, נשמתו הטובה של סבא - אבא המיוחד,
תחיה לעולמי עד.

קרן ארג'י-נכדתו של שמואל אבא קלורמן ז"ל
שלי ארג'י ודויד ארג'י - ניניו של שמואל אבא קלורמן ז"ל

געגועים לסבא

לפעמים כאשר אני פורש לישון מופיע אותו חלום. לפעמים הוא משתנה אך בבסיסו הוא די דומה. בחלומי את דמותו של סבא אני רואה עם אותו חיוך נפלא שהייתי כה רגיל לראותו לפני זמן מה. ואז סבתא אומרת לי בחלומי: "מה שחשבת אינו נכון, סבא עדיין חי ורק חולה מעט". בתמימות רבה אני בולע כל מילה כי בדמיוני אין יותר נפלא מאשר לסובב את הגלגל אחורנית. ואז ברגע יקיצה כאשר אותו חלום ורדרד נכחד מגיעה האכזבה הגדולה. ואז שואל אני את עצמי: "מדוע חלמתי את אשר חלמתי?" "ומדוע חלומות כה דומים מופיעים אצל בני משפחתי?" התשובה לכך פשוטה:

קשה להיפרד מסבא כה יקר !

סבא היה תמיד דמות מרכזית בחיינו. סבא שימש כמורה ומדריך עבורנו. תמיד היה קשוב ולעולם נתן עצה. בשנים האחרונות אף נהג סבא לספר את אשר עבר עליו. בענווה מרובה היה מספר על לחימתו ביערות לצד הפרטיזנים, ולאחר מכן על פעילותו באצ"ל. כדי לקבל את התמונה הגדולה נצטרכתי לפתוח מעט ספרים, כי כל סיפוריו של סבא נתאפיינו בענווה יתרה.

רק על עניין אחד הרשה לעצמו לנטוש את דרכו. זה היה כאשר-היה "מתפאר" על חוכמתו הרבה על שהשכיל לבחור את סבתא לאשתו. סבא לא הסתיר את אהבתו הרבה כלפי סבתא, שתאריך ימים, ותמיד היה עושה עניין מפגישתם הראשונה.

סבא וסבתא נהנו מחמישים שנות נישואים של אושר. תמיד היו בלתי נפרדים ותמיד פעלו זה למען זה. כפי שכולנו יודעים סבא וסבתא פעלו גם למען רבים אחרים. לפני הקמת המדינה היתה דאגתם נתונה לשארית הפליטה. לוחמים רבים דאגו הם להזרים כנגד הכובש הזר. לאחר שהתבססו הם המשיכו בפועלם. סבא וסבתא תמכו במוסדות תלמוד תורה, מוסדות להשכלה גבוהה, מכוני מחקר, מוסדות תרבות, מרכזי רפואה וגם אתרי הנצחה.

הנצחה היה אחד מהדברים שסבא האמין בכל נפשו. לפני כמה שנים לאחר שנים רבות של חוסר נחת, זכה סבא להעלות את עצמות משפחתו מאוקראינה. סבא העניק ראיונות מעטים לתקשורת כדי לקדם את עניין הגעתם של רבים לחלוק כבוד אחרון למשפחתו. כאשר נשאל סבא בידי דן מרגלית: "מדוע כל כך חשוב לך להעביר את עצמות משפחתך לקבורה בישראל?" השיב סבא ללא היסוס: "כדי שאני, ילדי, נכדי וניני נוכל להניח פרח על קברם". כמה עצוב שעכשיו סבא אינו איתנו, ואנו נאלצים להניח בלעדיו שני פרחים על שני קברים. אסיים בסיפור קצרצר שהיה חביב על סבא במיוחד. קרוק מפקדו של סבא בזמן שלחם עם הפרטיזנים היה אומר לו: "אותך אני שולח לפעולה אשר סיכוייך לצאת חי ממנה קלושים כי עליך אין מי שיבכה אם לא תשוב".

אני בטוח שאם קרוק היה רואה אותנו היום, הוא ודאי היה חושב אחרת.

דוד מזרחי

נכדו של שמואל אבא קלורמן ז"ל

פגישתי עם בן דודי הפרטיזן אבא קלורמן ז"ל

מאשה וולפסטאהל

זה קרה אי-אז בחורף - סוף 42 תחילת 43 כשביתנו חרב והגטו חוסל סופית. היינו שלשה - אבי זליג ז"ל, למה קלורמן בן דודי ז"ל ואנוכי. התחבאנו על עלית גג ביער, ליד הכפר ורחי (כפר הולדתו של אבי). היינו קרובים לטרטק (מנסרה) של ורחי. עוד בהיותנו בבית, בגטו, אבי דאג לסידור מתאים והאמין "שהידידה" הזאת שלנו שגרה בטרטק תאמץ ותציל אותנו בעת צרה. התוכנית של אבי היתה שהוא ולמה בן דודי יחזרו הביתה לקאמין דרך דוביצק להיוודע מה שלום המשפחות שלנו בגטו.

כשאני חושבת על כך היום, לבו של אבי לא היה קל עליו.

עיקרי דבריו היו שאני צריכה לחיות, שאני אחיה ואם הוא יחיה, הוא ימצא אותי. כן הדגיש: יש לך גם בן דוד בפרטיזנים!

עמודי הטלגרף הובילו אותי לטרטק, הידידה שלנו הכירה אותי וגם אני הכרתי אותה. אולם היא התנכרה וסרבה למלא את חלקה בעסקה שאבי כל כך ניסה להאמין בה. מאותו יום חרפי וקר - לבדי בעולם אכזרי, ניתבתי את עצמי. הסתובבתי בכפרים, בשולי שבילי היערות, רעבה וקפואה. וכל הזמן חושבת, שאולי מאיזה שהוא מקום יצוץ אבא שלי... כך חלפו כמה שבועות, הקור גבר ואני עדיין מסתובבת בחוץ.

יום אחד הוכנסתי לראש הכת (עדה) השטונדיסטי. בכפר קרפולובקה, שהיה מאוד אדיב, כבד אותי בצלחת מרק חם, וניסה בדברי נועם ושכנוע לשדל אותי לקבל את דתו ואמונתו - כי רק כך, אמר, יוכל להצילני. ואני, שחונכתי בבית יהודי מסורתי - סרבתי בעקשנות של ילדה - ועניתי שאם עלי למות, הרי מוטב שאמות יהודיה. וכך בעצב רב שלח אותי מביתו.

עוד באותו ערב ובאותו כפר הכניסה אותי לביתה אשה רחמניה מיוחדת וטובה. לפי דבריה פשוט ריחמה עלי. מההתחלה החביאה אותי מעיני כולם לבל יראוני. ביום הייתי יושבת במזווה פרוץ ובערב היתה מכניסה אותי למטבח על התנור (פעקעלוק) להתחמם. תוך כדי היותי אצלה פיתחתי חוש שמיעה מיוחד. ידעתי שגדודים של פרטיזנים באים לפעמים לכפר והאמנתי לדבריו של אבי שהבטיח באמרו: "אם אני אחיה אמצא אותך". וכך במשך ימים ושבועות האזנתי לקולות מבחוץ. אולי אזהה קול מוכר - או של אבי או של בן דודי.

ואז בוקר אחד נכנס הביתה פרטיזן, בעדינות יתר ביקש מבעלת הבית להכנס לחדר השני, והתחיל לשאול שאלות. באותו רגע הרגשתי משהו מיוחד קורה לי, כל גופי הצטמרר ונדמה היה לי שאני שומעת קול מוכר - קולו של בן דודי - ולפני שסיים לשאול את שאלותיו זינקתי הישר לחדר.

מול עיני עמד אבא קלורמן, פרטיזן עם רובה על הכתף, עלם חמודות כפי שזכרתיו מהבית, שנינו פרצנו בבכי והתחבקנו בחיבוק עז. שנינו ניסינו להאריך מאוד את רגע

הפגישה המרגש. הוא גם סיפר לי שהגטו חוסל סופית ומשפחותינו נרצחו, כולם. נותרנו רק הוא ואני מכל המשפחה.

אבא ק. לא יכול היה לקחת אותי באותו יום. אולם מאותו יום ידעתי שיש מישהו שדואג לי (גם האשה שהחביאה אותי נשמה לרווחה) גם היא שמחה בשמחתי. ואכן, בליל חורף אחד בשליחותו של אבא בא מישהו ולקח אותי לתוך יער, שבו התחבאו משפחות לא לוחמות.

הצטרפתי לשוכני "הזמליאנקות", ומקומי היה על יד אלקה קרש התיידתי אתה והיא דאגה לי והיתה לי כאחות גדולה. אבא בן דודי, זכר תמיד לשלוח ד"ש מהחזית וגם פרטי לבוש עבורי.

נפגשתי עמו כמה פעמים, ברפלוברקה, ברובנה ועוד. הוא תמיד שמר עלי מרחוק. דרכינו נפרדו בבוקרשט, טרם עלייתי ארצה ב-1945.

זכר הפגישה המיוחדת היתה תמיד חרוטה בזכרון שנינו והפכה לקשר הדוק - עד יומו האחרון.

לידידי היקר אברהם,

ברצוני להודות לך על מסירותך הרבה לעניין הנצחת הקדושים שלחמו לצידו של בעלי שמואל אבא קלורמן ז"ל ביערות ווהלין.

כואב לי שאבא אינו נמצא איתנו לראות את פיריון מאמצינו.

תודתי נתונה גם לך רחל, על תמיכתך במטרה הנעלה הזו.

בהוקרה עמוקה,

זיסל.

To my dear friend Avraham Biber,

I thank you for your great devotion to the project of keeping eternal the memory of the blessed warriors who fought with my husband Samuel Aba Klurman in the forests of Wohlin. I am saddened that Aba is not with us to witness the fruits of our endeavor. My sincere warm thanks to you Rachel for your support and help in bringing this great project to completion.

With appreciation,

Sisel.

" ונתתי להם

בביתי

ובחומותי

יד ושם "

רשימת פרטיזנים ולוחמים שלחמו

נגד הנאצים

ושנפלו בקרב או שנפטרו

בארמן יהודה	איזנשטין מישה	אבוגוב אלעק
בארמן יחיאל	איזנשטין פסח	אבינוביצקי ליפא, ד"ר
בארמן לאה	איידלמן חנן	אברוך מאיר
בוב אייזיק	איזן אריה	אברך אייזיק
בוברוב בערל	איזן מלכה	אברך דב
בוברוב יצחק	איזנמן מאיר	אברך יוסף
בוברוב מוטל	איזנברג בערל	אברך פייגה
בוברוב מטעס	איזנברג פנחס	אגבר דב
בוברוב מיכאל	איזנברג צבי	אדלשטין משה
בוברוב מתתיהו בן דב	איזנברג רחל	אהרונסון ידידי' שלמה
בוברוב מתתיהו בן ניסן	איזנשטיין אהרון	אובסיינקו גבריאל
בוברוב ניסן	איזנשטיין אפרים	אודלר ישעיהו
בוברוב שמואל	אינבינדר לייב	אודרברג שלמה
בוברוב שמואל לייזר	אילן משה	אודרמן הרץ
בולבע אהרון	אינגברג זאב	אוזרר אייזיק
בוסליק אברהם	אלבוים דוד	אוטניק לייב
בוסליק דוציה	אלברט זיוול	אולשינקר יוסף
בוסליק סנדר	אלברט פרידל	אולשנסקי יוסף
בוקוב נח	אלוני חיים	אולשנסקי צבי
בורד אהרון	אלטר יהודה	אוסובסקי מיכאל
בורד בערל	אנחוביץ שיינדל	אוסטייאר שייקה
בורד דוד	אפלבוים איסר	אוסטרובסקי מרדכי
בורצ'וק דוד	אריון משה	אוסטרובסקי סיומה
בורק זאב		אוסטרובסקי פנחס
בורקו זאב	בהט שמואל	אוצר לייזר
בורקו מנדל	באליק נחום	אוצר משה
בורקו משה	בארון דבורה	אורמלנד אהרון
בורשטיין יצחק	בארמן אלימלך	אורמלנד פנחס יצחק
בורשטיין מישה	בארמן ברל בן אריה	אורנשטיין משה
בורשטיין עזריאל	בארמן ברל בן יעקב	אחינתן אביעזר

גולדמן צפורה	ברג דבורה	בחובר זלמן
גולדפרב בוריס	ברגר נוטע	בחובר חיים
גולוב יוסף	ברוינשטיין דב	בידרמן שלמה
גולובוביץ' ישראל	ברוינשטיין זאב	בייגל דוד
גולובוי משה	ברוינשטיין יעקב	בייגל זאב
גולובוי סנדר	ברוינשטיין לייבל	בייזמן חיים
גולובוי רבקה	ברומברג משה	ביינשצ'יק שמעון
גומולקה יונה	ברומברג עיזר	בילואוסקי
גוניק יוסף	ברונמפמן אבא	בינדס פסח
גורבץ' חונה	ברז זעליג	בינדר אברהם
גורודצקי אברהם	ברזוב מיכאל	בינדר יוסף
גורודצקי חיים	ברזניאק וואווע	בינדר יעקב
גורלניק משה	ברט ברל-דב	בינדר משה
גורלניק נוני	ברט זיסקה	בינדר נחום
גורנשטיין יוסף	בריל אייזיק	בינדר סוניה
גורנשטיין צבי	בריל ראובן	בינבויים שמואל
גורנשטיין שלמה	בריшמן יצחק	בירנבלום אליקים
גורפינקל יצחק	ברמן משה בן אברהם	בלאושטיין אברהם
גיטלמן משה	ברמן משה בן ישעיהו	בלאושטיין נחמה
גיטלמן שלמה	ברנשטיין חיים	בלאושטיין צבי
גיטרמן יוסף	ברנשטיין חיים בן שמואל	בלוישטיין חסיה
גייער מרדכי	ברנשטיין יוניה	בליז'ובסקי אהרון
גייער יהודה		בליז'ובסקי ברוניה
גילדנגורין אהרון	גאמפל יחיאל	בליז'ובסקי מיכאל
גינזברג דוד	גבאי לייבל	בליז'ובסקי נחמן
גלוזמן משה	גוז אשר	בן-שבתאי מנחם
גלון אהרון	גוז זאב	בנדר זנביל
גלון דב	גוז זכריה	בנדרסקי הינדזיה
גלון ישראל	גוז יוסף	בס יעקב
גלון מנדל	גוז יצחק	בס דוד
גלזר פייבל	גוז מיכאל	בס יהודה
גליקשטיין אברהם	גוטמן אבא	בקלצ'וק אפרים
גליקשטיין לייב	גוטמן שלמה	בקלצ'וק מלך
גלצקי זהבה	גוטמן אברהם	בקר אשר ישראל
גלר יעקב	גולד שמואל	בר אברהם
גלרשטיין כלבנה	גולדברג טוביה	בראט מיכאל
גנדלמן אהרון	גולדמן יצחק	ברג אברהם

וולקון נתן	דיכטר יצחק	גנדלמן זלמן
וורבר איטה	דיכטר משה	גנדלמן יהודה
וורבר יעקב	דיק אליעזר	גנדלמן משה
וורונה אהרון	דיק חיים	גנדלמן צבי
וורונה וועלוול	דיק יוסף	גנדלמן ראובן
וידרא יוסף	דיק לייבל	גנדלמן שמואל
וייסמן יוסף	דקלבוים חיים	גנדלמן שמעון
וייצמן משה	דקלבוים מאיר	גנזל זאב
וילנר אריה	דרוק נח	גנזל פנחס
וינוקור רחל	דרוק עקיבא	גסמן דוד דב
וינר דב	דריז'ון מרדכי	גערפינבוים מוניק
וינר זכריה	דרסיביץ הנרי	גקר שולה
וינר משה		גרבוב דוד
וינשטיין ארקה	הוברמן צבי	גרבוב יעקב
וינשטיין יעקב	הוברמן פרץ	גרבר אברהם
וינשטיין ליובה	הוטניק ד"ר	גרבר אליהו
וינשלבויים דוד	הוכמן חיים	גרבר חיים
וישקרמן זליג	הוניג חיים	גרובר משה
ולודבסקי מרדכי-צבי ד"ר	הוניג יעקב	גרינברג ישראל
ולדמן אהרון	הוניק גרשון	גרינולד צבי
ולדמן יוסף	הימלפרב משה	גרינשפן שושנה
ולמן מרדכי	הלמן שמואל צבי	גרמפלר יהודה
וסר יונה	הלפרין אהרון	גרשמן יעקב
וסרמן יצחק	הנדלסמן שמואל	גרשמן משה
וקס אברהם בן ישעיהו	וויימן וואווה	גרשמן צלה
וקס אברהם בן יעקב	וויסברוט בעלא	גרשנבל חיים
ורניק קרש פרל	ווינר שלמה	גרשנגורן ברי
	וולדמן לייבל	גרשקוביץ שייקה
זאנדווייס נחום	ווליניץ שמואל	דבורץ דימה
זאנדווייס שלמה	ווליניסקי מייטה	דובינה ישראל
זולוטוב אברהם	וולף יוסף	דובינסקי מנשה
זוליאר אייזיק	וולפר חוניק	דודיק מיכאל
זולר נח	וולפר יהודה	דולינקה חיים
זייגרמייסטר זלדה	וולפר יעקב	דוניץ שמואל
זייגרמייסטר שרה	וולפר שמעון	דופין מאיר
זילברפרב בערל	וולקון יוסף	דיכטר זליג
זילברפרב נחמן		

יולבפרב שלמה	חרצ'ק יוסף	יוקלס מיכאל
זילברפרב שמואל	טבצ'ניק שמעון	יוקעלעס יעקב
זילברשטיין דבורה	טויזנר אבא	יוקעלעס שבתאי
זילברשטיין יצחק	טויזנר יצחק	ידושליבי יצחק
זינגר אבא	טורוביץ דב	יסנבולקה יקיר
זינמן פנחס	טורוביץ טוביה	ירמולאי משה
זלוטוב אברהם	טורוק דוד	ירמולניק אברהם
זליקוביץ אלימלך	טורקניץ אברהם	
זלצמן דוד	טורקניץ אידל	כגן אפרים
זלצמן חיים	טורקניץ אלתר	כגן יוסף-דב
זלצמן יעקב - א	טורקניץ בערל	כגן יוסף-יצחק
זלצמן יעקב בער	טורקניץ הנך	כגן נחום
זלצמן נח	טורקניץ וועלוול	כך דוד
זלצמן שלמה	טורקניץ משה	כך חיים
זלצר ישראל	טורקניץ נחמיה	כך יודל
זלצר עמנואל	טורקניץ ראובן	כך ליאון
זסק אביגדור	טורקניץ שמואליק	כך מיכאל
זפרן אליהו	טורשינסקי יובל	כך יעקב
זפרן חנה	טיטלמן משה	כך לוני
זפרן פייבל	טינה בן-ציון	כך פדיה
זפרן שמריהו	טיקטין אלטר	כצמן גרשון
זקס יונה	טיקטין שמואל	
זרוצקי ישעיהו	טלקובסקי יעקב	לאכטר הרשל
	טנדלר ליובה	לאנדא משה
חזן דוד	טננבוים זרח	לגר לוליק
חובר אליהו	טננבוים חיים	לדרהנדלר ליובה
חובר אשר	טסל מנחם	לופאטה ישעיהו
חייט בלומה	טסלר מאיר	לופאטה לייבל
חייט דוד	טרבילו ברכה	לופו צבי
חייט ישראל	טרבילו מייטקה	לופה שמואל
חייט שמואל	טרוסמן יחיאל	לורבר דב "מלינקה"
חייצ'וק זושיה	טריברמן מנדל	לורבר דוד
חייצ'וק יוסף	טרנר פייגה	ליברקז הרשל
חייצ'וק רחל	יבלקו יחזקאל	לידובסקי אברהם
חסיס חיים		לידובסקי אליעזר
חפץ אביגדור		לידרמן יוסף
חרפק גרשון אידל		לייזרוב יצחק

סופר חיים	מנדלזון מרדכי	לייזרוק חיים
סופר טוביה	מניוק בן-ציון	לייזרוק יעקב
סוקול שלמה	מנץ יצחק	לין מאטס
סוקול חיים לייב	מעלניצר יצחק	לין תיאודור
סוקול רוניה	מקלר חיים	ליסק אברהם
סוקולובסקי שלמה	מראל מתיס	ליסק סנדר
סורביץ אטל	מרגוליעס אברהם	ליסק שמואל
סורביץ משה	מרדר הירש	לניץ דוד
סחיש סומר	מריינר ישראל	לקח לייביש
סטולר נתן	מרין בצלאל	לקחמכר זאב
סטפק יוסף	מרין חיים	לרמן דוד
סטרייער מרדכי	מרין אברהם	לרנר דוד
סינגל בערל	מרמלשטיין ד"ר	
סינגל שלום		מודריק זעליג
סירזיק יעקב	נגל ברוך	מודריק חיים
סליבקין אייזיק	נגל לייבל	מודריק יהושע
סליבקין מרדכי	ניסמן חיים	מודריק מאיר
סליבקין פנחס	ניימן אברהם	מוריק אריה
סליווקה חיים	ניימן פנחס	מוריק יוסף
סמולא אליהו	נימצוביץ סנדר	מוריק סנה
סמולה אדיק		מייסטל שמאי
סמולה רפאל	סגל חיים אליעזר	מילכיקר גדליה
סנדיוק אליעזר	סגל יוסף	מילשטיין משה
סנדיוק דב	סגל יצחק	מינץ יהודה
סנדיוק יואל	סגל לייבל	מינקובסקי אשר
סקולר ברוך	סגלוביץ שלום	מינקובסקי ברוך
סקולר דבורה	סוננזון שלום	מלכיור שמעון, ד"ר
סקופ בצלאל	סוסל אברהם בן יעקב	מלמד דב
סקופ גבריאל	סוסל אברהם בן יצחק	מלמד יהודה
	סוסל חוניה	מלמד פרידל
	סוסל טייבל	מלמדיק יהודה
ערדמן בוניה	סוסל יוסף	מלניק פסח
	סוסל מנחם	מלר דוד
פוגל יעקב	סוסל צביה	מלר יוסף
פוגצ'וב פוגץ' מיכאל	סוסל ראובן	מנדלבוים מרדכי
פוטשניק אריה	סוסל שאול	מנדלוביץ יעקב
פוכטיק אברהם	סוסניק נח	מנדלוביץ ישראל
פוכטיק יצחק		

פרלוב אהרון	פינקל קהת	פוכטיק ישראל
פרלוביץ ברוך	פינקלשטיין יצחק	פולישוק יהודה
פרלשטיין יעקב	פינקלשטיין עקיבא	פופקה משה
פרלשטיין לייבל	פיק יעקב	פוקס משה חיים
פרלשטיין משה	פיק ישראל	פוקס ראובן
פרלשטיין פנחס	פיק פסח	פוקסמן יעקב
פרמן ברוך	פיקמן יוסף	פוקסמן פנחס
פרנקל אשר	פירט אייזיק	פורטנוי דוד
פרפרל יוסף	פישמן זלמן	פורטנוי פייביש
פרפל שלמה חיים	פישמן ליובה	פורטנוי תיאודור
פרצ'יק יוסף	פל בערל	פורים ברל
פרצ'יק יהושע	פל גניה	פורים שמואל
פרצ'יק ברוך	פלאש אשר	פז יהושע
	פלאש ישעיהו	פטרוך משה
צביבל ישעיהו בן דב	פלאש ישראל צבי	פיאלקוב ישראל
צביבל מאשה	פלאש משה	פיאלקוב לייבל
צביבל ישעיהו בן שלמה	פלדמן ברוך	פיאלקוב נחמן
צודיק נח	פלדמן זליג	פיאלקוב שלמה
צוויגנבוים מיכאל	פלדמן חיים	פיוון משה
צווימן רחביה	פלדמן יצחק	פיזנהולץ יוסף
צוקרמן ישראל	פלדמן שבתאי	פיטשניק ברוך
צימרמן שאול	פלדמן שלום	פייגלשטיין אליהו
צימרמן שמואל	פלדנקרייז משה	פייגלשטיין זלמן
צינוביץ משה	פלוטניק ניסל	פייגלשטיין יעקב
ציפורין יעקב	פלוס ראיא	פייגלשטיין יצחק
צ'צ'יק דוד	פלושניק דוד	פייגלשטיין ישעיהו
צ'צ'יק מרדכי	פליישון אהרון	פייגלשטיין סנדר
צ'רטורסקר יצחק	פליישון מרדכי	פייגנבוים בנימין
צ'רטורסקר מאיר	פליישמן בוריס	פיינטוך אליהו
צ'רני שעה	פנטורין פיטיה	פיינמן מיישל
צ'רמוש מרדכי	פקהויז יצחק	פייקוב יהודה
	פרגל שלמה	פייקוב שמעון
קובזולא משה	פרדמן צבי	פינגרהוט אברהם
קובזלו שלמה	פריד אפרים, ד"ר	פינס ברוך
קוגוט גבריאל	פרידמן שלמה	פינצ'וק ישראל
קוז'יול יוסף	פרייד טוביה	פינצ'וק שלום
קוז'יול יהושע	פרימרמן דוד	פינקל משה

קרש מלכה	קמינצקי אהרון-יוסף	קוז'יול לייבל
קרושון ניוסיה	קמלמכר חיים	קוז'יול יעקב
	קמפר זלמן	קוט ישעיהו
רבי ישראל	קנדל אריה	קוטל אבראשה
רבי קוטיק	קנדל חיים	קוטל ישראל
רבין גוטייה	קנוניץ' יהושע	קוטלר אפרים
רבין דן	קנוניץ' יצחק	קוטלר יהודה
רבינוביץ משה	קנוניץ' שמואל	קויפמן גרשון
רבר גרשון	קנופמכר נחום	קויפמן זליג
רבר לייבוש	קנטור אליעזר	קויפמן יצחק
רדזבסקי בנימין	קנפר יחזקאל	קויפמן לייבל
רדיז'בסקי אייזיק	קסלמן סיוניה	קויפמן צבי
רובינשטיין נחמיה	קעק אברהם	קונין שמואל
רובינשטיין פניה	קפלן יעקב	קופרשמיד בנימין
רוג הרשל	קפלן משה	קוץ אליהו
רודיז'בסקי ישראל	קפשוק אהרון	קוץ יעקב
רודין יהודה	קרויט בנימין	קוץ ישראל
רוזין שאול	קרוין חיים	קורן ברוך
רוזמן שלמה	קרוין יצחק	קורובוצ'קה יוסף
רוזנברג חיה	קרופניק מאיר	קורין אייזיק
רוזנברג שמחה	קרייז שמואל-צל	קורמן אהרון
רוזפלד אריה	קרייזר לייבל	קורלנד נחמיה
רוזנפלד דוד	קריפיצר לייב	קושניר דוד
רוזנפלד זכריה	קריצ'מר דוד	קז בערל
רוזנצווייג שמעון	קריצמכר חיים	קז שמאי
רוזנשטיין צבי	קרישק צפורה	קטן חיה
רוזשטרום יאשה	קרמין וויטיה	קידר שמעון
רוטנברג יעקב	קרמר טוביה	קיפר פרידה
רויזמן יעקב	קרמר יעקב	קיפר שמואל
רויזמן צבי	קרמר יצחק	קירשנבוים גניה
רויטבורד יצחק	קרמר ישעיהו	קלורמן שמואל אבא
רויטנשטיין קלמן	קרמר ישראל	קלורפיין אברהם
רונין שמואל	קרמר עקיבא	קליגון שמואל
רוסמן לייבל	קרצמן מנס	קליין זלטה
רופא מאיר	קרש אברהם	קליינמן אהרון
ריידר מרדכי	קרש בן-ציון	קליקה הרשל
רייזברג אברהם	קרש יעקב יצחק	קמין הרשל

שפירא שלמה	שטרן יצחק	רייטר משה
שפק פסח	שיוו יצחק	רייטר פסח
שץ נחום	שיינבוים יחיאל	רייציס דב
שקלבר שלום	שיינוולד בלה	שאמס אברהם
שר יהודה	שיינוולד מאיר	שבץ אברהם
שרוני יעקב	שיינוולד שניאור	שברצטוך סנדר
שרייבר פייביש	שייניס מוטל	שוועץ אברהם
שרייר פדיה	שיינמן יהודה	שוועץ זליג
שרמן דבורה	שינברג זיאמה	שוועץ יעקב
שרף פנחס	שינדל זלמן	שוועץ שמואל
שתדלן מיכאל	שינדל פסח	שוורץ אברהם
שתדלן שמואל	שכטרמן אהרן	שוורץ דוד
שתיל אליעזר	שלומפר חיים	שוורץ שיינדל
	שליטא אליהו	שוורצבלט בנימין משה
	שלייפר חיים-אידל	שוורצבלט מנחם
	שלייפר עזרא	שוורצבלט יצחק
	שלייפשטיין הרשל	שוורצבלט שחורי ברוך
	שליפאק יעקב	שוכמכר שלום
	שליפאק פנחס	שולמן ישעיהו
	שלעפק פנחס	שולנר מרדכי
	שמש פסח	שוסטר דוד
	שניידר יונה	שוסטר יוסף
	שניידר יוסף	שוסטר יעקב
	שפון שמעון	שוסטר רחל
	שפטריק יצחק	שטדלר בנימין
	שפין יצחק	שטיין אהרון
	שפין זלמן	שטיינברג משה
	שפין לייבל בן אברהם	שטיינדל שבתאי
	שפין לייבל בן חיים	שטיינוורצל אבא
	שפיץ גציה	שטיינמן פייביש
	שפיץ סנדר	שטיינקריצר לוסא
	שפירא ברוך	שטיינשניידר צבי
	שפירא יחיאל	שטינגרטן בת-שבע
	שפירא יצחק	שטינגרטן יעקב
	שפירא מיכאל	שטינגרטן ישראל בן דוד
	שפירא נחום	שטינגרטן ישראל בן יעקב
	שפירא קלמן	

never too busy or too tired to spend time with them. As much as we sorely miss our parents, we often felt that the ones who will miss out most by their untimely passing will be our children, who will never fully experience, with the understanding or maturity that we have, the strength of their grandparents' love. We hope that, with the help of our beloved grandmother, Lea Cynowitz, we will be able to make up for that.

The creation of the monuments in memory of the partisans and Jewish fighters of Wholhyn during the Second World War was extremely important to our parents. They were both ideologically committed to their Judaism, even though once in the United States, they left behind certain of the rituals that they may have practiced when they were youngsters living in Europe.

Our parents-particularly our father-devoted significant time, effort and financial support to this project, which they believed was important for both historical and emotional reasons. We know that they would have been proud to see the project reach its conclusion, were it not for the unfortunate circumstances that prevented them from being here. On behalf of both of our parents, we thank you for seeing this important project to its conclusion, and for allowing us to share with you a bit about the people who helped to make it possible.

Michelle Bratasfolis
Aaron Feldstein

A TRIBUTE TO AARON AND FLORENCE SOKOL

Our parents, Aaron and Florence Sokol, were extraordinary people. Many of you know well their individual stories of being hidden in the woods (in the case of our father) and in the barn of a charitable Gentile family (in the case of our mother), until finally, they were free to leave behind the existence that they were forced to endure during the Nazi occupation. Understandably, our parents' approach to life was influenced by their own experiences. The events that they lived through shaped their lives and, in turn, our lives.

Our parents devoted their lives to make sure that their parents (three of whom were fortunate enough to survive the Holocaust), children and grandchildren would never have to face a day without food, shelter, warmth and the ability to provide for their loved ones. They stressed to us the importance of education, hard work, and devotion to family above all else. They were extraordinarily generous with us, as well as others. Over the years, they opened their home to many visitors from countries near and far, housed them, employed them, counseled them, and provided them with a feeling of warmth, belonging and security.

We have never seen two people more singularly dedicated to their respective roles in life than our parents. Our mother unquestionably ruled in all matters relating to the home and to the daily lives of the children - what was for dinner, who was to spend the holidays with us, how we were to get to Hebrew School, when we had to be home from after-school events, and so on. Our father was the master of matters financial - what business, or should we say businesses, he was to invest in and run, what bank was to be chosen to handle our family's businesses, finances, etc. Both of them were very involved in our education and upbringing, and both took part in many aspects of our lives such as making sure that we were respectful of others and had respectable friends; reviewing homework; checking to make sure that we were prepared for tests and shepherding us through more important milestones in our lives.

Their involvement with us did not diminish when we reached adulthood. They remained active participants in our lives after we each married and had children, and provided whatever support was needed through the best and sometimes difficult times. Their grandchildren, Joshua, Jaime, Danielle and Brandon, were a source of endless joy and pride to them, and they were

named Piotr, who lived at the edge of the Wetly forest. And so it happened that with the final liquidation of the ghetto (2.11.42) the whole family succeeded in escaping from the ghetto and reached the farm of that peasant.

To return his favor, they began building a new house for him, because there was no lack of wood in the forest.

Being in a partisan unit I had the opportunity to visit them one day in 1943 and I saw them working on the construction of the house, happy with their fate, because all the family members had rescued themselves.

The oldest son Shlomo joined the partisans in 1943 - the Ordzhenikize Regiment of the Pinsk Brigade. He laid mines on the road near the village of Zaozyried and was killed when a mine exploded. Together with three other partisans he was buried in a communal grave near the village.

The second son - Hayim-Leib - was recruited in the spring of 1944 to the Red Army and fell in the battle for the liberation of Warsaw in January, 1945.

In the spring of 1945, when the former citizens of Poland were repatriated, the remaining members of the family (the parents and Arczky) moved to Poland, from which they reached a refugee camp in the city of Graz, in Austria.

From Austria they went to Italy and from there they were lucky to reach the United States. Arczky continued his studies with distinction and after a few years of teaching he began to engage in business. It turned out that Arczky was not only a talented student, but he was also successful in business. During his stay in the United States, Arczky married a daughter of Moshe and Lea Sinowitz, also a Shoa survivor. Two daughters were born to them, who also became mothers of families.

The Sokol parents passed away in New York at an advanced age. When the "Perestrojka" started in the Soviet Union in the 1990's, we went with a group of former residents of the Kamin-Koszyrski region to visit the "old home" where we left behind our past, our memories and our loved ones. Arczky and Fradel joined this visit. Arczky succeeded in finding the burial places of his two brothers: Shlomo in the Ukraine, and Hayim-Leib in Poland. Both are buried in communal graves of the Red Army soldiers.

forgive and forget, especially if family is involved. He also said that with all the ongoing scientific developments it is amazing that scientists still do not know what comprises the soul and what happens to it when a person dies. It always comforts me to know that although we unfortunately lost our wonderful husband, father and grandfather, his spirit is and will always be with us and watching over us.

It is still difficult for our family to cope with our loss. It is often the case when a loved one dies that he is dearly missed. However, when such a remarkable, special, special man is involved, the hurt is much worse. Saba, who we will forever miss, will be missed by many others as well. The one thing that helps me deal with Saba's loss is the tremendous pride I have in the things he did for his family, his friends, his people and many others who he was privileged to assist. Samuel Aba Klurman is a great man who will be forever missed.

HISTORY OF THE SOKOL FAMILY

The family of Gershon Sokol and his wife Nehama arrived in Kamin-Koszyrski from the nearby town of Lubieszow.

Gershon, the head of the family, was a tall and strong man, befitting his profession: constructor of wooden buildings.

The family had three sons: Shlomo, the eldest (born in 1920); Hayim-Leib (1924) and the youngest son Aharon (1928) who was called Arczyk.

As an excellent professional, Gershon had enough work and had provided all the needs of his family. He was also a decisive voice among the craftsmen in the town.

With the outbreak of the war and the Nazi occupation, he was the head of a group of constructors who built the official apartment of the Gebiets-Kommissar (the area commander). His sons also joined the group of builders.

After the first Aktion (rounding up of Jews) on the 10th of August, 1942, the whole family succeeded in rescuing itself thanks to Gershon's workplace. We all knew that the end was near. Gershon had probably prepared already at the time a shelter for himself and his family with a Ukrainian peasant

SAMUEL ABA KLURMAN

BY

MATAN BEN-AVIV

Samuel Aba Klurman, my grandfather, was a very special man. He was a caring, sensitive, handsome and intellectual man who my family and I will forever miss. Above all, my grandfather prided himself in his family, his care for his family, and his ever-lasting connection to the Jewish people.

Having lost his family in the Holocaust, a terrible occurrence one should never experience, Saba was determined to go on. He fought the Nazis as a Partisan and he fought for the establishment of a Jewish homeland as a member of the Irgun. During this time, Saba met the love of his life and a very special woman, my grandmother, Sisel.

The young couple married and began a special precious relationship most could only dream about having. In fact, Saba enjoyed telling us the story of how he met Sabta and how things developed. Saba and Sabta's determination to continue their struggle for survival and to help others is something I truly respect and value. Together they established their family which became their most important part of life.

Saba often told us about the Holocaust. Although these were sad memories, their point was to make sure we will not forget the past and to ensure that history does not repeat itself. Saba and Sabta wanted only the best for us. Besides being a father, a husband, a businessman, my grandfather was also a philanthropist. Saba's great devotion to secure the wellbeing of the family was very special, but to me, his great modesty when it came to philanthropy was truly an amazing quality. Saba and Sabta have always contributed to charities with whatever means they had or didn't have. Their main focus was organizations which continued the spread of Jewish education and which promoted the memory of the Holocaust. Saba deserved many honors for all his doings, however, being such a modest man, he never willingly accepted any public recognition. This is one of many qualities I truly admire Saba for having, one which adds quite a bit to his qualifications as a great man.

Reading was another activity which Saba truly enjoyed. He saw it as the source for knowledge and entertainment. Saba also enjoyed having philosophical conversations, many of which I had the pleasure of having with him. I remember some of the things Saba told me a few short weeks before his death. He said that no matter what happens, you must know to

I Miss

By: Kayla Masha Kranz
Grand daughter of Samuel Aba Klurman

I miss my Saba very much
I miss the time he read me stories
I miss the moments we used to play
I miss the smiles and laughs we had

I miss my Saba very much

I wish Saba were here to celebrate my 7th Birthday
and I wish he were here so I can hug and kiss him

I know that my Saba I can not touch,
but I can feel him in my heart

MY GRANDFATHER SAMUEL ABA KLURMAN

By
MICHAL BEN-AVIV

I remember my grandfather's sparkling blue eyes. His never-ending smile, his calm manner, his happiness, his elegance, his strength, his generosity. My grandfather's generosity knew no bounds, he gave to those who needed even when he didn't have. He always wanted us, his grandchildren, to be happy.

Saba taught me the importance of education and the importance of giving to those who are less fortunate. These are values I will always cherish. Saba understood my feelings. In his presence I always felt calm and secure. I still feel Saba's spirit watching over me through beautiful blue eyes. Saba Aba and Sabta Sisel were always together. The love we felt came from both of them.

Sabta, may you have many more happy and healthy years to continue all the good deeds that you and Saba started so long ago to give us, your family, the values, the strength and the love you have always given us.

Israel Puctik* (called "Zalonka") appeared in our unit with his own weapons. He killed several Germans with his own hands and took their rifles.

He was appointed to lead one of our units and, along with his comrades-in-arms, he blew up eight German trains. Many times he went out on scouting missions, attacked German command posts, and destroyed bridges.

Hirsch Flash, like Voveh Avruch, extracted caps from air bombs which didn't explode. In this way we obtained explosive material which was sorely needed. Greenberg invented an original method which simplified and speeded up this work. Many German bombs thus became the source of death for the Germans themselves.

Chasia Blaustein also worked in our "mine factory" She prepared approximately 1000 mines, using very primitive methods. This courageous girl also went out on scouting missions armed with her weapon. She fell during an air-attack on our brigade.

Lov plus was our radio broadcaster. He coordinated the communications with other partisan groups and with central headquarters in Moscow. He also worked actively on making our mines and took part in many battle operations.

Joseph Zweibel was the leader of a unit. Together with other partisans he blew up trains carrying Germans and destroyed bridges. Also, Yankel Zweibel led a unit which blew up 10 German trains.

Shimon Wolper was one of the organizers of our unit. I have mentioned the names of a small number of the Jewish partisans - those who fought and headed my unit. This small list could be expanded tenfold. There were many like these "Avengers of the People." With entire families Jews escaped from the preying teeth of the enemy, penetrated into the forests, and fought a life-and-death struggle against the conquerors **.

* This is the editor's father. He was awarded the "War of the Fatherland" medal, First Class. (ed.)

** Konishchuk is correct: a great many other fighters, both men and women, all of them Jews, could have been added to his list. His group is significant because, as noted, it was even labeled by the Germans themselves as a "Jewish Unit"; this was unusual, because most Soviet partisan groups were mixed groups (ed.)

The Germans demanded that he point out the location of our camp, "The Jewish Unit," as the fascists called my unit. But Avraham bore his suffering with supreme bravery and did not reveal anything to the Germans. He died a true partisan, a loyal and devoted son of his Soviet homeland.

Avraham's brother, Hershel Blaustein, also fell in battle against the Germans.

Volodya Zweibel was an excellent partisan saboteur. Both he and Sender Lissak, a Jew from Rafalovka, died a heroic death. Their murders cost the Germans dearly; in their final battles, they succeeded in destroying many fascists.

Aba Klurman, along with his group, blew up eight trains, killing 200 Germans who were heading toward the front. Aside from this he destroyed 12 cars. He was an alert scout and an excellent commander of his unit. Joseph Blaustein blew up 11 German trains and destroyed eight cars and several tanks.

Itzik Kuperberg, along with his unit, blew up seven trains carrying military equipment and wiped out approximately 80 Germans.

Berl Lorber (called "Malinka") was the commander of a unit composed solely of Jewish partisans. This unit destroyed 24 German trains, 18 engines, 40 coaches, four large bridges, and 300 Germans. Lorber and his fighters also ruined 28 kilometers of telegraph and telephone lines.

Itzik Zafron was born in 1928. This young partisan joined equally with all the rest in the attacks upon German garrisons and train. He carried out the most difficult and most dangerous missions assigned to him.

Shaya Zarutsky was always in the most dangerous places during a battle. When an especially important mission had to be undertaken, a mission requiring extreme courage, Zarutsky was one of the first to come forth and volunteer. More than once he went out to scout 300 kilometers away to check the places where we could capture arms and military equipment. Aisik Avruch was one of my most devoted and loyal partisans. He accepted every difficult assignment, no matter what it entailed, and took part in many acts of sabotage against the German conquerors.

Voveh Avruch was our mine technician. He emptied German bombs which did not explode in order to equip our unit with explosive material. He thus supplied us with a large quantity of explosives from the German booty we captured.

nations." In fact, he also was not a Communist. The combination of Kruk and Jews was formed because both parties were looking for partners for support.

The anti-semitism among the partisans mainly derived from the Russians' belief in some idea of freedom and equality, at a time when they imagined and remembered the Jews to be merchants and exploiters. It is possible that we felt guilty for following after a Gentile out of indecision and a certain fear. We could have gotten along as well without them.

Kruk killed as a result of the pressure of time. Generally people acted then according to the senses alone, and life or death was a trifling matter, a game, nothing else. Kruk was the one who would order fighters to guard the citizens' camp, when we had left them on their own and mortal danger awaited them. Through his inspiration we also left them a lot of food. Still, it must be emphasized that it was not Kruk, Max or Moscow who organized these partisan units, but the young Jews who ran from the ghettos.

THEY WERE MANY

Nikolai Knoishchuk

Commander of the "Kruk" Partisan Detachment

Until the war began I was the chairman of the Village Council in the district of Kameen-Kashirsky, in the Region of Volyn (Western Ukraine). On July 28, 1941, I began to form a group of partisans. Quickly I made connections with the Jews from the village of Gryva and the small town of Maniewicz. Our partisans succeeded in rescuing about 200 Jews from the village and the nearby settlements - men and women who, afterwards, joined my unit. I will tell about several of them who especially excelled.

The scout Avraham Blaustein came upon a group of 20 Germans. He fought against them until he fell with a severe wound.

The Germans grabbed him and brought him, dripping blood, to the Gestapo headquarters in Kameen-Kashirsky.

Here, they tortured him cruelly: they stripped his flesh and broke his ribs.

preparing the ground, digging pits, etc., near the Jewish cemeteries where, in fact, the murders were carried out.

The Jews - Combat and Creative Potential

With the grouping together of Jews from all levels, from those who were educated to the lowly maidservant, there was great creative potential. With their strong desire to justify the essence of their existence, this potential was doubled and tripled, helping the fighting units. There was a nucleus of communal life in the middle of the woods. While there was no agricultural or economic base, every one of the camp's residents carried a load of knowledge and the desire to create, help, and contribute. They also contributed to keeping up the moral framework between the partisan fighting unit surrounding the population.

The beginning of the partisan organization was based on the ethical behavior of the Russians who fled from German imprisonment, the pro-Soviet Ukrainians, or the Poles who did not sympathize with the Germans and had been forced to flee to the woods. One can see in this period the first stage of individuals, or of small groups, who began the armed struggle against the Germans and their allies. Their behavior was different from that which existed in the area. It was an area where all kinds of gangs swarmed, whose common denominator was looting and plunder, murder and rape.

The second stage was still based on violence, murder, and rape by the fighters on the civilian population. But there began to be restraint, a slowing down of lawlessness, and gradually there was a governing force from above which took the trouble to unite the ranks of the fighter; it did so successfully. The third stage was defined by cooperation, tranquillity, and humane relations in private and family life. And it was the "Jewish camp" that contributed to this.

Kruk - Anti-Semitism in the Midst of the Partisans

One of the central figures in our Partizankej was, without a doubt, Kruk. And it is not surprising that our opinions about him are divided. On the one hand, he received almost every Jew, even non-combatants, under his auspices; on the other hand he also killed Jews, including youths, because of a breach of discipline (though he also killed Ukrainians for this reason). All in all, he was a primitive man, illiterate, but imbued with an instinctive sense for absolute justice and fine organizational ability. In my humble opinion, there was not a trace of anti-Semitism in him. On the contrary, I would dare say he was, as we nicknamed him, one of the "righteous of the

with the Germans. In any case they had not planned on preparing staff officers for fighting in the Germans' rear lines after retreating, which they had not dreamed of doing in the first place.

On June 19, 1941, I was taking part in a party organized by Soviet officers for the German officers, who had come to us to attend to moving the *volks Deutsch* from the occupied Russian regions to Germany. At the same party, Soviet military officers were uttering threats in the ears of Jewish girls who refused to dance with German officers.

It is worthwhile mentioning that one night before the outbreak of the war, in the city of Brisk on the Bug River, German trains, filled with soldiers, crossed the border, disguised as merchandise for the Soviet Union. The cars were not expected at all. When the war broke out, commando units with improved military equipment jumped from the cars and attacked the city of Brisk. An additional fact is that, at the very least, in the region of my hometown, Kamin-Kasmirski, there was not any organization prepared to deal with the possibility of a war in the rear lines, one of the cardinal principles in the partisan organization:

The plan for the final solution in the areas taken from the Russians by the Germans in 1941, as distinguished from the plan for the final solution in the territories taken by the Germans in 1939, was based on two concrete liquidation operations, the last one being complete.

- 1) Psychological preparation for annihilation that came about through selective murdering.
- 2) Complete annihilation in two actions.

This also confirms again and again the fact that the Germans had no trouble finding collaborators in carrying out the annihilation. These included the Ukrainians, who had been the Jews' neighbors for generations. The Germans found in them active collaborators who were ready to carry out the murder of a people. The final plan for destruction of the Jewish population in all the other occupied regions was carried out by removing the Jewish population from their home towns on various pretexts, such as assembling them for "work camps." In the Ukraine and Byelorussia, on the other hand, the Jews were publicly annihilated with the help of the local residents, who did not take the trouble to prepare alternative plans if there were to be mishaps or mistakes in the annihilation operation. One piece of evidence that confirms that there were preparations for massive annihilation is that in July of 1941, four weeks following the occupation, the Jews were put to work

difficulties were many. Avraham Bieber's contribution was predominant. His dedication to the work was limitless. Without him, the monument would not have been erected. Moreover, the amount of money contributed was not sufficient. And so we turned to another man, Aharon Sokol (of Kameen-Kashirsky), a businessman from the United States, whose two brothers fell in the war. He, too, added his contribution. Unfortunately, he passed away in October of 1996.

The monument is unusual in form and expresses the great heroism of the people of Volyn, who fought in the Second World War in partisan units and in the armies of the Soviets, the Poles, and others, and fell in battles against those who sought to destroy the Jewish people.

The monument will contain the names of the fallen, and thus will preserve their memory for generations to come.

STAGES IN THE ORGANIZATION OF THE PARTISAN FIGHTING

Abba Klurman

The organization of the partisan fighting began, in fact, only in the fall of 1942, when Jewish young men went out to the woods and became the nucleus for the formation of partisan units. Word spread through the town that there was an organization made up of refugees from the Soviet rule who had remained in the rear lines when the Red Army retreated.

The reason for these people staying behind was hazy. It was very doubtful that they had stayed behind in the occupied area in order to organize a Soviet underground in the German military rear line, as the rumors stated. I suspected that the rapid disintegration of the Red Army at the beginning of July 1941, after the unexpected German attack, was the cause of their remaining behind. A local incident is imprinted in my memory that points to the friendship that prevailed or, more accurately, that was nurtured between the Germans and the Russians, especially in the border regions; because of this it is possible to infer that the Russian officers had no idea about the clash

(Alyusha) Zweibel (one of the three brothers mentioned above), who lost his brother Yeshayahu in one of the missions. He made a concrete suggestion that we put up a monument in Israel to memorialize the partisans who fell.

The idea immediately returned to my mind, since, as I said, it had long dwelled there. In December of 1991, we were visited in Israel by two friends who had fought with us and who were also mentioned above, Abba Klurman of blessed memory, and Yeshayahu Zarutsky, may he live a long life. Both of them were residents of the United States and had succeeded very well in business. Both men showed great interest in the subject and promised a good deal of the funding. And so the idea began to develop. They kept their promise in full.

Ya'akov Zweibel and I undertook a series of visits to various sculptors' studios, so that we could begin to find preliminary lines for designing the monument. Other friends joined us as time went by. We thought it appropriate to put up the monument near the Volyn House in Givatayim in order to create a unity of form and thought, and thus give a deeper significance to the commemoration of the Jews of Volyn.

The members of the Volyn House directorship, and among them Attorney Shlomo Ziskind, approved our proposal very willingly and offered help in every possible way.

Later we met with members of the Givatayim municipality and with Givatayim's mayor, all of whom accepted our proposal openly and gave their support, helping to bring the idea to fruition.

After several plans for the monument were offered by various sculptors, we met for discussions with other partisans and with the architect of Givatayim.

From among the proposals that were presented, the plan offered by the sculptor Ayelet Shlonski-Bitan was accepted.

At this point, we could start with the "project". Our friend Avraham Biber (of Kameen-Kashirsky) received the management of the project. He was assisted by Sandor Appelbaum (of Vladimiretz), Yehuda Marin (of Maniewicz), Shmuel Efrat (of Rafalovka), and Ezra Nir (of Ludmir). The project is not especially large, although it combines many professions: construction, lighting, flooring, gardening, artistic etching, supervision, coordination, etc.

Thus, directing and conducting the project were complicated matters, and the

MONUMENT TO THE PEOPLE of VOLYN WHO FELL IN THE BATTLE AGAINST THE NAZIS

Ze'ev Rave - Verba

In the summer of 1942, an underground Jewish group was organized in the town of Maniewicz, in northern Volyn, whose purpose was to obtain arms and set out for the forests to fight against the Germans and their Ukrainian allies.

We managed to get one gun. Fortunately, there were many forests north of the town. At the end of the summer, we set out for the Kochov Forest together with Jewish youth from the villages around Maniewicz, and we organized ourselves into a partisan unit (utriad) called "Kruk", named for our commander who was Ukrainian. Over time, through battles and other means, we were able to obtain arms for each of the fighters. At the same time there set out from the town of Kameen-Kashirsky, west of Maniewicz, a group of Jewish young men and women full of fighting spirit: the three Zweibel brothers (Shlomo, Yeshayahu and Ya'akov), Abba Shmuel Klurman, Yeshayahu Zarutsky, Lyuba Segal and others. They also found arms and established a Jewish Partisan group, but in the nearby forests. In the end, the two units met and joined together in Utriad "Kruk".

This group conducted endless battles against the Germans and the Ukrainian police, but its uniqueness lay in its homemade bombs, manufactured under the conditions available in the forests, and in the tens of explosions of trains on the Kovel Sarni-Kiev, Kovel-Rovno, and Brisk-Minsk-Pinsk lines which carried backup troops and military equipment to the eastern front.

Many comrades fell in the countless battles and the sabotage missions which we carried out. They were buried in a special part of our forest. However, after we left the forest, it was taken over by the "Banderovetzeds" and no sign remained of those graves.

For many years I was disturbed by the thought that those of us who remained alive were not able to consecrate the memory of our friends who had fallen.

In the month of October, 1991, I met with my fellow fighter, Ya'akov

Jewish Partisans and Fighters
of
VOLYN
in their memory

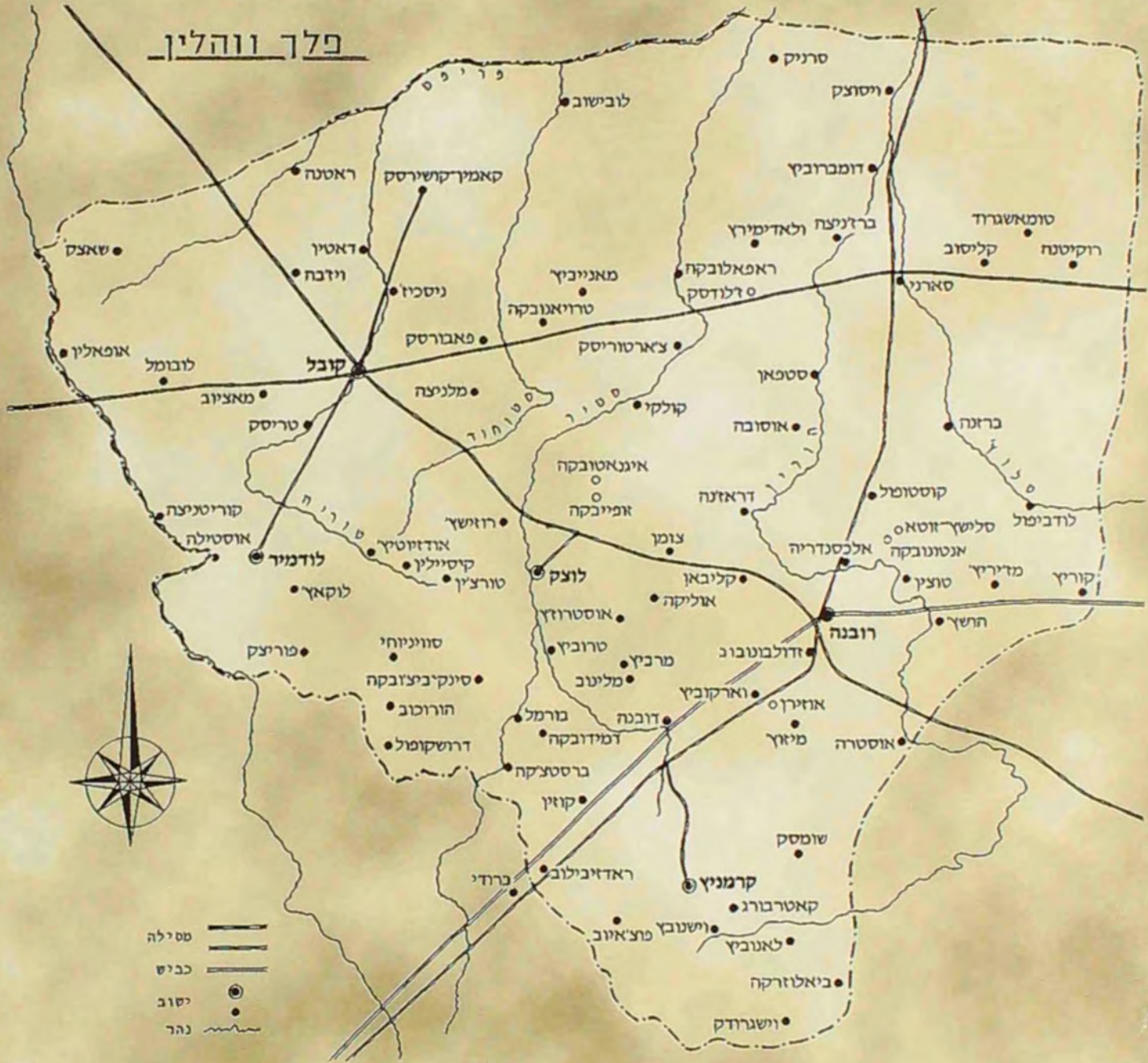
Published by
the Council for the Commemoration of the
Jewish Partisans and Fighters of

Volyn

During the Second World War

1997

פּלך ווהלין

JEWISH PARTISANS and FIGHTERS of VOLYN

in their
memory

